

*Már végre ki kell mondanom:
Nemcsak a tágranyilt-szemű
Iszony kuporog koponyámban,
Mint bombában a borzalom,
De feül bennem a csodálat,
Gyermek, ki legyúrte a lázat...*

(NÁDOR TAMÁS: ORSZÁGGAL SZEMEZŐ)

Ciszta 3 táji

XIXévf. 1965. márc

**E SZÁMUNK
MUNKATÁRSAI**

Bede Anna
Csanda Sándor
Csetri Lajos
Csoór István
Dalos György
Fenyvesi István
Ferenczi Imre
Gábor Zoltán
Gádorosi Vass István
Gál Sándor
Horváth László
Horváth Sándor
Kárász József
Kátay Antal
Kováts Albert
Nádor Tamás
Németh Lajos
Pál József
Passuth Krisztina
Péter László
Rigó Béla
Santelli, Mauro
Serfőző Simon
Simonyi Imre
Sipka Sándor
Szabó Ferenc
Szalai Imre
Várkonyi Nagy Béla

TARTALOM

Nádor Tamás: Országgal szemező (vers)	163
Bede Anna: Versek	164
Várkonyi Nagy Béla: Nyersmérleg (vers)	165
Gábor Zoltán: Kubikosok (vers)	166
Csoór István: Nemzetes asszony ...	167
Kátay Antal: Gyógyítva élni (vers)	181
Simonyi Imre: Versek	181
Serfőző Simon: Kik messze mentünk (vers)	184
Pál József: Szombaton kezdődő va- sárnap	186

MŰVÉSZET

Passuth Krisztina: Fialat művészek — Kováts Albert	195
Rigó Béla: Még egyszer a „Sár- kány”-ról	198
Németh Lajos: Miért szép? — Rembrandt: Önarckép	199
Gádorosi Vass István: Egy újszerű kiállításról	202

HAZAI TÜKÖR

Péter László: A városfejlesztés jövő- je: Nagy-Szeged	204
Gál Sándor: Mennyire él bennünk a halhatatlan?	206
Kárász József: A rizsről és az öntö- zésről. II.	209

KRITIKA

Fenyvesi István: Lengyel Béla: A szovjet irodalom Magyarországon — 1919—1944	213
Csetri Lajos: Papp Lajos: Áramlások	216
Szabó Ferenc: Vásárhelyi tanulmá- nyok	218
Sipka Sándor: Két új tankönyv	220

ÖRÖKSÉG

Csanda Sándor: Költészet és kritika — Fábry Zoltán könyvéről	222
Szalai Imre: Kortárs, 1929—1931 ...	225

irodalmi és kulturális folyóirat

TISZA TÁJ

XIX. ÉVF.

3. SZÁM

1965. MÁRCIUS

VITA

Ferenczi Imre: Néprajzkutatás és tájkutatás	230

KILÁTÓ

Dalos György: Leonyid Martinov: A fordítás problémája	235
Mauro Santelli: A Dante-centená- rium jegyében — Michele Barbi: Dante	237

KRÓNIKA

Színházi bemutatók Szegeden	239
Helytörténeti dolgozatok	240
Egy iskolai évkönyv	240

ILLUSZTRÁCIÓK

Horváth Sándor	185, 234, 238
Horváth László	203
Kováts Albert	196, 197

T I S Z A T Á J

Irodalmi és kulturális folyóirat

A Magyar Írók Szövetsége Dél-Magyarországi Csoportja és a Csongrád megyei
Tanács lapja

Megjelenik havonként

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Főszerkesztő: **ANDRÁSSY LAJOS**

Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: **KOVÁCS LÁSZLÓ**

Szerkesztőség: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Táviratcím: Tiszatáj, Szeged, Sajtóház. Telefon: 23-30, 51-98. Postafiók 153. Kiadóhivatal: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Telefon: 31-16, 35-00. Postafiók: 153. Terjeszti a Magyar Posta. Egyes szám ára 5 forint. Előfizetési díja: negyedévre 15, fél évre 30, egy évre 60 forint. Előfizethető a Posta Központi Hírlapirodában (Budapest, V. József Nádor tér 1.) és bármely kézbesítő postahivatalnál. Egyéni előfizetések a 61.260, közületi előfizetések a 61.066 csekkbefizetési lapra (átutalások az MNB 8. egyszámlára) küldhetők be. Kéziratot/nem őrünk meg és nem adunk vissza. Indexszám: 25916. — Szegedi Nyomda Vállalat.

Nádor Tamás

ORSZÁGGAL SZEMEZŐ

*Már végre ki kell mondanom:
Nemcsak a tágranyílt-szemű
Iszony kuporog köponyámban,
Mint bombában a borzalom,
De felül bennem a csodálat,
Gyermek, ki legyűrte a lázat,
S most kiujjong a szétlebbenő
Ablakon.*

*Termeszek buzgalma, hódok szorgalma,
Méhék mértani szigorúsága
Dolgozik kint és csattogva röppen
Sóvár kezünkre halhatatlan
Szárnyával a szikrázó élet,
Mint reggel az orgonaágra.*

*S akár a fény, lebeg a lélek
Fölpirkadt ámulása.*

*Tükrök figyelnek, távcsövek.
Kémlelő sugarak,
Mint surranó kis gyíkok
Futkosnak az égitestek
Bokrai alatt.
Jövendőnéző ernyők forognak,
Akár az árkos,
Napratárt tenyerek.
Látom, mint jóbarátom,
Arcát, a láthatatlan
Egeket.*

*S talán még hitelesebb csoda,
Ahogy egy hórihorgas
Ház kaptat fújva, zihálva
Melegtől vibráló fellegekbe.
Elevenebb és kézzelfoghatóbb
Látomás, mikor a gép bicegve
Szövi a feszülő tájat,
Mint araszolató gigászi pók.*

Vagyok ebben a sűgő-bűgő,
Rėvűlt árnyakat villogó,
Fűlledt dobogást dadogó,
Ragyogva jajgató izgalomban:
Országgal szemező sas,
Szimatoló kis felhő,
Százeezer fűllet fűlelő
Bėke a nėma lombban.

Szėp most: a jőkedv villan
Ős fecskemőd a lėgbe száll.
Mint jėgbe dermedt holt mammut
Szunnyad szűvemben a halál.

Bede Anna versei

KŐSŐ VALLOMÁS

Te sziklán fennakadt mag, te akit elsirattak,
őrom szėttört edénye, regék vándorlegénye,
sírodból visszaszálltál, földöntűli szerelmem,
s most ajkamhoz emellek, mint őrdozó a kelyhet.
Ő mondd hogy jó vagyok még, mėlto e boldogságra,
hűs ős vér gyarlóságom nem háborít ha látod,
tudod, túl sorson, síron az időt én lebírom,
illik hozzám szerelmes őrökkėvalóságod.

Ti csontok, drága csontok, sárosak, csorbák, szentek,
sugárzó ezűstsípok, ti halál-orgonája,
én életre őllelek, sikongó zengzetekre,
nyőszörgő élvezetre, nyíló-csukódó vágyra.
Mert te, csak te szerettél, s én soha másť csak tėged,
koponyád angyalsátra fehérlík éjszakámba,
főldes szemgődreidből kiőmlő aranyláva
életem fėnyessége, halálom boldogsága.

Őltetőm, boldogságom, nyugodj bėkėn a sírban,
nyugodj bėkėn szűvemben, én onnan ki nem vetlek,
díszítek pogány őltárt, mondok szerelmes zsolťárt,
dicsėretét kiáltom áhított szėp nevednek.
Őj vágű szárnyai kőzt is, párás győnyőrők kőzt is,
zuhogó éjszakákknak partján is tėged látlak . . .
Az éveek hová futnak? Mely buckáján az őtnak
gurul el fėnyes napja a ronggyos ifjűságnak?

SÓGOR

Meghíztál, amióta nem láttalak, sógor.
Halkan, szerényen élsz, de a sorsod jól megyen.
Vírág, terített asztal, poharainkban óbor . . .
A szép életre iszunk, csak rosszabb ne legyen.

Alusznak gyermekeid, azok a jótanulók, sógor.
Asszonyod dolgoz, melenget a boldog nagy család.
Híveid nincsenek, de olyan sincs, aki rád orrol,
nem dühítnék kudarcok, s meg nem kezdett csaták.

Az emberek (a rosszak) hadd tépjék egymást, sógor!
Itt fény van, kint rekedt a lárma, a szitók.
Ha feljajdul valaki, vagy rossz hírt hallani olykor,
a zavaró rádiót bölcsen elnémítod.

Na ég veled, megyek, nekem ez sok a jóból!
Kint hóvihar van, remélem, nem hoztam be sarat.
Ne kísérsz ki, mert, isten ments, még náthás leszel, sógor.
Sirass csak, veszett farkast, selyemdunnád alatt.

Várkonyi Nagy Béla

NYERSMÉRLEG

Az ifjúság töből lemetezett
friss hajtásai hova lettek?
Maradt-e még utánam lábnyom
a fű-belepte vadcsapáson?

Sok szűzföldem fekszik töretlen,
felszántott tarlóm bevetetlen,
gyümölcsök terhét állva hagytam,
hogy aszalódjanak a Napban.

A kóbor évek eltemettek,
de vágyak téptek bennem rendet,
s vezettek egyre biztosabban
a rám mért sok halálkanyarban.

A fákat néztem, s megtanultam,
hogy szélkopasztva, lombjahunltan
sem halsz bele, ha kitelelnek
a rügyfakasztó életnedvek.

Ezért fogyasztom, míg csak élek
nap-szórta készletét a fénynek,
mely gondban, kínban, förtelemben
acél-fürdővel edzi testem!

Hiszek — ilyen a csillagképem —
az emberben! s az — emberségben,
a jóra-szomjas akaratban,
hiszek az épülő hidakban;

a gépmonstrumban, mit az ember
maga ruház fel értelemmel —
mindenben, ami fölemelhet,
s tágabb kilátót nyújt a szemnek . . .

S kutatom csillapíthatatlan
nagy szomjúsággal önmagamban,
mi csillag-távolból is gyógyít —
a teljesség dimenzióit.

*A kóbor évek elszaladtak:
itthon nyesek idillt magamnak,
mint sorsát lelkesen betöltő
jól-rosszul adminisztrált költő.*

*Nem tépek nyíló rózsaszálat
az egocentrikus halálnak,
hogy felköszöntsem jó előre! —
Lesz bőven részem még belőle . . .*

*Öregszem? . . . Ez se romlást érlel:
társulnom kell az örökléttel,
s fekszem majd befalazva szépen
egy csillag sokszög-börtönében.*

Gábor Zoltán

KUBIKOSOK

*Lapát földdel mérik a percet,
talicskán tolják óráikat.*

*Függőlegesek és vízszintesek
szabályai közt, barna-nagy
mozdulatuk feszül.
Szélfútta arcuk ráncai akár az árkok.
Vállukon napszitta ing,
s a szemöldökre húzott kalap alól,
megméri a felhők egyensúlyát.*

*Délben kimért harapással esznek,
s a megszegett kenyér ízében
felötlenek az elhagyott faluk.*

*Horizontjuk, akár az ólom,
talpuk alatt fakadó víz,
egyszál pallón tolják óráikat,
csak néha szólnak, agyagba ragadt a gondjuk.*

*Éjjelük,
akár a vas,
eldől!*

*S álmukban megnyúlt gerinccel
fönt állnak a gáton, de verítékükkel
ott élnek ők,
mindig ott élnek
az iramló vizek hullámaiban.*

Nemzetes asszony...

Az unokámat viszem beíratni.

Nagy szemű, eleven kölyök, annyit jár a szája, mint egy öregasszonynak, pedig paszulyos.

A saroknál is kérdez:

— Itt mi volt?

Úgy futok végig a házakon, mint régen, amikor még első pendelyes asszony voltam. Sokszor behívott a boltosné az üzletbe, és úgy beszélgetett velem, hogy nekem nem kellett egy szót sem szólnom, csak hallgatnom.

Innen válaszoltam az unokámnak:

— Feketéné... Rőfös...

— Mindent árult?

— Nem, csak ruhaneműt...

— Most mindent... Akkor nagyobb volt?

— Kisebb... Kicsi kóceráj...

Megyünk tovább.

A kicsi kócerájban sokat melegegtem, nyáron meg hűsöltem. Feketéné a fiairól beszélt. Úgy mondta mindig: fiam — az orvos, fiam — az ügyvéd és fiam, a gyáros... Ennek csak szikvízgyára volt, de az is valami. Leültetett a pult mellé egy székre, és mindig mutatott valamit.

— Ezt nézze meg, nemzetes asszony...

Ingnekvalót mutatott, vagy mást.

— Ez már nem csalános, nincs benne annyi papír sem, amivel tüzet lehetne gyújtani...

Néztem az anyagot. Néha cájgnadrágot is, amit az embernek szántam. Kint a tanyán nyüstölheti. Ott jó az ilyen is; ha bejön, úgyis díszben jön, parádéba, karddal és olyan fényes csizmában, hogy azon a nap is hanyatt esik...

Szabadkoztam is, de nem használt:

— Nincs pénzem, Feketéné asszony...

— Baj is az, Zsófi lelkem — mert így is mondta sokszor, és a vállamat is átölelte. Odavezetett a kasszához. Megmutatta a nagykönyvét, ami telis-tele volt névvel. Az egész falu, aki csak számított. Moslékos Varga, annak pedig százhusz holdja volt. Petri Mózsi hatvan holddal, intáncos Somogyi Bálint, a lukácai, G. Szabó, a varjúderéki, Túrós, a várhelyi... Mind egy kalapú velünk... Tiszta lapot nyitott nekünk is, és láttam, hogy beírta a nevem: Vitéz Barna Pálné...

Utána még biztatott is:

— Ezt nem kell tudni az embernek, mert ez csak asszonyi dolog... A többinél is így van... Fukarok az emberek nagyon, pedig a mellényzebből ki tudnák pengetni az egész boltot...

Az unoka közben megszorítja a kezem:

— Milyen asszony volt? Csokoládét nem árult?

— Nem árult, csak ruhát... Kicsi bajszos, kövérkés, sokbeszédű...

— Bajszos?

Látom, csillog a kölyök szeme, az is olyan fekete, mint a szén.

Győri bácsi borotválta minden héten kétszer. Nem ment be a házba, csak ott az üzletben húzatta le magáról a szőrt. Nyakába kavartotta a fehér keszkenőt, és már szappanozta is. De addig is beszélt.

— Magának, nemzeti asszony, nem való már a kaskázás... Lenézik... Meg nem is jönne jól ki, ha valaki rákiabálna a piacon, hogy drága a tojás... Teszem azt, Faránkiné. A nagypofájú. Nem kell az magának... Hozzon be csak mindent ide, majd én elintézem...

Az emberem is sokat oktatott abban az időben.

— Húsz hold, az húsz hold, azt te hoztad, amit a Vitézi Rend adott, azal már hegyven... Nem ülhetsz be a sorba...

Nem ellenkeztem. Igyekeztem úgy csinálni, ahogy Feketéné meg az emberem mondta...

*

Sokszor gondolkodtam én ezeken.

Ha nekem fiam vagy fiaim lesznek... Kik lesznek? Legelső, ha fiú, vitéz az apja után... Nemzeti úr! Hát a többi?

Andrissal indult a sor. Még jóformán alig hagytam el a szoptatást, érzem, hogy útban a másik. Szólok is az embernek:

— Baj van!

— Na mi?

Felfelé kunkorodó bajszot viselt, mint a juhászok. Reggelente bajszpedróval kenegette, meg ki is kötötte.

— Megint úgy vagyok...

— Hogy vagy?

— Az egyik még ki sem kerül a bölcsőből, máris tojhatom bele a másikat...

Nevetett az emberem, és keresztülnézett a fejemen. Alig nőtt fölém, de kemény vesés, vasék ember volt nagy étvágygal.

Otthagytott a konyhában, és az udvarról kiabált vissza!

— Negyvennek mennyi a fele?

— Mennyi, te hibás, húsz...

— Nahát...

Így beszélt mindig. Találja ki, mit akar. Tudtam, a földre gondolt, mert kétfelé osztva, húsz-húsz...

Megint nyújtogatja a nyakát az unokám:

— Itt mi volt?

— Kocsma... Nagy Pista kocsmája...

— Itt verekedtek sokat?...

— Itt is meg másutt is...

— Bicskával?

— Meg bottal, ököllel, üveggel...

— Nagyapám is?

— Az is...

— Elmondja?

— El...

Elmondtam neki, ami éppen eszembe jutott, de másra gondoltam, arra, amikor hazahozott egy rontott váltót.

Azzal is csak mérgecsépett:

— Látod, ilyen vagy te, Zsófia...

— Milyen, te hibás...

— Ki van ez is lyukasztva...

— Sosem jön meg az eszed...

Megpedergette a bajuszát, és a fiát tanította járni. Fogta a kezét. Az apja curukkolt, Andris meg lépett. Nem tetszett neki. Letette a kanapéra, és rákiabált:

— Így csináld, az anyádistenit! Így!

Mutatta neki. Diszlelésben vonult végig a ház földjén. Verte a csizmáját, azt hittem, kilyukad a föld. Seprűt vett a kezébe, mintha kard volna, azzal.

Andrisom bekapta a hüvelykujját, és tett az egész díszmenetre. Alig győztem tisztába pakolni.

— Ebből nem lesz vitéz!

Olyan veres lett az ember, mint a cékla:

— De lesz!

— Csak címzetes...

— Nem, igazi...

*

Látom az unokán, hogy suttyog magában valamit. Alig hagyjuk el a bicikliőrzső nagyvendéglőt, már mondja is:

— Lepedőben miért kellett vinni?

— Mert úgy megverték...

— Fájt mindene?

— Mindene csupa verés...

— Nagyapámnak is?

— Neki csak egyszer...

Arra is gondoltam, mikor úgy hozták haza, hogy keze-lába lógott, és még a nyelve is véres volt, de másra is...

A második fiam Szilveszter lett. Még ilyen nevet! Veszekedtem miatta, de nem használt. Megmakacsolta magát, mint a hencidai nő a hídnál, és az egyistennek sem tágitott.

Elővettem a kalendáriumot:

— Nézd, te hibás!

Olvastam neki a neveket. Mindent, amit csak találtam:

— Kelemen, Zsolt, Náthán, Naftalin, Gábor, István, Péter, Pál...

Az asztalra csapott, megrepedt az egyik deszka:

— Szilveszter!

— Kicsúfolják az iskolában...

— Szilveszter!

— Még becézni sem lehet!

— Szilveszter!

— De miért?

— Csak!

Tudtam, hogy nem lehet tovább feszegetni, mert megcsap. Egyszer már megtette, és nem kívántam másodsorra is...

Mikor megkereszteltük, és elmentek a vendégek, megmondta.

Akkor már nem is kellett, mert úgyis tudtam. Így hívták a megyei kapitányt, a keresztkomát.

— Ez még ragaszt a negyvenhez vagy húszat...

Nyavalyát. Az asztal alá okádott, két lavorral. Ezt hagyta Szilveszterre.

Később én tettem fel a kérdést:

— Negyvennek mennyi az egyharmada?

Pedergette a bajuszát:

— Baj van?

— Sose tudsz vigyázni...

— Az az asszony dolga...

Akkor én lettem egy kicsit piros:

— Na várjál, míg mellém fekszel...

Azt hittem, magához tér, fenét. Szombaton este fellök a kocsira egy zsák búzát:

— Azt hová?

Úgy felelt, mintha a toronyból kiabálna le hozzám:

— Nagy Pistához!

Meg sem várt, hogy szóljak. Úgy kiporzott a tanyából, hogy vissza sem nézett. Pedig akkor az egyszer bőgtem. Félttem, hogy valami nyavalyát hoz haza, és a nyakamon marad a sok hülye gyerek egy csomóban. Taknyosak, pálott szájuak, csipásak, és tele lesz rondasággal a bőrük.

Ettől félttem.

De nem lett. Kocsin hozták haza, széna közt. Darabokból tette össze az orvos. A pincérlány miatt lett a cirkusz, nem tudtak megegyezni, hogy ki legyen előbb...

*

Megyünk az unokával. Fogja a kezem, forró a tenyere, és a kis ujjai nem nyugszanak sohasem. Belevésődnek a körmök a tenyerembe, és már tudom, hogy megint előjön valamivel.

A nyári napfényben olyan a piactér, mintha felsúrolták volna az egészet. A betonasztalok tiszták, a kis fák megnöttek, úgy nyírták körül, hogy mindegyik olyan lett, mint egy pörge kalap. Árnyékokat vetnek az asztalokra és a virágágyakra, amik a két szobort szaladják körül.

Kaparja a tenyerem a kölyök, és már nyújtja is a nyakát:

— Minden háború után csinálnak szobrot?

— Szoktak...

— A két katona a régebbi?

— Az...

— A csillagos?

— Az új...

— Akkor én még nem voltam?

— Nem...

Hallgat a gyerek. Bennem meg motoszkálnak a dolgok.

A harmadik, Ferenc. Lemondott a Szilveszterhez hasonlókról. Nem is ment messze keresztkomáért. Csak a szomszédba.

Az unokával együtt nézzük a szobrokat. Két katona támasztja egymást,

az öregebb úgy néz a másik szemébe, hogy kétrét görnyed belé, mégsem ismeri meg a másikban a fiát. A mellette levő kisebb, csak egy hegyesedő oszlop, mint a cukorsüveg, és a tetején a csillag. Köztük alig néhány öl a távolság.

Ezt a távolságot nézem, ami a két szobor között van.

Andris, Szilveszter, Ferenc...

Néhány váltó. A szomszéd Nagy Ferenc úgy tartotta a névnapokat, hogy három napig is kinyúlt. Az emberem csak kacintott.

— A herét meg a kendert a fasorig...

— Húsz hold...

— Annyi...

— Még két Ferenc-nap, és átjön a koma...

— Ha...

— Biztos... Akkor már tudsz osztani... Háromszor húsz hatvan...

Így spekulált és a forradás pocsékul összerántotta a száját, ha nevetett.

Nem a háborúban kapta, hanem a Nagy Pista kocsmájában, a pincérnő miatt. De aki nem ismerte, az a háborúra gondolt. Még ez is jól jött ki neki...

A húsz hold is.

Átjött Nagy Ferenc. Veres képű, húsos, lötytyent ember volt. A nadrág korca a hasa alatt feszült. Ha beszélt, rángatta feljebb, de az nem jött egy centit sem. Úgy dagadt rajta minden, mint gumilabdán a gumi.

Rekedtes hangon beszélt mindig:

— Az embered merre van, Zsófi?

— Bement a faluba...

— Díszbe?

— Nem, csak úgy...

— Vesz, vagy elad?

— Adó miatt...

— Hüm...

Hívtam volna beljebb, de nem jött. Mikor indulásra készülődött, akkor szólt megint:

— Ha érdekelne benneteket...

A herére mutatott meg a kenderre.

— Az ember dolga...

— Jó, jó, csak mondd meg neki...

Öreg paszulyt ettünk, csülök nélkül. Nem csináltam neki tíz tojásból rántottát, csak ciberét, vízciberét. Jó az is, ha kolbásszal megtömte magát az ember előtte... De csak úgy... Ment. Vágtunk disznót is, de csak a vérét ettük meg, meg egy-két szál hurkát. Mindig a herére néztünk meg a kenderre. Télen is, amikor csak havat láttunk meg nyúlcsapást, ami a fasorba vezetett.

*

Ketten megyünk az unokámmal, Ferkóval.

Alig ér fel a kis feje a hasamig, de ez túlnó rajtam, mint a többiek.

Andris meg Szilveszter.

Magánúton jártak polgáriba, be a faluba egy hosszú, száraz, nagy tenyerű tanítóhoz. A németet az egyistennek sem tudta beléjük verni. Botfülűek, bikkfanyelvűek voltak.

Az ember csak mosolygott. A vágás beleszaladt a szája szélébe.

- Átmennek ...
- Megbuknak ...
- Majd én megtanítom őket németre ... Bízd rám ...
- Egy betűt sem tudsz ...
- Annyit, amennyit Gyulán kell beszélni, tudok ...

Megint spekulált. Még nem tudtam mibe, de mire eljött a sora, megtudtam.

Sárga hintón vitte a két gyereket vizsgáztatni. Az ülés alá két összekötött birkát tett.

Ferencsel nem volt baj, mert nem tanult. Az apja megverte, akkor sem. Elküldte iskolába, elment a Berettyóra peccózni ... Maga vitte el. Nem ért Nagy Pistáig, Ferenc már nyargalt a vízhez ...

Megint megrakta:

- Ne bánts! ...
- A lelkét is kitaposom ...
- Nem használsz vele ...
- Ne legyen marha ...
- Okosabb, mint a másik kettő ...
- Hülye marad ...
- Egész ember ...
- Suszter, még parasztnak is buta ...
- Bízd rám ...

Káromkodott, és az arcán a vágás olyat mutatott, mint az s betű.

Ferkót jobban tutújgattam. Más is volt, mint a kettő. Tenyéryni széles homloka. Ilyen volt akkor az útkaparónak, aki a tanyánkhoz közel lakott, míg hordtam a gyereket, nagyon megcsudálhattam, mert arra hasonlított. Legalábbis a homloka, a rettenetes nagy szeme és az a folytonos izgás-mozgás, nyugtalansága. Nem tudott ülni, mindig fúrkászott valamit ...

*

A szobrok között a távolságot nézem. Az unoka kérdez, beszél és nyújtogatja a nyakát:

- Apám melyik iskolába járt?
- Mutat a gyerek a nagyra, az emeletesre, csupa üveg, csupa ablakúra:
- Ebbe?
- Ide ...
- Akkor is ilyen nagy volt?
- Nem. Kisebb, nádtetős, sárga falú és egy teremmel ...
- Mindenki együtt?
- Kicsik, nagyok, lányok, fiúk ... Első osztálytól a hatig ...
- Apám mennyi iskolát járt?
- Sokat ...

Azt nem mondhatom neki, hogy nem járt, csak négy elemi. Azt is ve-réssel. De mégis okosabb, mint az isten. A járgányt is úgy csinálta meg, hogy senkitől sem kérdezett semmit. A csatornát is, amivel a vizet vezette a ká-poszta alá. Az üvegeket sem. Januárban, míg a többiek a hasukat vakarták, már a havat hányta félre. Vitte a trágyát, bent a lábósban meg kelesztette a magokat.

Hányszor mondta:

- Nap, levegő, víz!

Februárban olyan salátát hozott be a konyhába, hogy nem fért bele egy lapostányérba. Forró vízzel megfonnyasztotta, ecettel nyakon öntötte, és úgy ette, hogy a lé csurgott a szája szélén.

— Kerek pengőt ettem meg...

Másnap kocsiderékkal vitt be a városba.

Az emberem csak nézte. Úgy nevetett, hogy a forradás piros színt mutatott:

— Ki kellene nyújtani...

Kezével mutatott a hereföld felé.

— Pihent, meg lehetne szántani térdig...

Hátratette a kezét, és sétált a szobában. Kicsit nyújtotta a pocakját, mert megvastagodott, de még mindig keményínúnak számított, és az ökle is olyan volt, mint a száraz gyökértuskó.

— Olyan káposztát lehetne termelni, hogy megnézhetné az isten is...

Nem nyújtották meg. A herét meg a kendert kinyögtük, de akkorra a két nagyobb már borbélyhoz járt meg Nagy Pistához.

*

Megyünk az unokával.

A templom előtt, amit egy dombra építettek, és mellé zszindelytetős haranglábat húztak, amiben három haranggal is kongatták a delet, de nem sokáig, mert ágyút csináltak belőle meg golyót. Így maradt, egy haranggal. Gyerekhangja volt ennek, nem hallatszott messzire, de aki alatta ment, annak meg kellett nyomni jobban a szót.

Az unoka is felém fordul és lábujjhegyre pipiskedik. Kis tenyeréből tölcserént csinál, nehogy sokan hallják:

— A koporsót miért hagyták kint?

A gyász kocsi ott áll a lépcsők alatt, a kocsis a bakon ül, füstöt fúj az akácfa levelei közé, és a lábát keresztbe teszi.

Felelek az unokámnak mindjárt:

— Nem akarnak cipekedni vele... Felvinni, lehozni... Így szokták...

Tudom, hogy nem hagyja annyiban a dolgot. Ezt magyarázhatom neki egy hétig. De lehet egy öregasszony okos? Mindenre nem válaszolhat.

Alig érünk túl a gyász kocsin, mindjárt belém akasz kodik:

— Nagyapámat sem vitték be?

— Nem...

— Itt hagyták kint?...

— Itt...

— Sokáig?

— Nem sokáig, csak míg kibögtük magunkat odabent... Addig...

Mentünk tovább és a két szobor köze elébem villan megint.

Örült a nép.

Felszabadultunk.

Mink nem. Ezt a legjobb akarattal sem mondhatom. Ami utána jött, az minden volt, csak felszabadulás nem. Nekünk nem.

Vitéz Barna Pál. Hatvan hold. Tanya. Kövesút és a Bivalyos csatorna, ami hozta a vizet, csak le kellett érte nyúlni.

Másfelé jelöltek ki földet. Messzi. Két tagban. Az egyiket nem lehetett fél nap alatt megjárni. Ha a másikhoz igyekezett, annak megint kellett egy másik nap.

Rágt a bajuszát, és a forradás lassanként feketedett az arcán. Nem sokat cifrázkodott. Betette a díszruhát a sifonba, dohány közé. Felveszi, egyszer megint felveszi, de akkor...

Gyúlt a haragos.

Mindenki ellenség lett. Az is, aki kijelölte a földet, az is, aki adót vetett rá. Faránkiné is. A nagypofájú. Hinton járt, motoron, néha autón. Ki a tanyára, és úgy mutatta az ujjával, merre kezdődik és merre végződik a tszcs határa. Annyinak sem nézett bennünket, mint a pipafüstöt. Semminek.

Pedig szóltam neki. Szépen, takarosán, mert akkor már nem lehetett kiabálni, csak hallgatni.

— Nem győzzük a két tagot... Itt nem lehetne?...

— Nem!

Ennyit mondott, de úgy vágott a szava, mint a borotva. A többi is, amit utána küldött:

— Nem gondolja tán, hogy a téesz kerülgeti majd magukat... Hova gondol? Semmire nem gondoltam, de tudtam, hogy nem lesz jó vége.

Nem is lett.

Ment az ember kilincselni. Úgy fogadták, ahogy tudták:

— Mi baj, nemzetes elvtárs?

Morzsolgatta a pileszélű kalapot, és ment tovább. Ott is nevettek az emberek, és olyan nagy füstben ültek, hogy nem lehetett egymástól elválasztani őket.

— Mi feslett ki, nemzetes uram?

Csak makogni lehetett. Azok csak nevettek, és úgy mentek előre, hogy legázoltak maguk előtt mindent. Virágot, gazt, csalánt, veteményest és az emberből is a gyengébbet...

Akkortájt már reszketett a keze. A csizmát úgy húzta le kutyával. Reggel meg síkporozni kellett, mert a püffedt boka az egyistennek sem akart belebújni a szárba. Elment az ágyból a toll, a tellázsiból a porcelán, a kamrából a befőt, csak a díszruha maradt meg, mert azt elásta. Ládába, selyempapírba. Számított, hogy egyszer még felveszi...

Nem vette fel.

Úgy adtuk rá, mikor a padlásról lehozták, amikor a kötelet elvágták.

Négyen maradtunk.

András, Szilveszter, Ferenc meg én...

Itthon csak ketten Ferencsel, mert András várost épített a Duna mellett. Maltert hordott, téglát. Szilveszter meg lovakat hajtott Pesten, szódát meg hűsítőt fuvarozott a kocsmákba.

Ferenc nem ment sehova.

Maradt. Még akkor is sokat elmondta:

— Nap, levegő, víz...

Úgy éreztem sokszor, hogy káromkodás is van benne. Nem láttam bele, csak egyszer. De akkor nagyon.

Marhákat hajtott ki a téesz a tanya mellett, át az öntözőcsatornán, a bárázdákon.

Az ablaknál állott, és nézte a pusztítást. A két keze munkája, az üvegházak alatt az érett trágya meleget lehelt fel, de nem a salátára, hanem a gurdányra, ami kötésig ért.

Gázoltak, mentek, és hátul öreg ember kaptatott utánuk, meg egy kutya, aminek a hasa alja tele volt bojtorjával.

Láttam, hogy reszket a keze, nyúlt a zsebbe, fogta a bicskát, és lángoló képpel indult az ajtó felé.

Háttal nekitámaszkodtam az ajtónak, és fél kézzel fogtam a kilincset. Elöttem megállt. Mindene reszketett, két nagy ökle is, az is, amiben a bicskát szorongatta. Az álla a mellére esett, és láttam, hogy a csizmájára potyog a könnye. Nagy, számár gyerek. Maholnap teljes ember, asszonya lesz, gyereke, nekem unokám. Éreztem, hogy soha, soha nem tudunk megbékélni a világgal.

Úgy néztünk az öreg emberre, mint az olyanra, aki kivette a fejünk alól a párnát, és a legszebb álmunkban vizet spriccelt a dunna alá. A bojtorjános kutyára is, aki csaholva szaladt a marhák után, és vicsorgó pofával kapdosta az állatok horgos inát.

Semmi sem hallatszott, csak az, hogy ugat a kutya.

*

Az unoka ujjongva mutat egy nagy házra:

— Nézze, nagyanyám . . . Kö betű . . .

A bögyörös unokám már egyiket-másikat ismerte. Ceruzacsonkokkal öszszerajzolta a ház falát, és az apjától leste a nagybetűket.

Az új ház végéről leolvastam az írást, hangosan, hadd örüljön a gyerek:

— Kultúrház . . .

— Ebben is van olyan téglá, amit apám csinált?

— Van . . .

— Az iskolába is?

— Abban is . . .

— Most miért nem téglát csinál?

— Mert így jobb . . . Az nem volt mestersége . . .

Abban az időben is sokat eszembe jutott Feketéné, a boltos, meg a három fia. Fiam — az orvos, fiam — az ügyvéd, fiam — a gyáros. Elsodródtak mind a mellükre varrt sárga csillaggal.

Az enyéme megmaradtak. Nem nagyon dicsekedtem, mert nem volt kinek, nem volt mivel. Fiam — a napszámos, fiam — a fuvaros, fiam — a téglaverő . . . Nem mond sokat . . .

Faránkinének nem mondhattam, az útkaparónak sem, mert az is kiköltözött az útszéli házból. Városba került, és nagyritkán csak autóval került elő, de nemigen állt szóba velünk.

Ferenc fiam másnap kiment a kertészetére. Nézni a tehénnyomokat, a széjelgázolt csatornát, a melegágyak helyét.

— Nap, levegő, víz!

Úgy kopogott a hangja, mint fagyos földön a kocsikereke . . .

A téglagyárban is kapott mindegyikből, ahol munkát vállalt. Talicskázott, földet kubikolt, olyant, amiből téglá készült.

A hatvan/holdat ott ette a fene, ahol kaptuk. Azt se tudtam, merre van, csak az irányt. Egyik tag az egyik falu felé, másik a másik falu felé. Egy lépést sem mentem felé. Faránkiné börtönnel fenyegetett, de csak maradt a fenyegetés. Tavasz felé arra is alakult téesz, azé lett. Úgy örültem, mint bolond ember a sipkájának.

Nincs tovább gond.

Nincs föld. Csak itt a tanya körül annyi, amennyiben egy marék hagymát,

fél zsák krumplit elszórhattam. Azt még tudtam csinálni, meg főzni Ferencnek, akit minden este úgy vártam haza, hogy az ablakon leselkedtem.

Jött Ferenc, hol füttyölve, hol meg káromkodva:

— Tág a norma, szűkítették . . .

Nem értettem, csak azt láttam, hogy a kicserepesedett ujjait túrta a hájába, és sokáig nézte az asztal lapját.

Mikor a fejét felvetette, már másként beszélt:

— Tud még főzni?

Nem értettem ezt sem. Nem lehet azt elfelejteni. Mindent úgy csináltam, mint máskor. Mindent beleadtam, nem sajnáltam a napraforgóolajat sem, pedig azt is szűkösen mérték.

Beszélt tovább, csillogott a szeme:

Úgy értettem, bírja még, ides? . . .

Mint az apja. Tanálgassam, mit akar.

— Bírom, ameddig kell, bírom . . .

— Ha segítséget hoznék? . . .

Örültem már én is.

— Milyen?

— Szeplős, nyelves . . .

— De amúgy?

Teleszívta magát levegővel, hogy majd szétpattant rajta az ing. Előbb kifújta magát, és csak azután mondta:

— Csendőr volt az apja . . .

Puff. Olyan csend lett a szobában, hogy a bátortalan légy zümmögése is meghallatszott.

Ferencem szólalt meg előbb:

— Ezt nem tiltja a törvény . . .

— Nem . . .

Zsákra zsákból tesznek foltot.

Arra gondoltam, hogy házon belül legyen megbékélés, ami az ajtón kívül maradt, azzal törődjön más. Az öreg csordással is, aki letapostatta a kerteszetet. A kutyájával és a vonítással is, ami behallatszott a házba.

Semmi más, csak a kutyaugatás.

Az öreg csordás hangja nem jött el eddig, mert a köszönése is olyan, amit bottal csinált. Felemelte és integetett.

Ember, abba sem lehet belelátni . . .

*

Az unokám megbotlik a járdán.

A szandál talpa beleakad a kiszakadt betonba, amit még most sem csináltak meg. Kinyílt rózsaszínű mutat a járda, és a sárga falon néhány pöttyentés látszik.

Visszafordul a gyerek, és úgy mutat a betonra:

— A háború csinálta?

— Nem . . .

— Hát mi?

Ötvenhat . . .

Tudtam, hogy ennyivel nem elégszik meg, mert kíváncsi. Azon gondolkodom, ha tovább kérdez, hogy magyarázom meg.

— Akkor én már éltem?

- Készülödtél járni...
- Nem hallatszott el hozzánkig?
- Kicsit csak...
- Mennyire?
- Mintha puskát sütöttek volna...
- Vadászpuskát.
- Azt...

Beszívta a levegőt, alig fújta ki, máris kérdezett megint:

- Akkor miért lőttek?
- Mert nem jutott mindenkinek dinnyeföld...
- Szorítja az ujjamat, és nyújtogatja a nyakát:
- Utána jutott?
- Jobban...
- Apámnak is?
- Annak is...
- Szilveszter bácsinak meg Andris bácsinak?
- Azoknak is...
- Hüm...

Sóhajtott a kölyök, és mentünk tovább előre, gondolatban meg hátra.

A gyerek már aludt. A kiságyban. A paplant lerúgta magáról, és az egyik lábát kívül tette. Ferkó az asztal mellett ült, Pösze vele szemben. A lámpavilág rájuk esett. Ferencen fel volt gyűrve a kék kabát ujja, és a ráncokban megült a téglapor, úgy hatott, mint vason a rozsdá. Pösze egy kicsit megnyúlt a gyerek után, de lassan visszajött a színe. Nyáron jobban kiütköztek rajta a szeplők, de így ősz felé már visszahúzódtak. Az unoka is olyan, csak apróbbak rajta a szeplők, és ha mérges, azok is úgy veresednek, mint a gyufa feje.

Ahogy jött a szürkület az ablak alá, úgy reszketett a bélem. Mikor az este rátenyerelt az ablakra, már a hátam is fázott. Sötét volt kint, és úgy hatott, hogy a magános árnyékok belekapaszzkodtak a levelét hullajtott fák ágaiba, és úgy csüngtek az ablak alatt, mint az akasztott emberek. Négyen voltunk bent a házban, és mégis úgy éreztem, többen vagyunk. Még valaki lehetett, akit nem láttunk, de ott kuporodhatott valamelyik sarokban, vagy a vetett ágy tetején, és úgy éreztem sokszor, hogy a hangját is hallom. Bitangul szólt, és úgy megtöltötte a szobát, hogy minden zugba jutott, de jutott a fülembe is.

- Kire haragszik?

Hideg volt a kemence háta. Szaladgált a hátamon végig. A szóra még magamban sem tudtam válaszolni. (Kérdezett tovább:

- Faránkiné?

Ferkóm egy kicsit kerekedett, de még nem eresztett hasat, az ujjait sem borította be a párna. Ott fektette az asztalon és halkán dobolt.

- Vajon Ferkó is hallja?

- Na, ki vele, bátran!....

Pösze Ferkón csüngött tekintetével, nem nézett erre. Ette a szemével a nagy darab kölyköt. A melegítő felső rajta maradt, felhúzódtott a karján. A keze feje kicserepedett, szélfújta. Nem használt neki a vazelin sem. Olyan volt, mint a repedt föld.

- A földet is visszakövetelheti...

Az unokámnak pirosat mutatott a sarka. A fény odavetett egy csóvát. Az jutott eszembe, hogy sokszor szájába veszi a lába ujját is, úgy szívja, mint a csecst.

— Börtönnel fenyegették... A párnáját is elhurcolták...

Pöszének az a nótája, hogy: Elment Cili néni a vásárba... Ezt énekelte sokszor. Kint a konyhában vagy a ház előtt, ahol a gyerekkocsit tologatta. Ezzel várta Ferkót is, és úgy nézett mindig a kövesúton végig, hogy a szeme fölé tette a tenyerét.

— Az ember is felkötötte magát...

Ferkó az asztal mellett szokott olvasni. Újságot, könyvet, olyan vastagot, mint egy téglá. Festett paprikák vannak benne, káposzta meg olyan paradicsom, amelyik egy fél marék magot ereszt ki magából, ha megnyomják.

— Hatvan holddal nyugodtan alhatna...

Az unoka a fenekén elcsúszik az ajtóig is, olyan sebesen, mint egy vitorlás, szinte lobog utána az ing. Az ajtónak veti a hátát, és ha lépéseket hall, már kurjantgat is:

— Hopp! Hopp!

Ennyit, és úgy kell kinyitni az ajtót, hogy a kezét vagy a lábát meg nyomjuk... A fény felé már kapkod. Két kezét nyújtja és szeretné megfogni.

— A csordástól is számon kérhet mindent...

A hideg kemence sütötte a hátamat. Hallgattam a hangokat, amit a hivatalan vendég súgott a fülembe. Lehet, hogy Ferkót is macerálta, Pöszét is, de azok nem szóltak egy szót sem. Én meg hagytam. Olyan messze van minden, hogy kézzel el sem lehet érni. A többi meg olyan közel, hogy meg tudom simítani, felé tudok nyúlni, és kezembe is tudom fogni, mint a fiókdinnyét, amit belepett az éjszakai harmat. Meg is törölhetem, és a keménykedő héja fényes lesz, csillogó, és az unokám gurigázhat vele a földön.

Ferkó csak később vetette fel a fejét. Pöszének szólt, de úgy, hogy én is érthettem belőle:

— Téglát ígért a gyár... Bent majd építhetnénk...

Melegedtem a szótól egy kicsit. Ez megint csak közel van, olyan közel, hogy meg is lehet fogni.

Pöszét vártam. Ha ilyesfélét szólna, csak összeborzolnám a haját, és a fejét odaszoritánám a réklimhez.

Pösze is susmorgott. A lámpaüvegnek mondta, de a csendes szóra a kölyök Ferkó is megmozdult a rácsos ágyban.

— Négyszáz forint egy kis bicikli... Jövőre már tanulhatna...

Elkacagtam magam. Mind a ketten felém fordultak és csodálkozva néztek rám:

— Azt hittük, elszunyókált...

A menyemnek összekócoltam a haját, de utána le is simogattam, a fiamhoz is hozzáértem, és a válláról lepöcköltem egy odaragadt pelyva héját.

Így telt el az este.

Az ötödik, ami súgdolódzott, úgy vettem észre, kiment, mert utána nemigen szólt hozzám semmit. Akkor sem, amikor vettem az ágyakat. Előbb a Ferencét meg a Pöszéét, végül a magamét.

Mikor a lámpát eloltottuk, és bebújtam az ágyba, csak sóhajtottam. Fa-

ránkinéra gondoltam, a nagypofájúra. Vele is álmodtam. A fán csüngött egy zsiros kötélén. A nyelve kint lógott, de úgy is beszélt.

— Hét gyereket szültem ...

— Én hármát ...

— Mindet felneveltem ...

— Én hármát ...

— Az emberemet megette a háború ...

— Az enyémet a béke ...

Csüngött a fán, és a szél belekapaszkodott a ruhájába. Lóbázta. Furának tűnt, mint a csuhéval tömött zsák.

Intett, hogy menjek közelebb. Egészen a fa alá mentem, és ott vártam a szavát.

Szólt is mindjárt:

— Húzzad a lábam lefelé!

— Minek?

— Hogy jobban fulladjak ... Most rajtad a sor ... Ne sajnálj, én sem ki-mélnélek ...

Kötöm alá dugtam a kezem, és a tenyeremet a hasamra fektettem. Nem mozdult a kezem, a nyelvem is akadozott.

— Hozzak kést?

— Minek?

— Hogy levágjalak ...

— Meglátja a fiad ...

— Nem baj ...

Igazított magán, mert nem esett jól a csüngés.

— Ha levágsz, újra felköt ...

— Ferenc nem tesz ilyet ...

— Akkor miért tett?!

— Más volt ...

— Nyavalyát, Ferenced volt meg Andrisod, meg Szilvesztered meg Pöszéd, meg a kicsi ... Az hozta a kötelet ...

— Nem is tud járni ...

— A seggin csúszott, és azt mondta: hopp, hopp ...

— Ha hazudsz, itt hagylak ...

— Igazat mondtam minden szavammal ...

— Nem hiszem ...

— Hidd el ... Még azt is tudom, hogy házat épít, bent a faluban ... Engem fogad napszámosnak ... Hordom a téglát, maltert ... Azt mondta, követ rak belőlem ki a járdáig, hogy ne legyen sáros a csizmája ... Velem le is hengereli, hogy simán fusson a kis bicikli ... Visszaperli a hatvan holdat ... Egészen a heréig ... Így volt?

— Nem! Nem!

— Hamar felejtesz! Szivattyút épít belőlem, ami szívja majd a vizet a kanálisból ...

— A régi fent van a padláson ...

— Még most sem hiszed? Azt is mondta, hogy karikás ostort fon belőlem, amivel leveri a marhákat az öntözőcsatornáról ...

— Ostora van, szíjból ...

— Bunkósbótot vág belőlem, amivel ütheti az öreget, amiért széjjelvágatta az árkot ...

Táj neki ...

— Létrát szegel belőlem, és felmegy az istenhez, panaszra ...

— Ferenc nem ilyen ...

— De a többi. Andris meg Szilveszter, meg Pösze meg a kicsi ...

— Azok is mások ...

Keze fejével megtörölte a száját. Én másról beszéltem:

— Káposztás kockát ettünk ... Nagy vájlinggal főztem ...

— Nem hoztál egy marékkal sem ...

— Éhes vagy?

— Nagyon ... Nem értem rá enni, mert mindig szaladtam ... Nagy a há-
tár ... Sok volt az éhes száj, enni kértek ...

— Mindenkinek adtál?

— Mindenkinek ...

— A máséból ...

— A magaméból ... Ferencet a téglagyárban etettem ... Andrist meg Szil-
vesztert a városban ... Még akkor is vizet nyújtottam neki, mikor a lovat
hajtotta. Ne szomjazzon ... Pöszenek is pörgettem ... Szemezhetett ... A ki-
csinek is adtam cuclit, pántlikára kötöttétek, nehogy az ágy alá guruljon ... Ne-
ked is zsebkendőt kínáltam, hogy megtörölhesd a szemed ... Így igaz?

Az ősz porát néztem meg az árnyékát, amit a nap odafektetett a lábam
elé. Száras cipőt viselt, de nem fűzte be, kétoldalt csüngött a pertli. Az egyik
végéről hiányzott a pléh hegyesítő, kiszöszölődött, látszott rajta, nyállal szokta
kipederni, hogy könnyebben a lyukba találjon. Nem néztem fel rá, úgy kér-
deztem:

— Befűzzem a cipőd?

Hegyeset káromkodott:

— Mi az istennek?

— Ha így jársz, könnyen rálépsz és elesel ...

Fülemig hasított a hangja:

— Ne félj, nem esek hasra ... Nekem már nem kell a cipő, a pertli sem ...
Úgy járok, mint a szél ... Annak sem kell cipő ... Kabát sem ... Mégis mindig
fúj ... A fákat is nyakon legyinti, a fűvet is felborzolja, a port is marékra
kapja és ott szórja szét, ahol akarja ... Az ablakokat is megzörgeti, pedig nincs
ujja sem, mégis megkopogtatja ... A kéményen is bekiált és a nádat is meg-
kezdi, és olyan marad utána, mint a rühes birka gyapjúja ... A kendőbe is be-
lekap, a hajadat széjjelzilálja, a kezéről lefújja a lisztet, és a kötelet is lóbázza,
ami itt marad utánam ... Mit dévánkozol? Húzzad a lábam! ... Húzzad!

Nem húztam meg a lábát, a kést sem tudtam kihozni, egy tányér káposztás
tésztát sem, mert a falu felől olyan nagy dörrenés hallatszott, hogy felriadtunk
rá minden.

(Az elbeszélés befejező részét áprilisi számunkban közöljük.)

Kátay Antal

GYÓGYÍTVÁ ÉLNI

*A sebész megtette már a magáét;
a volt sebek vörös fonallá zsugorodtak
karjainkon, s meglékelt koponyák
dongáit pótolta már az idő.*

*De sajognak még az emlékezetben
el nem halványult képek, távoli,
s tegnapi Káin-bélyegek égnak,
megfoghatatlan fájdalmak szikrái gyúlnak
még az agyakban, idegek fonalán
menekülnek a késtől.*

*Szép emberi élet, te emelj fel
minden beteget, önmagadhoz;
hogy magunkénak vallhassunk valahányan,
hogy el ne veszítsünk. Te segíts
gyógyítva élni bennünket — társainkért.*

Simonyi Imre versei

MIANYÁNK

Atok és imádság egy barakkban. Korabeli feljegyzés)

*akkor már harmadik napja
kurvázta a félvilágot
az Anggyalarcú —
mert ebben a disznóólban
még akkor sem enném meg ezt a moslékot
ha aranytepsiben löknék elébem
üvöltötte
— ne röhögj te állat —
hát nem érted hogy én csak petrezselymesen
állom az újkrumplit
a rántottát meg szózott szalonnával.
— nem füstölttel! — szózzal! —
te barom aki azt se tudod
hogy a rántotta szózott szalonnával
csak reggelire való
— mert honnét is tudnád*

*a Sütőlapát Tenyerű
rázkódott a csendes röhögéstől
— ám az is lehet hogy a fogát is csikorgatta —*

az én anyám nem állta a petrezselyem szagát
én se állom
meg a te szagodat se állom
— és úgy röhögött hogy a térdét csapkodta
a sütőlapátokkal

mi az hogy már harmadik napja
nem zabáltatok
gondoljatok a teknősbékára
és akkor már nincs is mire felválni
mordult valaki a sarokban
(mielőtt a másik oldalára fordult)

az Angyalarcú most már csendesebben magyarázta
hogy a hagymásrostélyost
pont 12 percig kell sütni
bő zsírban
s hogy a töltött káposztát
füstölt oldalas nélkül
megette a fene
— az én anyám mindig így csinálta

nekem nem is volt anyám
meg ha volt is mi közöttök hozzá
csikorgott ott a sarokban
az a bikahangú

egy darabig azért még:
az én anyám az így csinálta
az én anyám meg úgy csinálta
az én anyám
a te anyád
a mi anyánk

aztán valahogy mégiscsak elaludtak

*

az én anyám
a te anyád
a mi anyánk
a mi anyánk az úgy csinálta hogy
édes fiam
hát már megint az utolsó filléred is
a kocsmában pocsekoltad el
a mi anyánk az úgy csinálta
hogy
jaj Nagy úr csak még két kiló lisztet
meg három pakli gyufát is segéd úr ha lehet

aztán majd a jövő elsején . . .
a múlt havival együtt . . .
a mi anyánk az úgy csinálta
hogy
ugyan szomszédasszony
egy kanál zsírt ha kölcsönözne
egy csapott kanállal
szerdáig szomszédasszony

a mi anyánk
(röhögte és zokogta álmában
a Sütőlapát Tenyerű)
bizony a MIANYÁNK az így csinálta

amen

AMI CSODASZÉP VOLT

Mert mindig ami csodaszép volt:
mindig az múlik el —

Szentisten hát már nem is emlékeztek;
ahogy kiszántották egy barbár napon
azt a játszóteret
a nyargalászó gyermekkor alól?

S ahogy abba az egyetlen
és örökkévaló ölelésbe
szinte beleölelhetett máris a következő?
— És nem is egyetlen!

S hogy az után a gyönyörű és halni-érdemes
és végérvényes szomorúság után
még képesek voltunk arcpirulás nélkül
tovább élni, és még örülni is.
— Ám ezt sem végérvényesen.

Hát nem szorul ökölbe a markotok
hogy mindig az múlik el
ami csodaszép volt?
És sose gondoltatok még arra
hogy talán
nem is mi örülünk barátaink
s nem is mi vágyunk tán szomorúak,
hanem csupán megtörténik velünk
az öröm is, meg a szomorúság is,
meg az, ami olyan csodaszép.

Meg az, hogy elmúlik —

Serfőző Simon

KIK MESSZE MENTÜNK

*A bánat őket célozta meg,
kiket alkalmatlanoknak soroztak,
s hiába csomagoltak a katonaládákba,
nem kellett búcsúzkodniuk otthon,
a nagy őszi regrutabálokban
ölelkezni dalolva a barátokkal,
azok szemében lettünk mi többek,
irigyeltek, kik messze mentünk,
laktanyák hűvös emeleteire,
igaz feladatra érdemesek,
már embernek-serdülő legények,*

*és én tudom, némelyeknek még
a hajdani kiskatonák vagyunk,
őrmesterek megalázott nevetségesei,
bokorugró bukfencbábok, kiket
emberségükben öltek legelőször,
ki említi, hogy kötelességet teszünk,
lövészgödrök homokjában megfúlt
világháborús nagyapák után;
csak az áldozatokra gondolunk,
míg pillanatonként készülünk mi
ügyünkért barikádokra menni,*

*bár némelykor igaz az előítélet,
s élkerülnek minket hányan,
röstellve, mint fertőző betegeket,
kószálunk egyedül az utcák közt,
rettegő gyanúval, hogy megszólhatnak,
s már akárki megfelel, csak
hozzá közelebb hajolhassunk,
legyen ki elfogadja: egyszer
valahol találkozunk még,
és szívünkön szúr hányszor a
szégyen, mert való nemegyszer,
mit rólunk megvetve híresztelnek,*

*mért szabály még, hogy azt dajkálják,
mi csak elvétett jel néha, egyedi,
és a szép kötelezettség fegyverei alatt
lenézetten szorongnak szívveréseink.*

Horváth Sándor: MADAME, 1964

Szombaton kezdődő vasárnap

Azon a szombaton úgy ment minden, mint a karikacsapás.

Öreg kazánunk ontotta a gőzt és nem akadt el a gőzsugárszivattyú se, pedig máskor már javában a kéziszivattyúval nyomtuk vissza a kondenzvizet. Csak kibontottuk a formákból vagy mandzsettasütőkről a köpenyeket és már kész is volt, nem kellett faragcsálni, csiszolgatni egyiket se. A védőital is klassz volt. Stiglic kapta valamelyik sofórtól. Rá-rá húztunk, s mikor elfogyott, a Kiskovács bedugta az üres üvegeket a nadrágszíja alá, bő, kockás, agyonizzadt ingét meg fölébük húzta, csak úgy kibontva. Féri bácsi, a kapus, rá se nézett, amint elment mellette. Üzemünkben nem volt büfé, és még Noé idejéből maradt fent az a szokás, hogy valamelyikünk ki-kiugrott tíz óra tájt bevásárolni. Kiskovács jó húsos kövesztett szalonnát hozott, fehér kenyeret, hagymát és a két üveget szekszárdi kadarral.

— Már megint izzadtok, mint a lovak — jegyezte meg Gergács szaki, a részlegvezetőnk.

Stiglicre néztünk, mert ma ő volt a soros a válaszdással.

— Annyira tán mégsem — mondta Stiglic a választ, amit Kiskovácsról kezdve mindenki elmondott szép sorjában, csak más-más szombaton.

S most ismét Gergács szaki következett, és mindegyikünk tudta, mit fog mondani.

— Pedig, pedig — ingatta meg fejét.

És ezzel kész is volt. Rájött a turpisságra, de azért jó gyerekek voltunk, lehetett ránk számítani, nem csinált problémát pár üveg borból. Meg nem is ittunk minden szombaton. Csak néha. Ha nagyon megkívántuk. S ma éppen megkívántuk.

Stiglic a mandzsettasütőknél egy nyolcötvenszer húszas köpennyel piszmogott, amikor Hegedús Satya megkecskézte hátulról a térdhajlatomat.

— Kijöttök? — kérdezte nevetve.

— Stiglic, kimegyünk? — kiáltottam Stiglicnek.

Rám nézett és kivágódott előtte a gőz. Az arcát nem érte el a sugár, ennyit még láttam, aztán már nem láttam Stiglicet, csak Pöttyöst a kazán előtt és Gergács szaki nekivörösödött arcát:

— Zárd el! Zárd el! — ordította.

— Szétmegy! — hallottam Pöttyös hangját.

— Zárd el! Zárd el! — s míg Pöttyös csavarni kezdte a csapot, Gergács szaki egy fával felnyomta a kazán szelepét, s most meg onnan ömlött a gőz. Pillanatok alatt tele lett gőzzel a műhely. Nem láttunk semmit.

— Megégtél? — kérdezte Gergács szaki kiabálva, mert süvöltött még mindig a szelep.

— Nem. Csak ez a kurva hollender jött szét.

— Vigyetek neki tömitést meg egy vödör vizet.

Valakivel összeütököztem az asztal fiókja előtt. Ő is a tömitést kereste.

Már nem sustorgott a gőz. Visszaengedte Gergács szaki a szelepet.

— Pöttyös, tömd meg a kazánt hulladékkal. Sok gőzt veszítettünk, és nyis-
satok ablakot. A huzat majd kiviszi.

Ott toporogtunk ketten Stiglic körül.

A kazán előtt felvörösölt a tejfehér pára. Most nyitotta ki Pöttyös az
ajtáját.

Víz locsogott és valaki káromkodott a közelünkben.

— Mi van?

— Csak legalább ne a cipőmbe öntötted volna — ismertem meg Satya
hangját.

— Amint átemeltem a vödröt egy csövön, megakadt és kidőlt az egész.
Hozzak újat?

— Hagyd a fenébe — dörmögött Stiglic —, mire lehútenénk a csövet, addig
be is rakjuk a tömitést.

Lassan derengett. Stiglic egy franciakulccsal szétcsavarta a hollendert, mi
meg Satyával sapkáinkat markunkba igazítva megfogtuk kétoldalt a csövet
és széthúztuk. Stiglic két tömitést rakott be. Menetszakadásig meghúzta a
hollendert, s nyögés közben egyre hajtogatta: — mint a lovak . . ., mint a lo-
vak . . ., és az orra hegyéről csöpögő izzadságot rá hullatta a mandzsetta-
sütőre. Sistergett még. Nem hültek le a gőzvesztéségtől túlságosan a for-
mák se.

— Mikor is szoltam, hogy csináljátok meg azt a hollendert? — kérdezte
Gergács szaki, amint előjöttünk a szerszámok közül.

— A hét elején.

— És?

— Most szétjött. Talán Stiglic megrántotta a csövet, amint bontotta ki
a kosarat.

— És?

— Nem csináltuk meg.

— És ha szembevágja Stiglicet a gőz? Kit vesznek elő, ha megvakul?
Titeket?

Hallgattunk.

— Titeket vesznek elő?

És folytatta még, emlegette az istent, és hogy trehány, tunya fickók va-
gyunk, és tudtuk mindannyian, hogy szavával most önmagát vádolja, amiért
nem ellenőrizte a munkát, pedig bizony isten, én is meg akartam csinálni,
többször is eszembe jutott, hogy meg kellene csinálni, eszébe jutott Stiglic-
nek is, Hegedűs Satyának is, Pöttyösnek is, Kiskovácsnak is, és bizony isten,
arra gondoltunk, hogy ki fogja még bírni ezt a hét végi strapát, és majd
hétfőn megcsináljuk, és bizony isten, ugyanezt gondolta Gerdács szaki is.

Még ez a kis kellemetlenség is hozzá tartozott ehhez a szömbathoz.

A kész köpenyek egyre gyűltek az egyik sarokban, nagyság szerint egy-
másra rakva, és mikor tizenegy óraker felfogtuk az utolsó nyolc köpenyt, ki
a műhelyasztalra ült, ki csak támaszkodott. Kiskovács a kezét szappanozta
könyékig a tömlőpróbálóban. Gergács szaki a kazán előtt állt, cigarettázott.
Eddig még egyetlen egyszer sem szolt e szömbati tétlenségért. Satya most újra
megkérdezte:

— Kijöttek?

Stiglic mellettem ült az asztalon, és a körme alól piszkálgatta a beragadt gumioldatot.

— Stiglic, kimegyünk? — kérdeztem.

Nem nézett fel, úgy válaszolt:

— Naná!

— A hídon találkozunk? — érdeklődött Satya.

— Ott. Fél háromkor — és leszállt az asztról, felvette a racsnit, meg-lóbálta —, de nem akarok várni, unom a menyasszonykodást, ha nem leszek ott, majd találkozunk kint.

— Meccsre nem jöttök holnap?

— Meccsre?

— Meglátjátok, jó lesz így ez a csatársor. Múlt vasárnap idegenben meg-rúgták a hármast, itthon is kitesznek magukért.

Stiglic közben leszedte a második köpenyt is, én meg bontani kezdtem a harmadikat, Satya a szerszámokat szedte össze és rakta a helyükre, Pöttyös locsolta a padlót, Kiskovács sópört máris. Egy órára kifürödve kimosdva cigarettáztunk valamennyien.

Nálunk általában ilyenek voltak a szombatok.

Stiglic berúgta a motorját, mögé kuporogtam, de Gergács szaki odajött hozzánk. Persze, persze, nyugtattuk meg, gondolunk majd rá is, és Stiglic be-rakta a sebességet az egyesbe. Valamit beszélni kezdett előttem, előrehajol-tam a vállához, de csak annyit értettem, hogy szétveri valakinek a pofáját. Hogy kinek, nem tudom, nem is volt lényeges. Nem tartozott az esemény a mai naphoz, se a holnapéhoz. Ha meg fontos, elmondja éjszaka. Sötétben egé-szen másként hangzik az ilyesmi: — szóval egyszerűen szétverem a pofáját!

Anyám terített asztallal várt. Átöleltem a vállát, és megcsókoltam halán-tékát.

— Feri is jön? — kérdezte.

Ez is érdekes volt. Stiglic nálunk Ferivé vedlett. Én is Ferinek szólítottam, és olyan otthonosan mozgott anyám körül, mintha csak bátyám lenne. Igaz, volt egy bátyám is. Nem ismertem. Pár hónapos korában halt meg, három év-vel apám halála előtt. Apámat sem ismertem. Látni láthattam, de nem em-lékszem rá. Ha eszembe jut, mindig anyám szobájának falán levő képet lá-tom, soha az élő embert.

Anyám tipegve felrakott még egy terítéket az asztalra, én meg leszalad-tam a pincébe. Gilisztát és lótetűt szedtem a tenyészeteméből. A lótetűket kü-lön-külön, kis dobozokba raktam. A lótetűk nem szeretik a népünnepélyt. Ha egy dobozba rakja a társaságot az ember, megölik és szétmarcangolják egymást. Csak a legerősebb marad életben. A roncsolt dögöket kár is horogra-tűzni. Nem szeretik a halak.

Feri már fent volt. A sámedlin ült, és anyámmal beszélgettek. Kezemet megkeféltam a csapnál. Anyám kimerte a bablevest. Mindketten nagyon sze-rettük. A tejfölt sohasem főzte bele. Külön készítette az asztalra, s annyit mer-tünk belőle a levesbe, ki amennyit kívánt.

— Benkő néni, olyan ez a bab, mint a gesztenye.

— Tisztára olyan — hagyta rá anyám —, csak legalább ismerném az asszonyt, akitől vettem a piacon. Kerestem többször is, de nem láttam azóta.

— Nem is ettem még ilyen jó babot.

Anyám aztán elmesélte, hogy amikor még lánykorában Kustánszegen laktak, a kukoricájukban termett ilyen ízű bab. Pont ilyen ízű. De az kisebb volt és hosszúkás. Amikor a túrós csuszára szórta a tepertőt, még mindig a babról beszélt, Kustánszegről s a nagy erdőkről, ahova a szénégető nagyapámnak hordta a kosztot.

— Feri, vegyen még, ne kéresse magát —, de Feri köszönte, és cigarettára gyújtott.

— Megyünk?

— Persze. Hozd a botjaidat.

Anyám kikísért bennünket a kapuba, és megvárta, míg felpakoljuk holmimat a motorra. Mindennek előre elkészített helye volt: botoknak, hátizsákoknak. Ferié már ügyesen felszijjazva. Az egyém a motor másik oldalára került.

— Vigyázzatok egymásra — integetett anyám —, ne száguldjatok.

Mi értünk korábban a hídra. Leállította Stiglic a motort, áthajoltunk a korláton, a víz fölé.

— Jó neked — köpött Stiglic a vízbe.

— Miért?

— Csak — és újra köpött, mert lent, az első köpés habja körül küszök jelentek meg.

— Ezt figyelj — hajítottam a csikket a vízre.

Húszdekás domolykó villant fel és elnyelte.

— Jönnek — ugrott Stiglic a motorhoz, s én mögé kuporodtam. Éppen a kettes sebességet húzatta, amikor Satyáék elviharzottak mellettünk. Mindketten előredőltek, Pöttyös hozzátapadt Satya hátához, és félrefordított fejjel üvöltötte: — Szi-aaa! Szi-aaa!

Stiglic motorja is bőgött már, és elkezdődött az örült hajsza. Mindkét motor fel volt piszkálva, s hogy pillanatnyilag melyik a gyorsabb, a keverék összetételén múlt. Itt nem voltak veszélyes kanyarok, jobb kanyarvétellel nem lehetett időt nyerni. Stiglic előredőlt, és én a hátához tapadtam. A motorszemüveg a zsebemben volt, most már nem lehetett feltenni. Ha előre néztem Stiglic válla fölött, szememből ömlött a könny. Satya taktikázik, állapítottam meg. Közelebb enged magához bennünket. Hosszú, egyenes útszakasz következett, Stiglic az út közepe felé döntötte a motort, hogy kerülhessen, Pöttyössel egymásra vigyorogtunk, aztán Satya kezét is megláttam, a gázt már tökig húzta, Stiglicnek még volt egy kevéske tartalék is, mert éreztem, hogy tovább gyorsul alattam a motor. Most én ordítottam félrefordított fejjel: — Szi-aaa! Szi-aaa!

Stiglic értette dolgát. Ott maradt tíz méterrel Satyáék előtt. Nyeljük csak a port. Ha lassítottak, ő is lassított, ha szökni próbáltak, nem engedte. Nem tudom, hányszor kiáltottam előre, hogy hagyja már abba, ne hülyéskedjen, de mindannyiszor azt kiáltotta vissza: — Mi? — Mintha nem értené. Végre megunta, és meglógtunk. A túskeszentspéteri elágazásnál megvártuk a lemaradtakat.

A két motort betoltuk a malom gépházának fészerebe. Satyáék is maradtak. A malomgödörben akartak az éjszaka harcsázni. Mi meg elindultunk a folyó mellett, lefelé.

Egyszer olvastam egy ilyen folyópartról. Szerintem felszínes, nagy marhaság volt. Puha bársonyszőnyeg volt a fű, asszonyok illatos kontya a fűzek lombja, meg mifene. Mesélik ezeket olyanoknak, akik még sose jártak folyó-

parton. Vagy ha jártak, nem nyitott szemmel. Itt törvények uralkodnak és célszerűség. A zsályának csak azért van olyan nevetni való furcsa virága, hogy megtermékenyüljön. A boglárkának a színe, hogy világítson a méheknek. A vízitők nagy, kerek levelének árnyéka miatt nem él meg közelében más növény. El is mondtam mindezt Stiglicnek.

— Te mindig erre gondolsz, ha kijövünk? — kérdezte.

— Nem.

— Hát?

— Hát másra is meg semmire.

— Szóval, most nem bársonyos fűben jársz, hanem térdig érő törvényekben és célszerűségben.

— Mit marhászkodsz?

Mögöttünk loccsant a víz. Mindketten hátranéztünk.

— Rablás volt.

— Nem. Ponty ugrott, vagy nagy dévér. Nézd, teljesen kör alakú hullámok szaladnak szét. A rablás hasítja a vizet.

— Törvény szerint és célszerűen.

A vén, kéttörzsű fűzfánál végleg letáboroztunk. Örvénylett itt a víz, s ha a horgászatot befejezve, fürdés közben magasra tartott karral, kinyújtott testtel lemerültünk, alig értünk feneket. A víz mozgása minden könnyebb anyagot elhordott, kemény, márgaszerű agyagot tapintott ki a talpunk. Összeállítottuk a sátorlapokat, jó, combvastagságú ághoz kötöttük a sátor csúcsát, és erősen kicövekeltek. Hordalékfát is gyűjtöttünk, kellett a tűz éjszakára. Stiglic nulltizes damylt szerelt, pehelykönnyű tollúszót, apró horgot, és léggel egymás után szedte ki a vízre hajló ágak alól a kűzőket. Már vagy tíz fickámozott a kishaltartó kannában, és én még mindig csak ültem a fűben.

— Mi lesz? — jött oda hozzám.

— Lemenjek az alsó tökleveleshöz úsztatni?

— Menj. Ott mindig jött valami érdekesebb.

— S te?

— Fenekezek. Vagy mártogatok — mondta, és rátámaszkodott tenyerével a térdemre. — Különben csinálj, amit akarsz, a vacsoráról gondoskodom egyedül is. — Visszament a fa alá, fogta a botját, szedte tovább a kűzőket. Nem nézett hátra. Tudta, hogy feltápáskodom, kipakolom a botjaimat, összeállítok egy megfelelő szerelést.

Tíz perccel múlt fél hat, a nap sugarai a túlsó part felől verték a vizet. Alkonyat előtti, mozdulatlan, tikkasztó levegő izzasztott. A töklevelesnél alacsony volt a part, lehasaltam, fejemet víz alá nyomtam. Amint felálltam, hajamból a víz végigfolyt testemen. Ingem vizes lett, de legalább hűsített. A kör alakú levelek között mélyszárga virágok tárulkoztak az árnyéktól mélyzöld víz fölött. Csak a meder közepe áramlott szabadon, de ott is lassan, méltóságteljesen. Az első dobás jól sikerült. Piros kis úszóm ott viritott közvetlenül a víztökmező szélén, és sodródott lefelé. A horgot fürge, mozgékony trágyagilisztával csaliztam. A kapás lány volt, éppen csak megállt az úszó, majd a felszín alá merült. Erőteljesen védekezett a dévér, s közben szememmel azt kerestem, hol keskenyedik el a töklevelsáv, és a halat arra vezettem. Vergődött a szákban, és teste meg-megrándult, míg a horgot szabadítottam ki a szájából. Hogy életben maradjon, erős nylonzsinórra fűztem, és kikötöttem.

Stiglic egy-jókora csukát pucolt lent, amikor visszatértem.

— Megpucolod ezeket is? — emeltem magasra a füzért.

— Mit fogtál? — nézett fel.

— Négy dévért még egy bodorkát. Megpucolod?

— Meg. Dobd le. De te vágj addig nyársakat és ágasokat is.

Az ágakkal kiültem a partra, Stiglic fölé. Ott farigcsáltam.

— Olvastad a Zabhegyezőt? — kérdezte.

— Nem.

— Olvasd el. Frankó könyv. Egy csudamuris srácról szól. A szállóban a liftes ötdolláros nőt szerez neki, és mikor a nő bemegy hozzá a szobájába, nem csinál vele semmit. Érted, az égvilágon semmit. Pedig a nő le is vetkőzik, és nincs más rajta, csak egy kis rózsaszínű kombiné.

— És miért nem csinál vele semmit, ha már le is vetkőzött a nő?

— A nő az ölébe is ül, de nem csinál vele a srác semmit, csak beszélget vele. S hogy miért? Mert egyszerűen nem csinál. — A halakkal végzett, felkapaszkodott a partra. — Később el is mondja a Wicker Bárbán egy ismerősének, hogy tetű az ő nemi élete, érted, tetű a nemi élete.

— Miért?

— Mert ez egy olyan srác. De nem lehet ezt így elmondani, el kell olvasnod. Nem lehet egy könyvet csak úgy elmondani.

Megraktuk a tüzet. Az ágasokat leszúrtuk. Füstölt szalonnával bespékeltük Stiglic a csukát. A keszegeket nem, azokat ropogósra akartuk sütni. Összekapartam később a paraszat, és leültünk a tűz mellé. Stiglic a csuka nyársát forgatta, és a csepegő szalonnazsírt kenyérszeletekkel fogta fel.

Nagyon ízletes volt a csuka. Szalonnazsírral átítatott kenyérral ettük, a keszegeket meg csak úgy, ropogtatva. Teljesen besötétedett. Pár vastagabb ágat dobunk a parázsra, és elmentünk a forráshoz inni. Közben megkérdeztem, mikor hozza el a könyvet. Hétfőre ígérte. Nyavalyogtam, hogy meséljen még, de ő csak azt hajtogatta, hogy nem lehet egy könyvet úgy elmondani. A tartalmát igen, de abból egészen más lesz. Már annak is egészen más hangulata van, amit eddig elmondott. És mi az istennek mondja el hamisan.

Visszatérve, kivittünk a partra egy lobogó ágat, és új tüzet raktunk. Fenekező horgainkat lótetűvel csaliztuk fel, bedobtuk, ahol a legmélyebbnek sejtettük sötétben a vizet. A botok spiccére kötött papírt megvilágította a tűz...

Stiglic hanyatt feküdt, és nagy ívben hajította vízbe csikkjét.

— Nekem az egész életem tetű — mondta.

— Tetű? — kérdeztem meglepetten, bár pontosan nem értettem, hogy mit akar ezzel mondani.

— Az hát, tetű — és hangjában volt valami, valami, ami miatt meg sem mozdultam, csak ültem, két kezemmel átfogva felhúzott lábaimat —, tetű, ha tudni akarod. Öregem, engem a gólya költött. Nem vicelek, gólya költött, mert nincs anyám. És apám sincs. Az állam gyereke vagyok. Később tudtam meg, hogy az anyám behalt a szülésbe. Apámról nem tudott senki felvilágosítást adni. Anyám nevét viselem. Hát nem tetű egyedül lenni a világban? Jó, itt vagytok ti, Gergács szaki és... igen, igen, először anyádat kellett volna említenem, aki Ferinek szólít, és ugyanúgy teszi elém az ételt, mint eléd, és ha élne, anyám bizonyosan ilyen kedves, öregedő asszony lenne, mint a tiéd, és hozzád is ugyanolyan kedves lenne, mint hozzám, pont ugyanolyan lenne, mint a te anyád, és ez nagyon jó lenne, de mi a francot mesélem ezt itt neked, amikor ezt úgysem lehet így megérteni, és elmesélni se lehet pontosan, mert ez

ugyanolyan, mint a könyv, egészen más van itt belül, ez, de mégsem ez, amit elmondtam.

— Te — kezdtem, de leintett. Arra kért, maradjunk most csendben.

Felült.

Figyeltük a spicceket.

Éjfél után felszedtük a horgokat, és lefeküdtünk a sátorban.

Derengett csak, amikor felébresztett.

— Jössz?

— Persze. Csak együnk előbb.

Májpástétomot bontott, és közben elmondta, hogy a leghosszabb botokat kellene most felszerelnünk. Élő kishallal végigtapogatnánk a tökleveles két oldalát, ha már harcsa nem jött az éjszaka. Átmegy ő a másik partra, nem, nem fázik meg, a víz sokkal melegebb most a levegőnél és lemegyünk a kövezésig, mert a töklevelesben csak csukák vannak, a kövezésnél süllőt szeretne fogni.

Ott ment át a medren, ahol a tökleveles kezdődött. Csak derekáig ért a víz. A túlparton magára kapkodta ruháit.

— Láttad? — kiáltott át — nem mély a víz. Fél méternél nagyobb eresztéket ne hagyj. Ez lesz a legjobb. Az éhes csuka azonnal rávág.

Vászonadrágom combig átnedvesedett a harmattól, dideregtem. A küsz hátúszója alá akasztottam be a horgot és leeresztettem a vízbe, alig két arasznyira a töklevelektől. A kishal fürge volt, antennás úszóm körül apró kör alakú hullámok jelezték mozgását. Lassan, lépésről lépésre követtem az úszót, ahogy lefelé sodorta a folyó.

A kapás villámgyors volt, de nem akadt a horog, csak a küszt tépte le. Kiválasztottam egy kishalat a kannából és a kapás helyéhez közel, vízbe engedtem a horgot. Újra rávágott és zsákmányával a túlsó part felé úszott. Most akadt a horog. Menekülni próbált, cibálta a zsinórt, majd beszaladt elem a töklevelek közé. Hosszú nyelű szákkal éppen elértem.

Stiglic előtt is locsogott a víz.

A kövezésig még két kapásom volt, de mindkettőt eltoltam. Stiglic négy csukát fogott.

Az úszót és horgot leszereltem, a horog helyére most cernára kötött kő került, az előkére kötött horog pedig jó négy arasszal feljebb. Cipőmet levettem, meztelen talppal lépkedtem a köveken. A víz nagyon jó hangvezető. Cipőm sarkának koccanása elriasztotta volna a lesben álló halakat. Amint lassan vízbe engedtem a horgot, megéreztem a kő köhöz való súrlódását, beljebb tapogattam, míg végül homokos meder simaságát éreztem botot tartó tenyereimben és ujjaimban. Megindultam lefelé, vigyázva, hogy a kő talpam alatt meg ne induljon. A kapás akkor történt, amikor a nehezéket elválasztottam a fenéktől, hogy fél méterrel lejjebb ismét leengedjem. Nem süllő volt. Kiló körüli domolykó. Felmutattam Stiglicnek a halat.

A süllők aludtak, vagy valami egészen más hülye dologgal foglalkozhattak, nem kellett egynek se a csali. Pedig végigcincáltuk még egyszer a kövezést.

— Nincs kedved feljönni Satyáékhoz? — kiáltottam át Stiglicnek.

— Mehetünk. De én, ezen az oldalon maradok. Fűzd be majd a sátrat. A halakat hagyjuk kikötve. Nem találhatja meg senki. Délután majd összeszedjük a társaságot, ha megyünk haza.

Satyáék azon az oldalon horgásztak, amelyiken Stiglic volt. Mire átértem

a zsilip hídján, Pöttyös vastag nyílonszálát húzgált ki a vízből. Azt hittem, a zsákmányt akarja mutatni Stiglicnek. De a zsinór végén csatos üveg hűsült.

— Ezt fogtátok? — biggyesztettem el a számat.

— Nyugi, nyugi, izleld előbb meg, aztán láthatsz valamit.

A bor savanykás íze jólesett mindkettőnknek.

— Mit fogtátok? — kérdezte Stiglic, és megtörölte száját.

— Ott vannak kikötve — mutatott Satya egy fűzbokorra.

Stiglic megkereste a zsinórt. Amikor felhúzta, már mellette álltam. Három nagyon szép harcsa kavarta a vizet.

— Mivel fogtátok?

— Tökösverébbel.

Satya elmondta, hogy egész éjszaka lótetűvel próbálkoztak. De nem jött semmi. Reggel, amikor a faluban borért járt, a malom szalmakazla mellett ment el, és visszafelé kifosztotta a verébfészkeket.

— Öregem, ezt tegyetek horogra, ezt szereti — nyitotta szét nevetve micisapkáját. — Ráfűzöd, aztán bicskával föl-vágod a hasát — magyarázta —, a vér szétterjed a vízben, és izére szépen odasétafikál a harcsa.

Sapkájában nyüzsgött a sok csupasz-meztelen, még vak verébfióka. Néztük nyüzsgésüket, majd Stiglic köpött egyet:

— Jól tele szarták a sapkátat.

Satya meglepődött, valami olyasmit motyogott, hogy se baj, fontosak a harcsák, majd kimossa a sapkáját. S ebben igaza volt. Három harcsa, az három harcsa.

— Na, kell? — nyújtotta ismét sapkáját.

— Nem — mondta Stiglic, bár én szívesen kipróbáltam volna a verebeket.

— Mit kisasszonykodtál — kérdeztem tőle, amint visszafelé mentünk a tanyánkra —, talán sajnáltad a tököcsket?

— Sajnáltam.

— A küszöket nem sajnálsz, amikor horgodra tűzöd?

— Az egészen más.

— Ugyan — legyintettem.

— Ide figyelj — állt meg hirtelen —, én üvöltölni szeretnék, ha olyasmit olvasok az újságban, hogy N. N. megfojtotta újszülöttjét, és a gyilkosságért csak két évet kapott, ha meg agyonütnek egy öreg szivart, azért tíz-tizenöt évet sóznak a tag nyakába. Igazság ez? Abból az újszülöttből, ki tudja, mi minden lehetett volna? Érted? A küszből mi lesz? Semmi, küsz marad. De ezekből a kis pelyhes madárfiókákból lehetett volna akár aranymálinkó is.

— A tökösverebekből?

— Ezekből a kis pelyhes, még vak madárfiókákból. Igen, ezekből lehetett volna akár aranymálinkó is, meg amit akarsz.

Mit vitatkozzak az olyan emberrel, aki azt erősítgeti, hogy a tökösverebekből aranymálinkó is lehet? Szótlanul ballagtam mögötte.

Megebédeltünk, és ebéd után kisgatyára vetköztünk. Stiglic csodálatos fejeseket ugrott, és hanyatt fekve a vízen, úgy fújtatott, mint egy bálna.

Már belelógtak az árnyékok a vízbe, amikor összeszedelőzködtünk.

A malomnál Satya átadott egy harcsát, hogy adjuk be Gergács szakiékhoz, mi meg odaadtuk Satyának a domolykót meg egy csukát, mert ma este náluk készül a halászlé. Satyáék el is indultak. Stiglic pizsmogott a motor körül, aztán mi is indultunk.

Gergács szakinak csak a felesége volt otthon, így megszabadultunk a foci-meccs izgalmaiktól. Anyám is valamelyik barátnőjénél járt, zárva volt a lakás. A kulcsot helyén, a muskátli láda alatt találtuk. Megpucooltuk a halakat, besóztuk. Mosakodtam, s míg átöltöztem, Stiglic is megmosdott.

— Átjössz hozzám, mert én is át akarok öltözni.

— Jó.

Gyorsan végzett.

Tátogattunk kicsit a főutcán, elnyaltunk egy-egy fagyit, és lementünk Satyáékhoz.

— Pont jókor jöttetek — lelkendezett Satya —, kóstoljátok meg, ha só vagy paprika kell, még tehetünk bele.

De nem kellett már semmi. Olyan volt, ahogy a nagykönyvben meg van írva.

Hegedüs néni megterített és körülültük a gőzölgő tálat.

— Öregem — hörbölte Pöttyös az első kanállal, csipte száját a paprika, szisztergett is —, ma lángoló fiú leszel, Pici kigyullad.

— Csak meg ne érezze a tökösök szagát.

Arcomba szaladt a vér, nem szerettem, ha Picit emlegetik. Stiglicet kérdeztem, hogy mi is lett azzal a Zabhegyező sráccal, akinek ölbe ült a rózsaszín kombinés nő? A többiek azonnal ráharaptak, faggatták, de Stiglic nem emlékezett semmire. Se a Zabhegyezőre, se az ötdolláros nőre, álmodtam az egészet.

Már alig volt a tányéromban, amikor Satya felállt, és bement a kamrájukba. Sötétzöld literes üveget hozott ki, megrázta, és a lámpa felé tartotta.

— Mama, már megint nincs borod?

— Nincs borom — mondta szelíden Hegedüs néni.

— Pedig én megmondtam, hogy hagyj itthon bort — és most élessé, fül-sértővé váltott a hangja —, de te mindent annak a rohadt lányodnak hordasz. A barackot, szőlőt, paprikát, hagymát. Szenilis vénasszony vagy, aki nem ért meg semmit, hiába beszélnek neki akármit.

Hegedüs néni felállt, fogta az üveget, és kiment, Satya meg tovább mondta a magáét.

Stiglic már korábban letette a kanalat, és most ő is felállt. Az ajtóhoz ment.

— Hova mész? — kiáltott utána Satya.

Stiglic megfogta a kilincset, és kinyitotta az ajtót.

— Maradj — kiáltott ismét Satya,

— Ha maradnék — fordult vissza Stiglic —, akkor most szájba vernék — és betette maga mögött az ajtót.

Nem tudtuk, mihez kezdjünk a csenddel.

Hegedüs néni visszajött, egy üveg bort tett az asztalra, ha nem is saját termés, ma elég jó bort mérnek a sarki italboltban, sajnálta, hogy elengedtük Stiglicet, igazán maradhatott volna. Satya töltött Pöttyösnek és nekem, aztán szájához emelte az üveget.

Nem tudom, hogy kerültünk az ajtóhoz. És Pöttyös se tudhatja. Hegedüs néni toporgott, kétszer is elmondta, hogy ne hagyjuk itt a halászlét meg a bort, Satya szentségezett, de kint langyos volt a levegő, és kigomboltam mellemen az inget.

Cigaretta is dughattam a számba, mert felvillant Pöttyös öngyújtója.

FIATAL MŰVÉSZEK

Kováts Albert

Égészen fiatal művész, aki nem végzett főiskolát, csak szabadiskolában tanult rendszeresen festeni, stílusát teljesen egyedül, minden közvetlen hatás, befolyás nélkül alakította ki. A magányosság természetesen nem jelenti azt, hogy ne kapcsolódott volna hagyományokhoz, élő vagy már halott mesterek már kristályossá tisztult örökségéhez. A művészi hagyományokat azonban gondos mérlegelés, szelektálás, többszörös megfontolás után saját maga választotta ki magának. Sőt, művészi különféle fejlődési stádiumainak megfelelően változtatja is hagyományait — hol egyik, hol másik irányzat, szemléletmód foglalkoztatja, hol egyiket, hol másikat próbálja a maga alkotóegységének megfelelően a sajátjává, a saját lényének részévé átgyúrni, átalakítani.

Melyek azok a tradíciók, amelyekhez egy mai fiatal festő kapcsolódik, sőt — ezen túlmenően, amelyekhez egyáltalán kapcsolódhat? Kováts Albert korai — még szinte gyermekkori képein a német expresszionisták felfogásmódja érvényesül — az emberi figurákat valamilyen felfokozott belső érzelem kifejezése érdekében átalakítja, sőt, majdnem eltorzítja. Viszont egészen más típusú szemléletet tanul Czóbel fiatalkori alkotásaiból — az irodalmias gesztusok helyett Czóbei a tiszta festőiség világába viszi, ahol minden tárgy, forma tisztaszínű folttá simul ki, jórészt csak a fekete kontúrok választják el egymástól az egyes motívumokat. Lényegében ugyanez a síkszerű szerkesztésmód, a formáknak folttá való kisimítása vezeti a középkori üvegfestmények szeretetéhez, vagy éppen ellenkezőleg, a gondtalan életörömtől sugárzó modern mester, Matisse tisztetéhez, míg a konstruktív kompozíciót Barcsay

alkotásai jelentik számára. A mai magyar művészek közül talán a vásárhelyi iskola két képviselőjéhez, Orosz Jánoshoz és Somos Miklóshoz áll legközelebb — figuráik szigorúan frontális beállításra, mozdulatlan, szinte ünnepélyes nyugalma, a leegyszerűsített, lekerekített emberalakoknak esetlegességek fölé emelkedése — mindez közös hármuk festészetében. Kováts Albertben azonban van még valami, mindezekon kívül, valamilyen nehezen megfogalmazható sajátosság, amely szinte vallásos áhitattává emeli képeit. A belső hit, a tárgyokban és figurákban egyaránt megszólaló, nagyon fegyelmezett, bensőséges líra első ízben az orosz ikonok, majd pedig az orosz ikonoknak új életet adó, húsz éve elhunyt Vajda Lajos festészetében szólal meg. S talán nem túlzás azt állítani, hogy mindazok a festői módszerek, melyeket Kováts a többi művésztől tanult, elenyészőek ehhez az ösztönzéshez képest, amely nem stiláris megoldásokban, hanem mélyebb, a stíluson keresztüljutó életérzésben jelentkeznek. A puritán tárgyak egyszerűségéből, a tihanyi tájképek tört színeiből, de legfőképpen ikon jellegű, arany háttérű képeinek szigorú rendjéből, végsőkéig leegyszerűsített szerkezetéből mélységes komolyság, líra és a pillanatnyiság fölé emelkedés biztonsága szólal meg. Kis képeknek egyikén pl. sötét tónusba burkolódzó figura tűnik fel — fölötte lebegve, szigorú mozdulatlanságban egy, a figurához képest hatalmas kés. A jelenetben nincs semmi félelmes, vagy nyomasztó, inkább sorsszerűnek, eleve elrendeltnek tűnik. Másutt női arc tekint ránk, ugyancsak szigorúan frontális beállításban, többnyire arany háttér előtt, a középkori Madonnákra emlékeztető tisztasággal, de

mégis letagadhatatlanul XX. századi módon. Vagy interieurök tűnek fel, amelyekben egybeolvad a szobabelső berendezése az ablakon áttűnő tájjal, a csendéleti részek a távoli vidékek dombjaival.

A kés, mint visszatérő motívum, itt is feltűnik, jelenléte egyszerre szimbolikus értelmű és stílárisan is indokolt. Mint ahogy a kis ikonfestményen szerencsésen egyensúlyozta ki a figura függőleges vo-

Kováts Albert: Kompozíció

nalát a kés vízszintese, itt, ezen a festményen a kompozíciónak mintegy centrumává, kristályosodási pontjává válik az asztalon feltűnő kés fekete foltja. A tájnak, a szobának, a különféle tárgyaknak valóságban egymástól oly távol levő síkjai a vásznon egyetlen síkká olvadnak össze, a köztük levő távolságra legfeljebb utal a művész, de festőileg semmiképpen sem aknázza ki. Ellenkezőleg, minden egyes művén újból és újból próbálja a térproblémát a maga számára megoldani, minden egyes alkotásán más és más módon. Néhol a házfal előtt felbukkanó figura érzékelteti a távolságot, másutt viszont – mint ikonjainál is – az alakok mögött egységesen, töretlenül kifeszülő arany háttér emeli őket valamilyen felsőbb, léptékkal nem mérhető szférába. A művész megoldásai még nem véglegesek, még nem teljesen letisztultak, lezártak, minden alkotáson újra kell megküzdenie értük, anélkül, hogy elsajátította volna már az – egyébként néha káros – rutint. „Mi az evidens módszer?” – veti fel a kérdést ő maga – „pontosabban: mikor evidens a módszer annak számára, aki él vele? Az alkotó módszernek a szemlélet az alapfeltétele. (Természetesen festői szemléletre gondolok.) Ha szemléletem olyan, hogy minden körülmények között, minden megoldásra váró feladat elvégzése során megállja a helyét, a lényeges festői kérdésekben határozott nézőpontot nyújt, akkor lényegében nem más, mint egységes vizuális rendszer. Ha sikerült egy ilyen rendszer kialakítása, biztosan élek is vele, és e szerint szemlélem a világot, akkor kizárólag ennek megfelelően fejezhetem ki magam. Akkor a kifejezés bizonyos módja evidens lesz számomra.”

Kováts Albert kétségkívül minden egyes képén újra teremti meg az evidens módszert, de talán éppen ez teszi lehetővé, sőt szükségessé is, hogy mindig új utakkal is kísérletezzék. Legutóbbi rajzai születésében például Paul Klee művészete jelentett ösztönző hatást, a rajzok játékos könnyedsége, finom vonalmintázata és szimbolikus benső világa. Klee felfogásmódjával rokon, és mégis tökéletesen a művész sajátos szemléletének újszerű kivetítődése.

Kováts Albert még pályája elején áll, stílusa még nem kiforrott. Éppen ezért várjuk nagy érdeklődéssel: vajon hová, melyik irányba fog fejlődni, s miképpen

Kováts Albert: *Interieur, ablakkal*

találja meg a maga számára egyedül lehetséges „evidens” módszert.

PASSUTH KRISZTINA

Még egyszer a „Sárkány”-ról

A város fölött sárkány uralkodik. Adót követel a rettegő polgároktól s a szokásos évi egy szüzet. Az éppen soron levő szépséges áldozat és öreg édesapja tehetetlenül várják a sors akaratának beteljesülését. Ekkor jelenik meg a hős, és párbajra hívja a sárkányt.

Igy indul Jevgenyij Svarc darabja. Szokványos mese. De lényegét, mint rögtön meglátjuk, épp a mesétől való eltérések hordozzák.

A sárkánytól senki sem akar megszabadulni. „Tűnjön el a városunkból!” — kiáltják Lancelotnak azok a polgárok, akiket apróbb érdekek szálai fűznek a hatalomhoz. A polgármesternek is szüksége van ellenfelei fékentartásához a sárkányra, és nem akarja a sárkány vesztét a lány apja, az öreg levéltáros, aki a jelenlegi status quót már törvényességnek tartja, és nem akarja megszabadulását maga az áldozat sem.

— Olyan biztos volt minden! — mondja a lány. A váratlanul és véletlenül idecsöppent Lancelot épp abban a kényelmes vigaszban ingatja meg a szenvedők hitét, hogy ezen nem lehet változtatni, mert így van rendjén.

Mert gyávaságuk nem közönséges gyávaság. A nyomorult levéltáros zokszó nélkül adja át lányát — de rögtön fellázad, mikor a sárkány meg akarja ölni fegyvertelen ellenfelét, azaz meg akarja szegni a saját aláírásával hitelesített törvényt.

Félelem, megszokás és önzés. Ez mozgatja a város polgárait és a darabot. Ez már nem mesemotívum. Lancelot dramaturgiai aktivitása lezárul, mikor harmadszor hívja bajra a sárkányt, aztán már nem cselekszik. A főszerepet átveszi a polgármester és fia, az áldozat vőlegénye, a sárkány személyi titkára, a „lakáj”.

A sárkány—lakáj—polgármester uralkodói háromszög a lánnyal akarja megöletni a hőst. (Sok egyéb más praktika mellett). A lány azonban már fejlődött. A teljes beletörődéstől eljut addig, hogy megtagadja a parancsot. A zsarnok fenyegetni próbál. Ekkor éri pofonként a lány válasza, amit meghökkenve és dühöngve ismételtet magában: „Fogd be a szád!”

A pozitív erők további akciói már a mesekerethez tartoznak: megjelenik a nép, bűvös fegyverekkel látja el a hőst, aki legyőzi a sárkányt.

A haldokló sárkány megátkozta ellenfelét: „Győztél, de rajtuk már nem segíthetsz, őket már a magam képére gyúrtam át.” Ebben a darabban a puszta erőszak által külsőleg leigázott emberek helyére a tudati leigázottság szenvedő figurái léptek.

A II. felvonás végén búcsút veszünk a haldokló sárkányölőtől — a III. felvonás első képe pedig már köszönti a „győztes sárkányölőt” — a volt polgármestert.

A meglepetés tökéletes. Aztán lassan megtudjuk, hogy a polgármester rögtön a sárkány halála után átvette a hatalmat és előlépett elnökké. A lakájából polgármester lett, aki apjának ugyanolyan készségesen engedi át szerelmét, mint korábban a sárkánynak; még segít is neki.

De az embereknek már nem „olyan egyszerű minden”. A sárkány valódi sárkány volt, de a polgármester nem valódi sárkányölő. De azért mindenkinek hinni kell benne, továbbá boldognak lenni, még a lánynak is. Azelőtt legalább gyászolni szabad volt, ma az emberek csiripelnek, mint a madarak, aki nem jól csiripel, azt „megtanítják”.

A befejezés aztán megint mese. A lány és az elnök esküvőjén végszóra megérkezik a halottnak hitt, de még mindig rettegett Lancelot, akit a lakosság falra írt L betűi jövendöltek. A börtönből, előjönnek a nép fiai, de miután most már minden előrelátható, a befejezés nem érdekes.

A darab főmondanivalója világos: a tudati rabszolgaságban élő tömegek nem mindig tudnak élni a megszerzett szabadsággal, és könnyen új szolgaságba kerülhetnek. A darab allegóriák kusza szövevényét tartalmazza.

A legkézenfekvőbb megfejtés szerint a sárkány a régi típusú elnyomás, a feudalizmus (Attila bukásakor született). Őt váltja fel a polgárság uralma (elnök), mely az új zsarnokságot (fasizmus) hozza be.

De felállíthatunk olyan allegorikus rendszert, amely szerint a sárkány a cári Oroszország elavult rendszere (utolsó sárkány), a lovag és segítői — Lenin és a győztes forradalom. Az új zsarnokok pedig a személyi kultusz rendszerének képviselői. Lenin-allegória mellett szól az ez időben a nép körében jelentkező spontán

Lenin-kultusz (a darabban L. betűket írnak a falra). Volt szovjet költő, aki az orosz bibliának hangján írt Leninről, aki a régi híres lovag Marxovics páncéljában szabadítja fel népét.

A darab allegóriarendszere tehát bonyolult. A sárkánynak is több fasiszta vonása van: ő a háború, a hideg stratégia, azonkívül nem túlzottan lovagias, és demagóg célokból fajgyűlöletet szít.

Ennyi elemzés után végre rátérhetek a Komor István vezetete művészi kollektíva értékelésére. Lőkös Zoltán lapunk januári számában felteszi a kérdést: „Modern, mai mesét kellett volna inkább rendezni, vagy pedig – amit Komor választott – a politikai szatíra hangját felerősíteni.” Komor „vitatott felfogása” az előbbieken után, azt hiszem, vitathatatlan. Legfeljebb azt vehetjük szemére, hogy nem vitte végig saját koncepcióját. Lőkös, szerintem, félreérti a darabot, ezért nem értékeli helyesen a szereplőket sem. Az általa kiemelt hős színész figuráját még maga a szerző rontotta elvont sémává azáltal, hogy belső vívódását kihagyta a darabból. Demjén Gyöngyvér valóban „légiésen meseszerű alakot” teremtett. Ez a baj. Neki a „minden olyan egyszerű volt”-tól a „fogd be a szád”-ig utat kellett volna hitelesebben bejárni.

A darab két kulcsszerepét Kátay Endre és a Lőkös által meg sem említett Szabó Kálmán alakította. Az első feladata a csúszó-mászó bolondból zarnokká válás metamorfózisának ábrázolása, a másodiké, az örök lakáj figurájának színrevitele. Kátay nagyon színesen játszott, bár a metamorfózis nem sikerült tökéletesre. Szabó talán halványabban, viszont jóval intellektuálisabb eszközökkel formálta szerepét, mint ahogy egy politikai szatíránál ez el is várható.

Komor olykor belement a meseszerűségbe, ami a plakátkiírástól a kosztümökön át az egyes szereplők felfogásáig sok mindenben megmutatkozott és odavezetett, hogy a darab a fiatalabb s az idősebb falusi korosztály meseigényeit elégítette ki. Csak a bátor, olykor egyes részek (befejezés) kihúzásán keresztül érvényesített rendezői koncepció tehetné volna, hogy a mű, a színház ez évadi legmerészebb változása megtalálja saját közönségét.

RIGÓ BÉLA

Miért szép?

Rembrandt: *Önarckép* (1660)

(PÁRIZS, LOUVRE)

Miért szép? De hát vajon szép-e egyáltalán? Szép, ha csak azt nézzük, hogyan villan az aranysárga fénypötty a rozsdabarna hajfürtön; hogyan csorog végig leheletnyi tónusértékekben a homlokon a sárga fény; hogyan foszforeszkál az arany és a méz-sárgák harsogásában a fehér; hogyan bukkan elő a finom lazúrok alól az arcbőr pirosa; hogyan hullámzik az áll redőin a ritkás szakáll; hogyan lüktetnek a zöldes-barnás-sárgás, moszatos háttér és kaftán meghatározatlan színéből a bronz-arany redők csillámai; hogyan zárja le a kompozíciót a „semmiel festett”, mégis kézzelfoghatóan anyagszerű, vajfehér sapka. Ha csak ezt nézzük, akkor valóban szép, sőt: nagyon szép – legfeljebb a velenceiek vagy Velazquez és Cézanne képein láthatunk még ehhez hasonlítható varázsos festőiséget. De lehet csak ezt nézni, illetve lehet csak ezt látni, ha a képet nézzük? Talán, ha megpró-

bálunk minden mást kizárni, ami ezen túl még benne van, s pusztán erre korlátozzuk az érzékelést: akkor igen. Ha ebben a késői önarcképben csak a színek és reflexek lüktetését, a pihegő tónusok és a derengő lazúrok átmeneteit vizsgáljuk, akkor szép – de ha valahol, akkor épp Rembrandtnál dőreség megpróbálni szétválasztani a szíjjelválaszthatatlant, elválasztani a „mit” a „hogyan”-tól. Mert itt egyetlen formaelemnek, a színnek és a fény-árnyéknak a jelentése sem merül ki a pusztá festőiség szépségében; minden színfolt, a fény-árnyék drámája valami olyant is sugároz, ami több, vagy inkább más, mint a *szép*, lehet, hogy az is, de nem az a célja, lényege, ha az, akkor csak mellékesen az. Ami ezekből az elemekből, a színből, a tónusokból, a kompozícióból épül – mindegy, minek nevezzük: a kép tartalma vagy a *mi* – csak e formában létezik, nem több mint ami

teljes ízében formává is vált, ugyanakkor ő lelkesíti, ő élte a legparányibb formai elemet is; a szín és a forma sehol sem

hordozó formát, amelyben az testet ölt, akkor nem tehetjük fel a kérdést, hogy miért szép? — mert ez az esztétikai kér-

más, mint az ő hordozója. S ha így nézzük a képet, tehát a benne rejlő tartalomtól nem próbáljuk elszakítani az őt

désfeltevés a jelen esetben szűk, itt csak a részelemek jellemzőjeként érvényes. Nemcsak rembrandti sajátosság ez: ha

Raffaello „Eszterházy Madonnája” szép, mondhatjuk-e szépnek Picasso iszonykőnyvet síró szörny-asszonyát — anélkül, hogy ne tágítanánk-e ki túlságosan a szép fogalmát? Há e Rembrandt későkori önarcképéhez illő esztétikai kategóriát kell keresnünk, akkor talán inkább a kanti „Erhabené”-t (a fenségést) kell szemügyre venni, bár ez magában rejt valami olyan pátoszt is, aminek itt nyoma sincs, hiszen e kép épp a megtestesült, színné és formává vált egyszerűség. Lehet-e egyáltalán valamely kategóriába szorítani azt, ami ebbe az önarcképbe, a festőállvány előtt álló, ecsetet és palettát tartó fáradt arcú öreg ember arcába sűrítődik?

Az esztétikum, a művészet, a kultúrának önálló szférája, sajátos belső törvényekkel. A kultúra természetesen kölcsönös összefüggésekre épül, ezért az esztétikumra is hat az erkölcs, a politikumi stb., színezi, módosítja, néha sajátos fejlődésében erőszíti, néha bekebelezi. Vannak azonban a művészetnek olyan produktumai is — s ilyen Rembrandt művészte, különösen az öregkori önarcképei, a „Claudius Civilis”, a „Tékozló fiú” stb. —, amelyben e szférák tökéletesen egybeolvadnak, még a leggondosabb elemzés sem állapíthatja meg bennük, hogy mi tartozik ehhez, s mi amahhoz. Ez már valami olyan „képződmény”, ami egyenértékű magával az élettel, konkrétsága úgyszólván egynemű a természetével, s ebben benne van az esztétikum, a morál stb., de sem ez, sem az, hanem teljesség, mint maga az élet. Ez már nem a valóság szolgáltatta jelenségnek, a motívumnak, a témának ilyen vagy olyan esztétikai szabály szerinti megfestése, hanem valahogyan maga is *valóság*. Nem akar több lenni annál, nem szépíti, nem akarja az „idea” szemszögéből javítani, átalakítani, hanem valahogyan a valóság lényegének, az igazi realitásnak a megrögződése, az időben szétfolyó, elmúló valónak örökkévalósággá szilárdulása, időből kiragadása. Csak a művészet csúcsein találunk ilyet, amikor is a művészet, amely a valóságból indul el, hogy azt esztétikai szabályok és a művészi szubjektum mértéke szerint újjá alkossa, visszajut a kiindulópontjához, újra egy vele, de közben magába gyűjtött mindent, amivel a megtett úton találkozott. „Olyan, mintha élne” —

mondja a természetet a színes foto hűségével ábrázoló képről a laikus ítélet, nem sejtve, hogy olyannak kölcsönzi e legnemesebb ítéletet, amely absztraktsága, lélektelensége miatt épp a legtávolabb áll az élettől, ám e Rembrandt-képre csakugyan illik e mondas, persze más jelentést hordozván, mint az érzékcsiklandóan anyagszerű képek dicséretekor. Ott arról volt szó, hogy a látványt pusztán érzékletesen lemásoló festmény még nem emelkedett az esztétika birodalmába — ezért szemfényvesztése megtéveszti az esztétikailag bárdolatlan szemet —, itt pedig épp ellenkezőleg, túl van már a pusztá esztétikumon végigfutotta már a hatalmas körforgást, kiragadta az időből, megörökítette a konkrét életigazságot.

Mi e képnek az ethosza, tartalma, ami csak a formában él, s ami ugyanakkor áthat minden formai elemet? Elmondhatatlan, hiszen szavakba nem foglalható az, amit csak a képzőművészet nyelvén lehetett közölni. A legszebb jelző sem adja vissza annak az aranysárga mély fénynek az ízét, amely az arcon vibrál, vagy ragadhatja meg azt a mélységet, ami a szemből árad. Közlebb visz bennünket a belső lényeghez, ha vázoljuk a kép igalmas belső ellentétét: nyugodt, zárt kompozíció, csaknem a reneszánsz portré klasszikus háromszögbe építettsége — s ezzel a nyugalommal szemben a fényárnyék drámája, ezért a kompozíció sugallta reneszánsz harmóniával, amely a *lét* ábrázolásából teremtődött, szembe helyezkedik a *történet*, a *levést* jelentő barokk fény-árnyék kontraszt, és ezért a kép tülemelkedve a pillanatnyi hangulat, lélekállapot tükrözésén, a goethei meghatározás szerint sorsportrévá magasodhat? A szegény emberek közé rokkánó, a talmi társadalmi csillogást megvető művész fájdalmas rezignáltsága rezeg ebben az arcban, vagy az itt jelenített ember a „végtelen tisztelője”, a spinozai végtelen szubsztancia élményétől éltetett, vagy csakugyan az egyik korabeli protestáns felekezetnek, a „doopsgesinde(n)” szekta tagjának a földi hívságokon tülemelkedő nyugalma ez? Akárhogy van is: ami ebbe az arcba sűrítődik, az a mindennel leszámolás, mindenem túllevés, humanitás csak a rembrandti élet és életmű egészéből érthető meg igazán.

NÉMETH LAJOS

Egy újszerű kiállításról

„Békéscsabán látható ma az ország legmodernebb történeti kiállítása!” — Néhány héttel ezelőtt a szegedi néprajzi konferencián mondtá valaki ezeket a szavakat, s azt hiszem, igazra volt.

A kiállítás a megye történetét mutatja be a Dózsa-féle parasztháborútól napjainkig. Gerincét a kronologikus sorrendnek megfelelően kiemelt országos jelentőségű események: a török hódoltság, az 1735-ös parasztlázadás, Tessedik Sámuel tevékenysége, a negyvennyolcas földfoglалó, és a későbbi agrárszocialista mozgalmak, a földosztás, az új építkezések stb. alkotják. Az időrenddel párhuzamosan azonban már az első teremben találhatók „állóképek” is, melyek a korabeli halászatot, földművelést, vagy a fejlődő céhes ipar néhány ágát szemléltetik. A továbbiakban interieurök mutatják be a nemesség, a parasztság, a kialakuló napszámosréteg életmódját és használati tárgyait, majd a kubikosokat, a gazdasági hatalmat kezébe kerítő tőkést stb.

A kiállítás rendezői — dr. Tábor György, Beck Zoltán és Bogyirka Emil — tehát az ún. komplex módszert alkalmazták. Ez abban is megnyilvánul, hogy régészeti, levéltári, néprajzi, településtörténeti anyagokat éppúgy felhasználnak, mint irodalmi vagy képzőművészeti alkotásokat.

Hogy a sokféle és helyenként már szinte fázasztóan gazdag anyag mégsem hull szét részeire, s nem válik áttekinthetelenné, azt az egységes koncepció, a központi gondolat eredményezi, mely a kiállítás egészének megszerkesztettségében éppúgy megmutatkozik, mint a legapróbb részletekben. Ez a vezérfonal a Békés megye egész történetén végighúzó paraszti osztályharc bemutatása. A belépőt mindjárt egy térkép fogadja, mely Dózsa seregének vonulását ábrázolja, odább egy szinte mennyezetig nyúló „oszlop” vonja magára a figyelmet, mely korabeli metszetek segítségével az 1735-ös parasztlázadásról beszél, vele szemben, a második terem tulsó végéről pedig Révész Imre lázító erejű festménye, a *Panem* tekint vissza a látogatóra. A központi gondolatot fejezi ki a dobozi parasztház és a nemesi szobabelső drámai kontrasztja, vagy a csendőr, illetve napszámos-sarok szembeállítás is, melyet egyfelől Pataky László: *Vallatás*, másfelől pedig Fényes Adolf: *Napszámos*

c. képe „szemléltet”. Erről szól a maga szűkszavúságával a falon elhelyezett táblázat is — mely egy béres heti étrendjét ismerteti —, erről vallanak elevenebb szóval a csaló gyomai bíró ellen acsarkodó parasztok panaszlevelei és tréfás-keserű rigmusai.

Nemcsak a kiállítás egészének megkomponálása ragad meg, hanem a részeké is. Az első — s egyik legemlékezetesebb — egység: Békés megye a Dózsa-féle parasztháború idején. A már említett térkép alatt levő vitrin a korabeli életet ábrázolja, mégpedig úgy, hogy kimutatja azt is, amiért a parasztok harcoltak („a paraszti élet békéje és biztonsága”), és azt is, hogy kik ellen harcoltak. A hagyományos múzeumi tárgyak (régészeti leletek, páncélok, fegyverek) mellett néhány miniatúrát is felhasznál, melyek a korabeli paraszti életet, illetőleg a királyi udvart mutatják be — az egész együttes gondolatmenetét pedig mintegy még egyszer összefoglalja és kiemeli a tálró mellett álló szobor: Szabó Iván Ébredő parasztja.

Képzőművészeti alkotásokkal kapcsolatban használtam fentebb ezt a kifejezést: szemléltet. Bár Szabó Iván szobrának példája is önmagáért beszél, úgy érzem, azért mégis érdemes még néhány szót szólni múzeumi anyagok és művészeti alkotások viszonyáról és egymásra gyakorolt hatásukról. A második teremben levő nemesi szobabelső falát díszíti pl. Munkácsy Mihály: *Interieure* c. képe. A kép a látogató számára elsősorban továbbra is képzőművészeti alkotásként érvényesül: az addigra már kissé elfáradt néző jóleső érzéssel áll meg előtte: ismét valami új színfolt, érdemes rajta egy kicsit megpihentetni a szemet. De a kép témaválasztása, a könnyed, franciás hangvétele már a korabeli főúri életmódra és izlésre is utal — ezzel a festményt át is vezet bennünket a kiállított tárgyakhoz, közelebb hozza őket hozzánk. Erre pedig nagy szükség van, hiszen ha egy tárgy múzeumba kerül, egy kissé elveszti emberi jellegét, elidegenedik alkotójától és használójától, az embertől. A művészi ábrázolás azonban mintegy életet lehel a holt bútordarabokba is: valamit lerombol a köztem és köztük levő falból.

Ugyanakkor a képzőművészeti alkotások is más hangsúlyt kapnak a kiállított tárgyak mellett. Fényes Adolf erőtlő

duzzadó és mégis keserű tehetetlenséggel álló napszámósának helyzetét már nemcsak érzelmileg, hanem — a kiállított anyag révén — értelmileg, tényszerűen is át tudom élni. Az életet vagy a történelmi múltat elsősorban érzelmi oldalról megközelítő művészet s az értelmi oldalról közelítő múzeumi anyag bonyolult és termékeny kölcsönhatás tehát az élet egészének egy fokkal jobb megközelítését eredményezi, mint amit akár a kép-tár, akár a múzeum önmagában nyúj-tani tud.

Egy lényeges kérdésben vitatkoznám mindössze a kiállítás rendezőivel. Kétségtelenül helyes volt, hogy a paraszti osztályharcot állították a középpontba,

úgy érzem azonban, hogy nagyobb hangsúlyt kellett volna kapni a kiállítás-on a megye történelmében nagy szerepet játszó nemzetiségi problémának, mely itt majdnem teljesen elsikkadt.

Lehet talán még vitatkozni a XIX–XX. sz.-i termek közé iktatott, egyébként nagyon gazdag és szép Munkácsy–Erkel terem szükségességén, vagy néhol az ár-nyok kérdésén is, mindez azonban nem változtat a lényegen: a Munkácsy Mihály Múzeum kiállítása mind a szakember, mind az egyszerű látogató számára rend-kívül tanulságos és ugyanakkor magas színvonalú esztétikai élményt is nyújt.

GÁDOROSI VASS ISTVÁN

Horváth László: Könyöklő

A városfejlesztés jövője: Nagy-Szeged

Szoktuk mondani, hogy napjainkban évszázados álmok, vágyak öltének testet. Nemcsak frázis ez: sok kisebb-nagyobb intézményről, intézkedésről ki lehetne mutatni, mióta törekedtek megvalósításukra eleink hasztalanul, míg mára — némelyik most is erőfeszítéssel, ellenállás legyűrésével, olyik pedig szinte magától, észrevétlenül — valóra válik. *Megérlelte az idő*, szoktuk megint csak mondani, s ez igaz, de csak fölszín: a mélyén azok a gazdasági-társadalmi indítékok munkálnak, melyeket összefoglalóan szocializmusnak, *szocialista építésnek* hívunk. Egy példa: „*Szeged megyéért*” már a múlt század nyolcvanas éveiben síkraszálltak a helyi lapok, kimutatva egy ilyen közigazgatási egység gazdasági, igazgatási, közlekedési, kulturális szükségét — mégsem valósulhatott meg. A tanácsrendszerrel együtt jött létre 1950-ben az új Csongrád megye, húzódtott át székhelye Szentesről Hódmezővásárhelyre, s 1961-ben, amikor Szeged lett a megyeközpont, már föl sem tűnt, hogy a régi, *nyolcvanéves álom ért mára meg*.

Nem új elgondolás Nagy-Szeged terve sem. Történelmi hagyományai is vannak. A múlt század elején Szőreget a Város bérelte, a falu Szeged uradalma volt, *Vedres István* tervezett neki templomot is. De a szegedi lapokat böngészve, a kilencszázas évektől kezdve egyre-másra olvashatunk közgyűlési indítványokat, városatyai interpellációkat, sőt vezércikkeket ebben az ügyben. A *Szegedi Szemle* indulásakor, első számában *Móra Ferenc* beköszöntő cikkében az új urbanisztikai lap célját már így jelölte meg: „Eszmeköveket akar vinni a jövő álomvárosa, Nagyszeged felé...” A harmincas években, amikor a városfejlesztés nálunk is tudományos szintre emelkedett, már szakmunkák mutattak rá a környező községek és a Város elszigeteltségének veszélyeire. Miközben *Kiskundorozsma*, *Szőreg* és *Tápé* a gazdasági-társadalmi fejlődés törvényei szerint egyre inkább összenőtt Szegeddel, a közigazgatási keretek mereven őrizték a feudális világ emlékét. A Város tövében Tápé már Csongrád megye volt — még fonákabb és jelképebb, hogy a *váci egyházmegye*hez tartozott, sőt tartozik ma is! —, Szőreg meg Torontál megye, majd Csanád. Az össze nem hangolt építkezés következtében már eddig is több hátrány származott. Szeged és Tápé határán például a legtöbb lakótelek határmezsgyéje beépítésre alkalmatlan hegyesszögben fut ki az utcára, míg a Petőfitelep szélén húzódo határút helyenként egészen keskeny, másutt kiszélesedik, és a tápai házak e rendezetlen vonal mentén épültek évtizedek óta.

Erre már 1942-ben rámutatott *Szeged városfejlesztési terve*. Arra is fölhívta a figyelmet: Szeged szempontjából nem közömbös az sem, hogy a szomszéd községek fejlesztése milyen irányú, a lakóhelynek kijelölt területek összefüggésben vannak-e Szeged települési tendenciáival? Fönnáll a veszély, mutatott rá, hogy olyan területeket is beépítenek, melyek alkalmatlanok erre, vagy legalábbis valamely okból, víztelenítési, közlekedési szempontból nem kívánatos beépítésük.

A *fölszabadulás után mutatkozott meg legnyilvánvalóbban Szeged és a szomszéd faluk természetes egymásrataltsága*. A Tisza–Maros szög községei, mint fiókák a kotlós védőszárnyai alá, úgy húzódtak a Város védelmet, rendet, közellátást, irányítást adó hatáskörébe: 1944. október 30-án a kübekházi előljáróság tolmácsolta az egész torontáli járás óhaját, november 3-án Gyálarét kérte, hogy Szegedhez tartoz-

hassék, 7-én pedig — a szovjet parancsnokságra hivatkozással — a szegedi polgármester látta szükségesnek Kiskundorozsma közigazgatási bevonását. A közelemből utóbb, a megyei közigazgatás megerősödésekor is *a szomszéd községek Szegedhez csatolását sürgette*. 1945. szeptember 27-én a városi tanács a belügyminiszterhez is fordult, 1946 februárjában, a községek ösztönzésére, ismét tárgyalta az ügyet a tanács. Januárban külön kiadványt adott ki a város a gondolat kifejtésére, jobbára a régi, a városfejlesztési tervekben követendő, de az új viszonyok által csak megerősített érveléssel. Annakra beivódott már a köztudatba, hogy a rugalmasabb, újabb szervezeti formák már meg is valósították: abban az időben pl. „nagy-szegedi pártbizottság” is volt. A tanácsrendszer életbelépésekor mégis elmulasztották, hogy a területrendezés során az új megye szervezetéből kiemeljék a szóban forgó községeket. *Az egykori hatalmas szegedi tanyavilágban tömörült központok önállósági törekvéseit jogosan vették figyelembe, s adtak 1950-ben új életet és új nevet egész sor falunak.* A differenciálódás, az elszakadás folyamatát azonban a Város közvetlen szomszédságában levő faluk integrálódási, kapcsolódási tendenciája is kísérte. Ezt csak a helyi történelmi-társadalmi erők tendenciáinak ismerői láthatták, *az akkori idők központosított, fölülről és sablonok szerint végzett gyakorlatában a helyi sajátosságok azonban elsikkadtak.*

Am a városfejlesztés természetes követelménye nem maradhatott néma, előbb-utóbb újból fölszínre tört. *1957 után, amikor a városépítés soha nem látott új lendületet kapott, magától értetődően vetődött föl ismét a Város és a környező községek szimbiozisének egyre sürgetőbb, megoldást váró problémája.* S noha a közigazgatás még most sem szentesítette, a városépítési tervezés már úgy is kezeli a Várost és a három — Gyálaréttel együtt négy — községet, mint természetes egységet. Nem tehet másként, a tervezés és építés elképzelhetetlen ez előföltéves nélkül. *Szeged programtervezéslapja* nem használja ugyan a régi „Nagy-Szeged” kifejezést, mégis már ennek a jegyében készült.

A megoldásra váró kérdés most a városi tanács 1964 októberi közgyűlésén vetődött föl ismét. A városfejlesztés kérdéseit tartalmazó beszámoló, melyet az építési osztály terjesztett elő, nyomatékosan hangoztatja, *hogy Szeged fejlesztése elválaszthatatlan a községektől, s a községeké is a városétól.* Súlyos gazdasági tévedés és veszteség lenne továbbra is külön és egymásra való tekintet nélkül végezni pl. a közmű- vagy az üzlethálózat-fejlesztést. Szeged a családi házat építeni szándékozó betelepülőket tovább már nem tudja befogadni: nekik helyet ezekben az ún. peremközségekben, Dorozsmán, Szőregen, Tápén, Gyálaréten kell biztosítani. Ehhez összehangolt területrendezés szükséges, ez viszont csak közigazgatási egység esetén valósítható meg. Egyesítés hiányában gyakorlatban *képtelenség* lesz és a mai fonákságokat *bénító rendellenességgé* fokozza mind igazgatási, mind ellátási vonatkozásban a távlati tervekben szereplő nagy vegyikombinát telepítése, amely *hat tanács jelenlegi területén jönne létre*: Csongrád megye, Szeged járás, Dorozsma és Domaszék község, Szeged m. j. város, Szeged III. kerületi tanács hatáskörébe eső területeken.

Nem hasznátható tehát tovább Nagy-Szeged kialakult egységének szentesítése, közigazgatási egységének megteremtése. Annál kevésbé, mert *a modern városfejlődés iránya is ezt a tendenciát mutatja.* Noha Szeged még távol van attól, hogy a belső városmag vertikális növekedésének lehetőségeiről lemondjon, más nagyvárosok példáin — Nyugaton és Keleten egyaránt — látnia kell távolabbi jövőjét is. A városfejlődésnek ugyanis újabban a fejlett ipari országokban már nem a belső mag függőleges növekedése, a felhőkarcolóok szaporodása az iránya, hanem érdekes módon, éppen az ellenkezője: *a városmag jelentőségének csökkenése, a városok kiterjedése, és ennek megfelelően az elő- és külvárosok jellegének megváltozása.* Az „urbanizáció” fogalma mellett megszületett egy új városépítési szakkifejezés, a „szuburbanizáció”, amely éppen az előbb jellemzett folyamatot, az elővárosi népesség növekedését, a városfejlesztés új útját jelzi. 1950-ben az Egyesült Államok városi népességének már 21,6%-a elővárosokban élt. A Szovjetunióban hasonló a fejlődés: 1959-ben a városi lakosság 17%-a lakott ún. „szputnyik” városokban.

E fejlődés a klasszikus városképet átalakítja. A szuburbanizáció következtében kialakuló *agglomerációk* odáig nőnek egyes helyeken, hogy óriási távolságokban érnék össze. Az Egyesült Államok keleti partján csaknem ezer kilométer hosszan terül el egy ilyen városias övezet, de hasonló figyelhető meg a Ruhr-vidéken, Angliában, Csehszlovákiában és a világ sok más népes és erősen iparosodott területén. E fejlődési tendencia időszerűtlenné teszi a város és a falu sarkított, ellentété tett

fogalmát: úgy látszik tehát, hogy a város és falu ellentétének megoldását, amely a szocializmus egyik programja, ez a fejlődés, szuburbanizáció, ez a települési forma, az agglomeráció váltja valóra.

Messzire vezetne e fejlődés okait, indítékait kutatni. Bizonyára hozzájárul a nagyvárosok zsúfoltságától, zajától, szennyezett levegőjétől való menekvés éppúgy, mint — technikai előfeltételként — a közlekedés általános fejlődése, a gyorsvasutak s nem utolsósorban a gépkocsik hihetetlen mérvű szaporodása világszerte. S noha nálunk Magyarországon, s különösen Szegeden ezek a hatások még csak kis mértékben érvényesülnek, nem kétséges, hogy a fejlődés ütemével párhuzamosan egyre nagyobb súllyal esnek latba. E fejlődésnek elébe kell mennünk: a gazdasági-társadalmi építés és az egyéni jó közérzet biztosítása egyaránt ezt sürgeti. Nagy-Szeged megvalósítása tehát, amikor alapja a közel és a távol városépítésének, egyszersmind a városfejlődés egyetemes törvényszerűségeinek érvényre juttatása.

PÉTER LÁSZLÓ

Mennyire él bennünk a halhatatlan?

Felmerült bennem a kérdés, hogy valóban annyira ismerik-e Petőfit, mint ahogy azt egyes kutatók, irodalmárok, s a nagy költő életével, műveivel behatóbban foglalkozók hiszik és vallják, s mint ahogy általában a köztudatban gyökeret vert ez a hit. A kíváncsiság bogara már a fülemben volt, zúgott, zúgott s arra ösztönzött, hogy Kiskőrösre utazzam, s a Petőfi-házban győződjem meg a valóságról. December végén, egy vasárnapon, elindultam. Szerencsém volt. A lakatnyában ugyanis ezen a napon eskették az újoncokat, s az ünnepekre az ország minden részéből érkeztek a menyasszonyok, szülők, testvérek. Kiskőrös hangyabolyhoz hasonlított, s főleg a délutáni órákban megindult a látogatók áradata a költő szülőházához (azon most ne vitatkozzunk, hogy hol született Petőfi). Ezen az egy napon 153-an lépték át a fehérre meszelt, nádfedeles ház küszöbét. A szám nagyon szép, de ne gondoljuk, hogy rendkívüli. Havi átlagban ugyanis kétezren keresik fel az emlékmúzeumot.

Eleinte csak állok a szoba közepén. Kíváncsiságom a belépés pillanatában a tisztelet katalizátorán félelemmé változik. Van-e jogom megzavarni a kéziratok fölé hajló embereket? Azt az idős, madártestű bácsit, aki fényes keretű szemüvegén keresztül nézi a térképet, gondolkodva követi a fekete vonalakat, a költő megrajzolt vándorútját; azt a diáklányt, aki száját mozgatva hangtalanul olvassa *A XIX. század költői kéziratát*; a katonát, aki sapkáját kezében tartva, szinte vi-

gyázzba mered Bem tábornok arcképe előtt? Állok a szoba közepén.

— Petőfi apja festő volt? — hallom mellettem az előbbi kis öreg hangját. H. H. bácsi Kőszegről jött ide. Csodálkozását megértem, amikor a kép alatti szöveget elolvasom: Petőfi édesapja Orlay Petrich Soma. Megmagyarázom neki a rossz feliratot, s azt remélem, hogy beszélgethetünk, de többet egy szót sem hajlandó mondani. Újra ráhajlik a tárlókra s csak szemöldökének mozgásából lehet következtetni gondolataira.

Elfogódottságomat a véletlen oldja fel. P. E. budapesti fiatalember idegenvezetőnek néz és megkérdezi, hogy hívták Petőfi fiát. Amikor azt is megmondom, hány évig élt, már megkérdezhetem tőle, szerinte melyik a legszebb Petőfi-vers?

— En Petőfit nagyon szeretem. Legjobban a Szeptember végén tetszik.

Mellette szép arcú, fekete hajú fiatalasszony. Együtt vannak, csak K. L.-né Egerből jött. Látszik rajta, fél, hogy őt is bevonjuk a társalgásba. S mikor megkérdezem tőle, hogy melyik Petőfi-vers a kedvence, vállalt felhúzza, kényszeredetten nevet és azt mondja:

— Hát a Talpra magyar! — s újra nevet.

Ezután magam is kezdek úgy forgolódni az alacsony szobákban, mintha valóban idegenvezető lennék. Ezt bizonyára észrevette Zelf Teréz, a múzeum valódi gondnoka, de nem nehezelt érte. Ilyen minőség látszatában már könnyebben szőba elegendhettem a látogatókkal, de természetesen koránisem mindegyikkel. Volt, aki egyenesen menekült előlem, amikor

meghallotta, hogy miről van szó. Egy idős asszony — a fenti szemüveges öreg bácsi felesége — egyáltalán nem így volt. Hosszan kérdezgett a költőről, s azt mondta, hogy keveset tud róla.

— Úgy tudom, hogy fiatalon, a „fronton” szerzett betegségében halt meg szegény — mondta a néni. Hangjából őszinte érdeklődést éreztem, s meglepett, hogy milyen sokat tud — a többiekhez viszonyítva.

A néni után egy kiskőrösi kisiparossal beszélgettem. Rövid bevezető után megkérdeztem tőle, hogy szerinte hány éves volt a költő, amikor meghalt?

— Fiatal volt még az, kérem. Nem is halt volna meg, csak ugye, ő vezette a népet a csatába, a szabadságért. Az ilyen emberek nem élnek sokáig...

Igaz, hogy konkrét adatot nem tud, de sejti, hogy Petőfi valami „vezér” volt, aki nemcsak beszélt, hanem cselekedett is. Többet belőle sem tudok kicsikarni. Megunja a kérdezetést, és elfordul tőlem. Tudom, hogy szereti, tiszteli a költőt, hiszen nem egy alkalommal ingyen végzett el kisebb javításokat az épületen. Miért nem veszi hát egyszer elő a könyveit is? Nemes érzés a tisztelet, de éppen ez kötelez arra, hogy a lehetőség szerint megismerjük, akit tisztelünk. Azt hiszem, a könyvtől idegenkednek, nem hívják fel kellően a figyelmüket a lehetőségekre, mint ahogy a Petőfi-háznak sincs propagandája. Csoda, hogy az idegenek megtalálják. Mellette ugyanis egy nagy építkezés folyik, ami teljesen eltakarja az amúgy is félre eső múzeumot. Tábla sehol. A vasútállomáson ki van ugyan írva, hogy „Látogassa meg Petőfi szülőházát”, de hogy hol, azt már a leleményességre bizzák. Úgy érzi, aki Kiskőrösre látogat, hogy a község nem eléggé büszke fiára. Vagy csak büszke.

Két fiatal, látszatra középiskolás lány nyit be. Megörülök, s már előre tervezgetem, hogy „megforgatom” őket. Gondolatban végigfutok az otthon nagy gonddal összeállított kérdéseimen. Perceken belül kiderül, hogy valóban középiskolások, Szegeden, a textiltechnikumba járnak.

— Petőfiről csak azt tudjuk, amit az iskolában tanultunk — vág minden dolgok elé F. M., s a barátnő, Cs. E. is helyesel.

— Miért szereti Petőfit?

— Hát... ezen még nem gondolkodtunk... Mert szép versei vannak.

— Ki támogatta az első kötet kiadását?

— ? ?

— Hol volt utoljára együtt a költő feleségével?

— A koltói kastélyban — mondja határozottan F. M.

— Dehogy, Pesten voltak — „helyesbít” a másik lány.

— Meddig élt Zoltán?

— Milyen Zoltán? — néznek rám a lányok, s mikor megmondom, kiről van szó, egyszerűen elképednek.

— Hát Petőfinek fia is volt? Látod, ezt nem is tudtuk — fordul barátnőjéhez F. M., s mert látom, hogy kellemetlen nekik a „vizsgáztatás”, engedek titkolt óhajuknak, és elvállunk. Több kérdést úgysem kockáztattam volna meg, hiszen egészen elkéserített a szellemi ellenállóképesség ekkora hiánya. Felmerült viszont bennem, hogy megkövetelhetjük-e az egyszerű emberektől, hogy részleteiben ismerjék a költő életét, műveit? Akkor igen, ha mindent megtennénk a Petőfikultusz kibontakoztatásáért, ha tényleg hiánytalan volna a középiskolai oktatás. Mindez azonban nincs meg. Az iskolákban — alig érthető okokból — eléggé felületesen foglalkoznak Petőfivel, sőt sokszor maguk a tanárok sem érdeklődnek utána.

Jól öltözött fiatal pár nézi a parányi üvegszekrényben levő kancsót, amellyel Petőfit megkeresztelték. Házaspárnak vélem őket, de nem azok. Amikor beszélgetni kezdek velük, a férfi láthatóan rühelli a helyzetet. Észreveszi ezt a nagy szemű, fehér arcú lány, M. M. monori lakos, és fejének dacos mozdulatával elárulja szándékát: most majd „beolvas” nekem, amiért zavarni mertem köreiket.

— Először is, így nem lehet feltenni a kérdést, hogy melyik verse tetszik, mert mindenki tudja, hogy Petőfinek vannak olyan versei, amelyeket nyomorogva írt, van, amit vándorolva, és van, amit a csatában. Nekem legjobban A négyökrös szekér tetszik — enyhül meg a hangja, s mikor magyarul kezd, hogy miért, magamban már meg is bocsátottam az előbbi mozdulatát. A férfi érdektelenül figyeli tovább a kancsót, majd az öreg Petrovics hatalmas pipáját, de a mellette levő kis cédulát már nem olvassa el, és újongva szól oda a lánynak:

— Nézd! Itt van Petőfi pipája. Allati nagy, mi? — Aztán beírják nevüket a vendégkönyvbe, és elmennek.

Keves olyan embert láttam a nap folyamán, akik akkora áhítattal, meghatóan nagy tisztelettel léptek volna be az egyszerű kis házba, mint T. Gy.-né és K. L.-né, akik a Somogy megyei Szentáról jöttek. A két hatvan év körüli parasztasszonyból a hóviráglelkű Hruz Mária tisztaságát éreztem felém lobogni. Úgy

lépték át a küszöböt, mintha templomba lépnének. Megálltak a parányi konyhában, s kezüket összetéve kérdezték:

— Ugye itt született Petőfi Sándor? — s végighaladva a négy szobán, csak sóhajtozni tudtak a meghatottságtól.

— Istenem, itt született — mondogatták, még mikor kifelé mentek is. Magam is elérzékenyültem a két öreg láttán, s gondolni sem mertem arra, hogy okoskodásnak tűnő kérdéseimmel zavarba hozzam őket. Ehelyett a vendégkönyveket forgattam. Havonta kétezer ember, köztük tudósok, parasztok, diákok, orvosok, szakmunkások. De van ilyen bejegyzés is: Egy Petőfi-rajongó lány ezt írta be 1963. augusztus 8-án:

„19. születésnapom legnagyobb ajándéka, hogy eljuthattam ide. L. Zs. Kötce.”

Egy tanítónak ez a véleménye: „A múzeum anyagának elrendezése olyan jó, hogy többet ér, mint az iskola.” Lehet, hogy ez túlzás, de igazság van benne. Ha valaki figyelmesen körüljárja a szobákat, mindent elolvas — megismeri a költőt. Sajnos, csak kevesen olvassák el a magyarázó szövegeket. Legtöbb embernek az a látogatás csúcsa, amikor beírja nevét az emlékkönyvbe. Mint ez a négy fiatal is. Ők azzal kezdik, hogy rögtön tollal ragadnak és igyekeznek „miniszteri” aláírást kanyarintani. Tiszteletnek, alázatnak nyoma sincs az arcukon. Mintha kocsmába jöttek volna. Aztán nyeglén elindulnak a szobákba. Egy lány van a három fiúval, akik azon fáradoznak, hogy minél szellemesebb megjegyzéseket tegyenek, amivel „bevágódnak” a kislánynál.

— Klassz kis nyoszolya, mi? — sziporkázik Cs. J. az ágy mellett, amelyben a költő született. A lány elismerően kacarász. Mennek tovább.

— Itt a korabeli villanykapcsoló — igyekszik túltenni barátján K. Gy., de mivel a kislány erre nem reagál, a konyhába érve a szabadkémény alatt levő fazekaknál újabban próbálkozik.

— Ebben főzték meg az anyám tyúkját — mutat a legnagyobb edényre, s ez már hat. Mind a négyen hangosan nevetnek. A csendesen nézelődők ijedten kapják fel fejüket a szentségtörésre. Mikor a négy fiatal a költői kastély Jókai által készített rajza előtt áll, A. P. megjegyzi:

— Kévsé ideig élvezhette a srác a házaselet örömeit. Ezért sajnálom.

Ezen már mosolyogni sem lehet.

Végül a legtanulságosabb beszélgetésről, amit a Petőfi-házban folytattam egy

látogatóval. Ha semmi más, ez feltétlenül meggyőző volt arról, mennyire kevés, amit az iskolában Petőfiről tanulunk, s hogy egészen művelt emberek is abszolút téves nézeteket hirdetnek úgy, mint bebizonyított igazságot. M. I. egy országos vállalat diszpečsere, nagy intelligenciájú, önálló gondolkodású ember.

— Petőfit a felesége hajszolta a halálba. Szendrey Júlia csak a hírnévért ment hozzá a költőhöz — mondja —, s azon volt, hogy megszabaduljon tőle. Ez a nő, kérem, mindennek jó volt, csak feleségnek nem. Ő okozta a vesztét Petőfinek, aki egyáltalán nem volt sem forradalmár, sem politikus.

Egy középiskolás lány például kijelentette, hogy Szendrey Júlia nem is szerette Petőfit, hiszen olyan hamar férjhez ment. Nem tudják, hogy a „feleségek felesége” 1849 telén férfiruhába öltözve ment el Segesvárra keresni a költőt, s előtte búcsúlevelet hagyott a fiának, mert nem hitte, hogy túléli a csapást: Sándor elvesztését. Júlia a legtisztább asszony a magyar irodalomtörténetben, s talán ezért volt legragikusabb a sorsa is.

Eszembe jut, amit Illyés Gyula írt róla: „... Nincs egyedül a vészben; ragaszkodó, szerelmes asszony simul hozzá, amíg ő magasra tartva veri a lantot, amelynek hangja kezd ismét messze hangzani, iramot és irányt adva az eseményeknek, néha a politikusok szavánál is jobban...” M. I. azonban folytatja: — Persze talán jobb is, hogy meghalt, mert sokra már úgysem vitte volna. Az utolsó évben írt versei bizony már gyengék. Kiegett az az ember.

Tűnődöm, hogy vajon tudja-e, melyek azok az utolsó évben írt versek: Európa csendes, újra csendes, Az erdélyi hadsereg, Csatában, Szüleim halálára — s a legutolsó a Szörnyű idő.

Tudom, hogy tájékozódásomból abszolút érvényű következtetéseket nem lehet levonni, de azt mindenesetre, hogy sok mulasztás terhel bennünket. Mit teszünk azért, hogy a felnövekvő ifjúság, a középkorúak s az idősek is megismerjék azt az embert, akitől talán a legtöbbet tanulhatunk hazaszeretet, internacionalizmus, emberség dolgában. Szinte évenként kiadjuk összes műveit, de elég-e ez? Nem érezhetünk megnyugvást addig, amíg a 114 éve oly sokak elől bujkáló igazság mindenkihez el nem jut. Erre éppen Petőfinek, a magyar megvesztegethetetlenek az emléke kötelez bennünket.

GÁL SÁNDOR

A rizsről és az öntözésről

II. rész

A rizzsel kapcsolatos tennivalók közt a tisztítás volt a legkeservesebb, ez okozott legtöbb szenvedést, ezt szokták meg a munkások a legnehezebben. Nemcsak az én tapasztalatom ez, így vélekedtek a rizsőrök is, akiknek a tisztításból is jutott bőségesen.

A szenvedést a rizsszalma pora okozta, amely sokkal élesebb és csipősebb, mint az árpáé. Mintha finom üvegport vegyítettek volna bele. Kint a földeken, a szérűkön ősszel már nem reked meg a levegő, mindig fúj annyi szél, hogy a port elvígye, a szalma se tökéletes száraz, nem porzik nagyon, a por mégis sok bajt okozott.

A mi gyapotgyári telepünkön pedig sűrű, szürke porfelhőben csattogtak éjjel-nappal a rosták. Az üvegszerűen éles porszemek rátapadnak nemcsak a nedves, hanem a száraz bőrre is. Ha valaki megállt a gépek közelében, két perc múlva már vakaródzott, mintha tetűk lepték volna el. A pornak pedig egyéb se kell, csak egy kis dörzsölés, máris beleeszi magát a bőrbe. A szemnél gyulladásokat okoz, a nyakon meg a csuklókön kisebesíti és elgennyesíti a bőrt. Voltak olyan érzékeny bőrű munkások, akik egyáltalán nem bírták elviselni ezt a port, egy-két nap múlva otthagyták a telepet.

Két műszakban dolgoztunk, a két brigád hetenként váltogatta a nappali műszakot az éjszakaival. Az első héten naponként cserélődtek a tagok. Igaz, hogy a bér miatt is heves vitára került sor. A munkások keveselltek az 1,20 Ft-ot mázsánként. A rizs ugyanis sokkal tapadósabb, mint a búza vagy a többi gabona, a rosták ezek tisztítására készültek, a nagyon szennyezett s főképp a szakállas rizsekből óránként öt-hat mázsánál többet nem tudtak feldolgozni. A rendelkezések szerencsére elég rugalmasak. Az első hét tapasztalatai alapján „helyi” normát és bért alakítottunk ki, amellyel a munkások megkereshették a napi 50–60 Ft-ot anélkül, hogy a gépeket vagy önmagukat hajszozniok kellett volna. Közben a por ellen is találtak védelmet. Az ing ujját a csuklónál szorosan bekötötték, fejükre ráhúzták az esőköpeny csuklyáját s szélét a kabátgallér alá dugva körülkötötték. Volt, aki sálat

vagy sebkötöző fáslit tekert a nyaka köré. Védőszemüvegről a gazdaság gondoskodott. Tökéletes szigetelést ez az egzotikus öltözet sem nyújtott. A bőr kisebesedését csak az kerülte el, aki türelemmel viselte a csipést, aki keveset vakaródzott. Ónuralomból és fegyelemből is naponként vizsgáztak a tisztító munkásai.

A következő őszön már a vajháti üzemegység új fedett pajtájában szállítószalaggal is rendelkező cséplővel végeztük ezt a munkát, ott a portól már csak a zsákolók szenvedtek, akiknek a nyakába a durva vászonról könnyen bele-dörzsolódott, ha nem voltak elég óvatosak.

A gyommal súlyosan fertőzött és nedves rizs tisztítása és szárítása egyébként is sok bajjal és költséggel járt. A cséplők a gyors munka során a gyommagvakon kívül a polyva jelentős hányadát is benne hagyták a szemben, a nedvesség miatt örökös volt a befülledés, a dohosodás és a rothadás veszélye. A szabad szérűkön tárolt zsákok sokszor megáztak, s mire a telepre beszállították, már gőzöltek s búzlóttek. Az ilyen szállítmányokat soron kívül ki kellett rostálni, hogy a rizst megszárártva megmenthesük. Előbb a raktár cellái teltek meg ilyen rizzsel, ahol 15–20 cm-es rétegben kiterítve s naponként forgatva gondoztuk, aztán az udvar is, ahol hatalmas ponyvákön szárítottuk.

A polyvában és a kiválasztott idegen magvakban 5%-nál több ép rizsnek nem volt szabad maradnia, a tiszta rizs pedig 15%-nál több nedvességet nem tartalmazhatott, mert másképp nem bírta volna a zárt kocsikban való szállítást. Amíg ezt elértük, a behordott termés egy részét kétszer, sőt háromszor is át kellett engedni a gépeken. A polyvából, amelyet ebben az évben a bruzóne okozta rengeteg léha is szaporított, a százméteres raktár nagyságát megközelítő halom keletkezett. Ezt is el kellett szállítani. Kint a gazdaságban, mivel a gyomok miatt trágyának se volt jó, miután a baromfi kiválogatta, elégették. A gyommagvakat, amelyek közt sok volt a törött és a tökéletlenül fejlett rizsszem is, megőrölve takarmánynak használták föl. A tisztítást abban az évben

december közepén fejeztük be, a telepet Szilveszterkor üritettük ki. A munka a következő néhány évben a vajhái telepen is eltartott decemberig.

*

A növények közt is vannak népszerűek és ellenszenvesek. A gyapot például minden propaganda és kedvezmény ellenére rendkívül népszerűtlen növény volt nálunk is.

„Nem ide való vagyok én” — akkor terjedt el nálunk ez a régi népdal. Csak az első sorát idézték gúnyjal, méreggel és kárörömmel a parasztok, de mások is, ha a gyapot szóba került. 1955-ben az én munkatársaim már azt mondogatták, hogy a rizsnek is hamarosan eladólják ezt a nótát. Pedig a rizs, ha egyesek sajnálták is a feltört legelőket, sokkal népszerűbb növény lett. Gyomlálás, aratás és tisztítás közben ezt is szídták, mégis szerették, mert jó pénzt lehetett keresni benne. Népies neve: a rizsa is úgy hangzik, mintha egyben bécenév is volna. A kipusztulást emlegető jóslatokba sajnálkozás is vegyült.

A borúlátásnak persze komoly tárgyi okai voltak. Ezek közt elsők a bruzónét, a rizs járványos betegségét kell említenünk. A *Piricularia* nevű gomba okozza, amely barna foltokban jelentkezik a növény levelén, szárán és bugáján, s elszáritja a rizst, olyan lesz, mint ha lepörzsölték volna. Minden évben előfordul, de a háború után háromszor katasztrofális mértékben sújtotta a rizst. A Növényvédelmi Kutató Intézet egyik jelentése szerint 1949-ben hatvanmillió, 1954-ben ötszázmillió, 1955-ben pedig egymilliárdos kárt okozott. A rizs átlagtermése ebben az évben 4,5 mázsa, Vásárhelyen is csak 5,5 mázsa lett holdanként. A bruzóne ellen, amelyre a bőtermő, szép hosszú szemű, acélos Dunghan Shali nevű rizs a legfogékonyabb, akkor még alig tudtak védekezni.

Ez a rizs nálunk olyan értékes tulajdonságokat vett föl, hogy a világpiacon minőségben és árban minden más rizst maga mögött hagyott. Termelését mégis korlátozni kellett. Az állami gazdaságok 1956 óta nem vethetik, csak a tsz-ek meg az egyéniék. Helyette a bruzónéval szemben rezisztens külföldi fajtákat igyekeztek meghonosítani, ezek azonban újabb problémákat vetettek föl: gyengébb csirázásuk állományritkulást okozott, tenyészidejük kitolódott, rosszul kötöttek és érték, minőségük silányabb, sem a termelők, sem a fogyasztók tettségét nem tudták megnyerni. Ezekután

mást már nem tehettek: csökkenteni kellett a rizs vetésterületét, mert egyelőre a veszteségek elkerülésére jobb megoldás nem kínálkozott. A fordulópontot jelentő 1955-ös esztendő után hat év alatt 42 ezer holdra, kerekén a felére zsugorodott a rizsszel hasznosított terület, Vásárhelyen pedig egy negyedére, 840 holdra.

Ezt a negatív előjelű változást egyedül a bruzóne, illetve a tőle való félelem nem magyarázza meg. Az igazság az, hogy mezőgazdaszaink nem tudtak sikeresen megbirkózni ezen kívül a többi növényi és állati kártevővel, a fajták kiválasztásának, a vetésforgó kialakításának és a betakarítás gépesítésének egyre nyomasztóbb problémáival sem. A monokultúrás termelés kimérintette, elgyomosította a telepeket és sok helyen elmcocsarásította a környező mélyfekvésű földeket is. Ezt is föl kellett végre számolni, mert a termésátlagok folyton csökkentek, a termelési költségek pedig egyre emelkedtek. Amíg 1950 és 1955 között kb. egymilliárd Ft hasznot hozott az országnak a rizs, 1960-tól már nem jövedelmezett, hanem ráfizettünk. A szakértők már ekkor nyíltan feltették a kérdést: tekintve, hogy hazánk a rizsovezet legészakibb vonalán fekszik és rendkívül szeszélyes időjárása is minden évben bizonytalanná teszi a termést, érdemes-e nagyban foglalkozni vele, van-e egyáltalán létjogosultsága nálunk, s ha igen, milyen keretek között?

A sokoldalú vizsgálat és vita eredményeként 1961-ben az az álláspont alakult ki, hogy a rizstermesztést nem szüntetik meg, csak ésszerű területi keretek közt fogják tartani. A hazai szükséglet évi 30–35 ezer tonna hántolt rizs, ezt 30–40 ezer holdon veszteség nélkül meg tudjuk termelni, ebből Vásárhely mintegy 8–900 holddal veszi ki a részét. Ezt a területet mindenütt ott jelölik ki, ahol más növényt öntözéssel se tudnának termelni, s itt megteremtik a rizs számára a legkedvezőbb feltételeket.

Az utóbbi években, a rizsterület csökkentésével párhuzamosan, valóban sok minden történt a múlt hibáinak kiküszöbölése és a biztonságosabb termelés megalapozása érdekében: a régi telepeken tereprendezést hajtottak végre, bevezették a hazai kísérletek során is jól bevált hatos vetésforgót: három évig rizst, aztán háromig pillangósokat termelnek. A fajtakérdés még megoldatlan, mert kutatóinknak nem sikerült olyan rizst előállítani, amely minden vele

szemben támasztott igényt tökéletesen kielégítene. A külföldi fajták közt azonban találtak olyanokat, amelyek nemcsak a bronzóval szemben rezisztensek, hanem elég bő és minőségileg is kielégítő termést hoznak, aratásuk kézikészával, sőt géppel is végezhető, mert nem peregnék, nem szórnak. Vásárhelyen a Szovjetunióból behozott Uz-Rosz 17 nevű rizs vált be leginkább, ma főképp ezt termelik. A vegyszeres gyomirtás fejlődése teljesen kiküszöbölte, feleslegessé tette a költséges gyomlálást. A kétszikű gyomok jól bevált irtószere, a Dikonirt után nemrég fölfedezték a Stam F34 nevű vegyszert, amely a kakasláb-féléket pusztítja sikeresen. Hazánkban épp a Vásárhelyi Állami Gazdaság Kísérleti Telepén próbálták ki először 1962-ben, a következő évben már nyolcszáz holdon használták az országban sokfelé, kitűnő eredménnyel. A gyomokat és az állati kártevőket irtó vegyianyagot ma már repülőgép szórja a nagyüzemek telepeire, ez végzi a fejtrágyázását is, biztatóak a vetés repülőgéppel való végzésére indított kísérletek, és olyan vegyszert is találtak már, amely a Dunghán Shalit, a mi legértékesebb rizsünket megvédi a bronzótól. Ez azonban még olyan drága, hogy használatba vétele országosan erősen megemelné a termelés költségeit.

A késő ősze benyúló betakarítás látszik még mindig a legsúlyosabb tehernek a rizstermelő gazdaságokban. 1960-ban egy országos anketon azt mondta az előadó: „Félek, hogy rizst rövidesen azért nem merünk termelni, mert nem tudjuk betakarítani”. A nem pergő rizsfajták termelésének bevezetése óta valamivel kedvezőbb a helyzet, s remény van arra, hogy a második öt éves terv végére a vetésterület 80%-án gépek fogják végezni az aratást, de a szállítás, a tisztítás és a szárítás költségeinek csökkentését is megoldják.

A borúlátó jóslatok tehát, amelyek a gyapottal azonos sorsot szántak a rizsnek is, nem váltak valóra. A tudomány és a gyakorlat erőfeszítésein kívül ez jórészt annak tudható be, hogy 1957 óta a józan gazdaságosság elvei érvényesülnek a mezőgazdasági tervezésben is. Nem erőszakolják a rizst, reális határok közt, felényi területen, de viszonylag sokkal biztonságosabban és sikeresebben termeljük. A múlt évben pl. a mi gazdaságunk 20 mázsás, kiváló minőségű átlagtermést takarított be 500 holdról, s majdnem ugyanennyit a tsz-ek is 320 hold-

ról. Egyéni rizstermelő 1960 óta nincs nálunk.

*

Úgy érzem, választ kell adni ezek után arra a kérdésre is, hogy mi történt az öntözésre berendezett, de rizzsel nem hasznosított területekkel? Legfrissebb adatok szerint (1964. febr.) ma 516 ezer hold öntözhető földje van az országban s ebből 40–50 ezret foglal el a rizs. A többin ma főképp takarmányféléket és kerti növényt termesztnek öntözéssel.

A rizsterület fokozatos szűkítése idején sok telepen ismét száraz gazdálkodást vezettek be, de sok helyen évekig parlagon hevert és részben tönkre is ment a költséges beruházás igen tekintélyes része. Az öntözés régi nehézkes módjaival ugyanis nem boldogultak a szántóföldi növényeknél. De mióta az esőztető módszert bevezették, új és gyors fejlődésnek indult az öntözéses gazdálkodás több ágazata is az országban mindenfelé. Ma már a régi öntözőberendezések nem is tudják az igényeket kielégíteni.

Ennek az újabb, igen reális alapokon nyugvó, örömdetes változásnak a szemléltetésére ismét Vásárhely példáját hozom föl. Nálunk, akárcsak az országban csaknem mindenütt, a kritikus 1955-ös évig az öntözéses gazdálkodás majdnem teljesen egyértelmű volt a rizstermesztéssel. A rizsen kívül ebben az évben csak 659 hold takarmányt és kapást, 248 hold kertet és 120 holdnyi legelőt öntöztek nálunk. 1963-ban pedig a 841 hold rizsen kívül már 4528 hold kapást és takarmányféléket, 859 hold kertet és 222 hold legelőt. A fejlődés különösen 1960–61 óta szembeszökő, amikor a mezőgazdaság szocializálása befejeződött. Azóta terjedt el nálunk is a korszerű esőztető öntözés.

Addig csak az árasztásos, a barázdás és a csörgedezett mód volt ismeretes, az esőztető öntözés egyik válfaját, a hajós öntözést csak szórványosan, nálunk csak az Atka szigeten alkalmazták. Az ötmilliós beruházás az 550 holdas szigetből 328-at tett öntözhetővé, a hajó évi üzemköltsége 173 000 forintba rúg. A 14,5 kilométer hosszú csatornahálózatot mindig feltöltve kell tartani, mert kisebb részekre zsilipek hiánya miatt nem oszt-hatják föl. A fölöslegesen nagy vízfelületen sok a párolgási veszteség, az elszivárgás megemeli a talajvíz szintjét, s a mélyebb fekvésű helyeken a víz kiöli a növényt. A csatornában elszaporodó gyomok akadályozzák a hajó mozgását és működését, de a hajómotor is gyöngé-

a feladathoz. Nem rizst, hanem takarmányt és kerti növényeket termelnek itt. Ma már nyilvánvaló, amit az ott élő parasztok akkor is láttak, hogy fölösleges volt megépíteni, mert a vízzel körülfogott, laza öntésiszap talajú, mindig paradús levegőjű szigeten az aszály sohase pusztította különösebben a növényeket. Ez a terület nem szerepel az itt fölhasznált számszerű adatokban.

Az esőztető öntözés rohamos fejlődésére Vásárhelyen jellemző, hogy 1960-ban még csak 450 holdon, 1963-ban pedig már 5356 holdon alkalmazták. A csatornákból motoros szivattyúkkal kiemelt víz a földön fekvő csővezetésekre szerelt, forgatható szórófejekből, apró cseppekké porlasztva hull a növényre. A berendezés könnyű s hordozható. Ahol a főcsöveket beépítették a talajba, ott csak a szárnyvezetéket kell tábláról táblára vinni. A vasból vagy műanyagból készült csövek veszteség nélkül szállítják és pontos mérték szerint adagolják a vizet. Rendezetlen, hullámos, laza, homokos talajokon is használható ez a berendezés. Vannak persze hátrányai is: ma még drága, és a vezeték áttelepítéskor letaposkák a fölázott földet, kárt tesznek a növényben is. Vitathatatlan előnyei miatt azonban ez a legnépszerűbb, ennek van legtöbb jövője nálunk.

Az öntözéses gazdálkodás, illetve a rizstermelés munkái közül, amint látuk, a gyomlálók teljesen kivettek, az aratók és a rizsörök száma pedig megfogyatkozott. Akikre a rizsnél nincs szükség, az öntözés más ágazatait, új technikáját elsajátítva találnak munkát a határban, mint az öntözés szakmunkásai. Ezeknek a számát a gyors fejlődés szükséglete szerint évről évre szaporítják a rendszeres szakmunkásképző tanfolyamok.

Ilyen körülmények közt tovább kellett fejleszteni az öntözőrendszereket is. Eddig az öntözés a legtöbb helyen a belvízvezető csatornahálózatból történt, amely már a kisüzemek számára sem volt előnyös és a nagyüzemi igényeket sem tudta jól kielégíteni. A lecsapolás megoldatlansága miatt súlyos belvízkárokat keletkeztek az öntözött területeken mindenfelé. A vízügyi hatóságok pár évvel ezelőtt hozzáfogtak a magasvezetésű öntözőcsatornák építéséhez, amelyek már csak az öntözés céljait szolgálják. Ezek a tulajdonképpeni korszerű öntözőcsatornák.

Folyik az építőmunka a vásárhelyi határban is. A lúdvári öntözőrendszer-

hez tartozó négy öntözőfűrt csatornáit a terv szerint kereken 20 000 holdat hálózna be, ebből 13 207 hold föld növényét lehet majd a munka befejezése után a különféle öntözőmódokkal az eddig kivéthetetlen aszálytól minden évben megmenteni. A berendezés háromnegyed része már üzemel, 1965-ben teljesen elkészül.

*

Itt említjük meg, hogy az ország 28 kísérleti állomása közül egy a vásárhelyi határban működik, száz holdon, a régi Szegedi út mellett, hat kilométerre a várostól. 1950-ben szervezték. 1962-ig a szarvasi ÖRKI-hez (Öntözési és Rizstermelési Kutató Intézet) tartozott, de dolgozott itt a Dél-alföldi Mezőgazdasági Kutató Intézet is. Feladata a rizs nemesítése volt. Tavaly az Országos Mezőgazdasági Fajta és Termelési Technikai Minősítő Intézet vette át, s most az új növényeket próbálják ki itt is, amelyeket a hazai és külföldi tudományos kutatóintézetek állítanak elő. A vásárhelyi telep öntözhető, itt tehát nemcsak az erősen kötött, szikes talajon való termesztést, hanem a vízhasznosítás kérdéseit is vizsgálják, de mód van az új gyomirtó – főképp a vízigyomokat pusztító – vegyszerek hatásának tanulmányozására is.

Jelenleg 270 új hazai és külföldi növényfajtaival kísérleteznek, köztük 37 búza-, 50 kukorica-, 30 cirok-, 20 rizs-, és szójabab-, 21 here-, 19 fű-, 12 lucerna-, 12 uborka- és karalábé-, 13 paprika-féleséggel. A KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) országok mezőgazdasága számára 18 féle új konzervbabot próbálnak ki.

*

Ez a kurta beszámoló nem ölelhetette föl, még csak nem is érinthette a rizs és az öntözés valamennyi eddig fölvetődött problémáját. Évről évre gazdagodó szakirodalom foglalkozik ezekkel nálunk is, ahogy szerte a világon. Csak azt a hatalmas erőfeszítést próbáltam itt fölvezetni, amelyet a mögöttünk levő évtizedekben tettünk a rizs meghonosítására, valamint a mezőgazdaság gyorsabb fejlődése és a biztonságosabb termelés szempontjából létfontosságú öntözéses gazdálkodás megalapozására, amelynek egyre táguló keretei közt, más termények mellett most már reális helyet foglal el a rizs is.

(Vége)

KÁRÁSZ JÓZSEF

Lengyel Béla:

A SZOVJET IRODALOM MAGYARORSZÁGON
1919–1944

A szerző ismertté tette már nevét azokkal a munkáival, melyek a XX. századi magyar–oroszi irodalmi kapcsolatok számos fontos mozzanatát tárják fel. (Gorkij magyar kapcsolatai és hatása, Majakovszkij útja hazánkban, József Attila szovjet irodalmi inspirációjú motívumai stb.) Több publikációja méltán keltette fel a szovjet Gorkij-kutatók figyelmét.

Az „Irodalom és Szocializmus” sorozatban megjelent könyve több mint egy évtizedes kutatásait összegzi.

Az összehasonlító irodalomtörténet ezen ágával foglalkozó népes kutatógárda eddigi eredményei azzal az alapvető tanulsággal szolgálnak, hogy – szemben nemcsak az ellenforradalmi kor szüntelen szovjetellenes kórusának, de akár 1956 ugyanennyire közvetlen politikai célokra irányuló sajtókampányának állításaival is – az orosz és szovjet kultúra magyarországi útja nem 1945-tel kezdődött, és nem valamiféle állami direktívák szüleménye. Ismeretes, hogy az orosz művészet és irodalom első jelentős hazai visszhangja – jellemzően – éppen a reformkorra esik, amikor a nemzeti törekvések – a külföldi állapotokkal való összetevés eredményeként is – a legmagasabbra csapnak. A XX. század irodalmában pedig a magyar demokratikus és a kialakuló szocialista, valamint a szovjet irodalom kapcsolatát egyenesen a szerves együttfejlődés, a legnagyobb lelki rokonságon alapuló belső kontaktus jellemzi. Nem mechanikusan és utólag kapcsolódik össze Ady és Gorkij, Juhász Gyula és Gorkij vagy Nagy Lajos és Gorkij neve; József Attila sem véletlenül fordítja éppen Majakovszkij, Blok és Jeszenyin forradalmi verseinek egy-egy részletét; Bálint György publicisztikájának, esztétikájának fejlődését aligha lehetne megérteni az általa magas színvonalon méltatott szovjet művek ismerete nélkül; Illyés Gyula és Veres Péter felszabadulás előtti pályájának szerves részét alkotja az előbbi moszkvai útja 1934-ben (és az erről írt nagyhatású riportkönyv) és az utóbbi több, annak idején tett számba menő kiállása Gorkij és Solohov mellett. Nem is szólva a 19 után emigrációba szorult vagy a szomszédállamokban élő magyar írókról, akik az itthoninál összehasonlíthatatlanul szabadabb légkörben a szovjet irodalomnak csaknem minden lényeges mozzanatát megismerhették, érintkezettek képviselőivel, sőt – mint a Moszkvában élt népes írógárda tagjai – közvetlenül is részt vehettek harcaiban, együtt is fejlődhettek vele.

Lengyel Béla könyvének legfőbb gondolata (mely azért meggyőző, mivel a tények sokféleségével hat) éppen az, hogy a Horthy nevével „fémjelzett” negyedszázad alatt a szovjet irodalom – a rendszer minden eszközzel megnyilvánuló igyekezte ellenére is – a magyar irodalmi köztudat egyik formálójává és a már akkor kialakuló szocialista kultúra szerves részévé vált.

Könyve minden eddiginél jobban kiszélesíti a tények körét: számos olyan bibliográfiai adattal szolgál a hazai sajtó illetően is, aminek hozzávetőlegesen is alig felét (vagy Gorkij esetében csupán egy kis töredékét) nyújtja Kozocsa és Radó kitűnő segédkönyve; bevonja apparátusába szinte a teljes emigrációs sajtót; figyelme nemcsak a korszak összefoglaló igényű tanulmányaira és irodalomtörténeteire terjed ki, hanem még a nyelvészeti folyóiratokra és a Bartha Miklós Társaság szociálpolitikai vitáira; a gazdaságtörténeti könyvek kulturális vonatkozásaira és az

útibeszámolókra is. (Ez utóbbi műfajban sem csupán Illyés Gyula, Nagy Lajos, a Moszkvát–Leningrádot járt tudósok érdeklík: talál néhány jellemzően kényszerű elismerést még a bencés tanár, a katolikus főcserkész stb. úti jegyzeteiben is.) És nem utolsósorban nagy értéke a könyvnek az a tekintélyes levéltári és memoár anyag, mely a kulisszák mögé enged pillantani: cenzori, ügyészi jelentések, bírósági jegyzőkönyvek, „m. kir.” belső használatra szánt utasítások egyrészt, másrészt az illegális mozgalom immár feltárható műhelytitkai – melyek mögött annyi fegyelem és önfeláldozás, találékonyság és lelkesedés volt.

Korszerű a kép, mert Lengyel a szovjet irodalmat is teljességében vizsgálja: abban a teljességében, amellyel az a korszakban megjelent és hatott. Ismeretes, hogy a XX. kongresszus előtt jó néhány író neve (Babel, Tretyakov, Taraszov-Rogyinov stb.) tabu volt, ezekről nem esett szó – jöllehet annak idején talán a legnagyobb vitákat éppen ezek közül nem egynek a könyve váltotta ki.

A legmegkapóbb (és még a korszakkal foglalkozók számára is felfedezés erejével ható) felismerés az, milyen szinte általánosnak mondható (természetesen különböző előjelű) érdeklődés övezte az ellenforradalmi 25 év alatt is a Szovjetuniót, a szovjet kultúrát. Gyűlölködő előítéletek és izgatott várakozás – e két véglet között mozgott a társadalom, az irodalom egymástól nagyon eltérő csoportjainak viszonya ahhoz, ami Keletről jött vagy hallatszott. Közismert az a nyílt és könyörtelen harc, melyet a rendszer folytatott a proletárforradalom, a kommunisták, a Szovjetunió és a szovjet kultúra ellen. Noha itt nem végeztek ki senkit csak azért, mert szovjet könyvet terjesztett (mint Kínában a 20-as években – olvassuk a CEMENT-ről Gladkov közlése alapján – 338), az illegális pártmunkáért elítélt kommunisták „bűnlistáján” csaknem minden esetben szerepelt a forradalmi világnézetet hirdető szovjet irodalom népszerűsítése is.

A legfontosabb művek kiadása elé természetesen csaknem elháríthatatlan akadályokat gördítettek (majd csak az összeomlás előestéjén – megcsönkítva, részben „ponyvásítva” jelenik meg a CEMENT és a TIZENKILENCEN; álnéven félrevezető előszóval lát napvilágot több más mű), az egész szovjet drámai irodalomból (Gorkij kivéve) egyetlenegy kerül színre huszonöt év alatt; „az állami és társadalmi rend jól felfogott érdekében” állják útját annak, hogy a PATYOMKIN és más forradalmi filmek (amint a cenzúrabizottság írja), „megfertőzzék a tömegek tévtanoktól zúgó lelkületét”; maximálisan ki igyekeznek használni az olyan tényeket, mint Gorkij sorrentói „emigrációja”, Jeszenyin és Majakovszkij öngyilkossága, a törvénysértéseknek áldozatul esett írók sorsa. Mégsem tudják megakadályozni azt, hogy a legkülönbözőbb utakon a magyar olvasó kezébe ne kerüljön a szovjet könyv. Számos emlékezés és könyvtári statisztika vall arról, hogy Gorkij és Katajev eljut a munkások kezébe, a TIZENKILENCEN moszkvai kiadása már 1933-ban a Széchényi-könyvtárban van, a háború alatt még egy helyőrségi könyvtárban is fedeznek fel Erenburg-könyvet. A rendszer apologetái nagyon jól érzik, mit jelent ez: a hírhedt nyilas publicista, Dövényi Nagy Lajos „irodalmi Sztalin-orgonáknak” nevezi a magyar nyelven megjelenő szovjet könyveket, egy másik „jeles” név tulajdonosa a belügyminiszterhez interpellál afeletti felháborodásában, hogy egy Solohov nevű „szovjet tiszt” regénye magyar könyvesboltban kapható.

Nem sikerül elfojtani azt az érdeklődést, mely nemcsak a munkások és baloldali írók, hanem még a polgárság részéről is eléggé általános. „Kit ne érdekelne Oroszország? – írja Babits 1935-ben, – Az »orosz szfinx« ahogy nemrégiben mondtuk. Ma már »az emberi társadalom kísérleti laboratóriumáról« beszélünk. Ez a kísérlet nem kisebb kérdéseket vet föl, mint a szfinxé. A híres Kapun túl, mintha a jövő és álmok birodalma kezdődnek. Vagy a rémálmoké. Minden hír izgat, ami onnan jő. És bizonyos izgalommal veszem kezembe a legközömbösebb oroszról fordított könyvet is... Ez a téma igazán messzire vezetne. Erről nem tudnám ily röviden kibeszélni magam.” (153)

A szerző fő figyelmét helyesen az illegális párt, a legális fedőszervek és általában a baloldali erők azon törekvéseinek feltárására fordítja, hogy minél több emberhez eljussanak a szovjet könyvek, s hogy ezek hogyan válnak az osztályharc, a tömegek szocialista nevelésének eszközeivé. Ezért a könyv legértékesebb részei feltétlenül azok, amelyek a legális pártorgánok (Világirodalmi Szemle, Társadalmi Szemle, Gondolat stb.), a Népszava, a Munka, a kulturális tömegmozgalom korábban ismeretlen tényeit hozzák napvilágra – helyes, történetien árnyalt megvilágításban. Nem egyszerűen az irodalomtörténet, hanem a magyar kommunista

mozgalom hősi történetének lapjaira is tartoznak azok a tények, melyek arról a tengernyi, minden esetben szükségszerűen bátorsággal párosult leleményességről tanúskodnak, ami a szovjet irodalom legjobb műveinek illegális becsempészéséhez, illetve itthoni kiadásához kellett. Ezeket még felsorolni nem lehet egy szűkre szabott ismertetés egyetlen bekezdésében: amikor szó szerint dugáruként, szén- és gabonaszállító hajók mélyén hozzák be a dunai matrózok, és névtelen szigetek mellett veszik át tőlük az illegális sejtek munkásai; amikor faláb üregébe sodorva vagy éppen a vármőrök „elnézése” folytán kerül be az országba; amikor ponyva alakban, de csak sikerül kiadót találni a TIZENKILENCEN-nek; azt, hogy a szovjet himnuszt mint „Lovasok kará”-t adják elő a munkáskórusok; hogy Majakovszkij mint lengyel költő csúszik át a cenzúrán stb. Külön bekezdést érdemelne az, amit Lengyel méltán nevez a CSENDES DON „regényének”: amikor ügyességgel dacolva, a hadbíróság kockázatát is vállalva adja ki egy maroknyi ember a szovjet irodalom e reprezentatív alkotását.

Sokszínű és meggyőző a szovjet könyvek itthoni „utóéletének” rajza. Talán a CEMENT, a CSOKOLÁDÉ és a FISCHBEIN ÉLNI AKAR című regények, a BALRA MARS mozgalmi visszhangja mutatja leginkább, milyen segítséget jelentett a szovjet irodalom a népi nem szűnő harcának.

Híradás a megálmodott új életéről — ezt jelentették a szovjet írók könyvei a Horthy-kor munkásolvasójának. A néppel, a munkássággal tartó írók számára pedig az új világszemlélet iskolája lett egy-egy szovjet könyv. Ahogy Nagy Lajos írta: „látni tanultunk Gorkijtól”. Ezt a legpontosabban 1921-ben Kassák fogalmazza meg (akinek a szovjet irodalomhoz való igen ellentmondásos viszonyát is árnyaltan, történeti módon tárgyalja a szerző): „... Fegyvert keresünk, hogy megvédehesük életünket és beletorkollunk ezekbe a könyvekbe, mint vágynak kifogyhatatlan medencéjébe... Mi egy új élet vérét és-lelkét vesszük át tőlük.” Számptalan példán mutatja be Lengyel azt az eszmei, művészi, helyenként formai ösztönzést, melyet a szovjet irodalommal való ismerkedés adott a magyar szocialista irodalom előfutárának.

Néhány megjegyzés a könyv „árnyoldalairól”.

Az olvasó figyelmét bizonyos mértékben megosztja az anyag szétdaraboltsága: a szerző egy-egy szovjet irodalmi jelenséget több aspektusból világít meg a tárgyalás során, ezek többségében azonban mindössze útalás van arra az egy fejezetre, ahol az illető kérdés teljes kifejtését találhatjuk. Ez sok átfedést okoz: a bevezetésben, a tulajdonképpeni tárgyalásban és az összefoglaló megállapításokban lényegében ugyanazokkal a tényekkel találkozunk — különböző intenzitásban. (A névmutatóban egy-egy szovjet író mellett viszonylag sok számot találunk, ezek zöme azonban ugyanazt a tényt jelenti.)

A könyv szerkezete az áttekinthetőség helyes elvét maximálisan megvalósítja. Azzal azonban, hogy külön nagybetűs cím emel ki minden új jelenségek kategóriát, gyakran egészen apró (mennyiségileg sem túl jelentős, mindössze 4–5 sornyi) jelenségek is „külön életteret” kapnak — az ilyen esetek nagy részében valamiféle befejezetlenség benyomása marad vissza.

Műfaját tekintve — kb. az utolsó harmadában különösen — mintha feladni látszana a bevezetésben pontosan körülhatárolt célt: helyenként annotációval ellátott bibliográfiára hasonlít inkább, mint önálló kapcsolattörténeti kutatásra.

Az Összefoglaló megállapítások aránylag kevés újat adnak a már elmondottakhoz: a könyvben felsorakoztatott tények, nevek és jellemzésük itt egy-egy hosszú listában még egyszer elvonulnak az olvasó előtt (illetve teljesen váratlanul felbukkan itt még néhány, nyilvánvalóan korábbra kínálkozó, kifejezetten adatközlő jellegű oldal a könyvtári statisztikákról stb.), jöllehet itt inkább a kor szélesebb (magyar ideológiai és esztétikai, illetve világirodalmi) összefüggéseinek megmutatása adna többet.

A magyar írók és a szovjet irodalom viszonyát tárgyaló fejezetben, ahol az anyaggyűjtés általános erénye különös erővel nyilvánul meg, talán a csoportosítást érezhetjük helyenként merevnek és néhány eléggé „feldolgozott” író (Zalka Máté, Gábor Andor) hiányolhatunk.

Egy-két szegedi vonatkozású adatot szükséges pontosítani. Az *Éjjeli menedékhely* a munkásszínpadon az 1923–24. évadban nem nyolc, hanem tizenegy alkalommal került színre, viszont nem „mindaddig szerepelt műsoron, amíg 1932-ben be nem tiltották” (316), hanem még néhányszor ment 1929-ben — többről nem tudunk. Az 1938-ban a színház műsoráról „levett” *Éjjeli menedékhely*-ről (amiről a Nép-

szava glosszája nyomán a moszkvai Új Hang is megemlékezett), azt mondhatjuk, hogy eddigi, még be nem fejezett kutatásaink szerint már a műsorra tűzés eszméjét csírájába fojtották a „szegedi gondolat” hazájának városatyái: nemcsak hogy a műsorra nem került (ahonnan levehették volna), de — mint Herceg Vilmos, a Szegedi Nemzeti Színház örökös tagja velünk közölte — még a szereposztás sem történt meg, a próbák sem kezdődtek el.

A könyv, főleg a szocialista országokban, feltétlenül nagy nemzetközi érdeklődésre tarthat számot. Ezért aligha kívánatos, hogy az orosz nyelvű rezümé olyan sajtó-, de stilisztikai hibákat is tartalmazzon, amilyenekből egy tucatnyi már bosszantó lehet. Francia vagy angol nyelvű rezümé a szélesebb használhatóságát segítené elő.

Az utolsó megjegyzés a kiadónak szól. Az elvégzett munka teljes egészében Lengyel Béláé. Aligha indokolt tehát, hogy nem látjuk a szerző nevét a külső borítón. Az 1400-as példányszám nincs arányban a könyv jelentőségével — szeretnénk ott látni legalábbis minden tanári könyvtárban, a magyar-, az orosz- meg a történelemtanár kezeügyében. Egy egyszerű szorzási művelet azonban meggyőz arról, hogy ez az 1400 példány meg a 75 Ft-os ár miatt is csupán jámbor óhaj marad. Pedig ez a könyv nemcsak a további tudományos kutatók számára jelent nélkülözhetetlen segítséget — legfontosabb adatainak ott a helye mindenütt, ahol tényekre épülő internacionalista nevelés folyik. (*Akadémiai Kiadó, 1964.*)

FENYVESI ISTVÁN

Papp Lajos: ÁRAMLÁSOK

Már első kötete, a *Kikiáltó* megjelenésekor méltán figyeltek fel tehetségére. Sokféle témán próbálgatta friss, kamazsos báju hangját, de a hangvétel eredetisége kétségbevonhatatlan volt. Egyik legfeltehetőbb tulajdonsága a formai eszközök feletti szinte bravúros uralom, a költői nyelv természetes áradása, mely már kezdeti lépéseinél is egészen oldott, minden feszességtől mentes versmondattant alakíthatott ki. A kifejezés játékos könnyedsége ösztönös poétát sejtetett, csak az alaposabb vizsgálat fedhette fel a nagy műveltségű, ihlető tartalmi és formateremtő forrásait a világirodalom sok égtájaról merítő poeta doctust. Fiatal költőknél ritka tájékozottsággal és tudatossággal használja a népköltésztől a legmodernebb technikai eljárásokig terjedő skálán kialakult szerkesztési elveket és formai vívmányokat. A *Kalevala*, a Biblia zsoltárai és az *Énekek éneke*, a magyar népköltészet, Whitman és az expresszionisták, a lorcai, aragoni és éluardi szürrealizmus, a film vágástechnikája és a zenei kompozíció gazdagon és az alkalomhoz, a mondanivalóhoz mért változatossággal merül fel ebben a korában. Ha azonban a sokféle forma mögött valaki az elődök szimpla utánzását, a költői kezdetekre annyira jellemző módon a kapott és felszívott hatások visszhangoztatását vélte volna észrevenni, nagyon tévedett

volna. Eredeti, egyéni, még kissé naiv, az idilli látásmódra hajló, de minden epigonságtól ment költő szólalt meg itt, sokat ígérően. A József Attila fiatalkori expresszionizmusára emlékeztető jóság- és szeretetvágy is inkább saját egyéniségéből fakadt, mint a példára tekintésből.

Első kötetének csaknem kaleidoszkópszerű tematikai és formai gazdagsága, melyben az alkotókedv szesze szabadon élhette ki magát, némi egyszerűsődéssel, de a második kötetben, a *Friss szélben* címűben is megmaradt. Az első két kötet alig egy évnyi időközzel jelent meg, a bennük közreadott versek ugyanannak az alkotói periódusnak termékei, néhány értékes új költemény kivételével a másodikban elsősorban azok jelentek meg, amelyek az elsőből kimaradtak. Ez nem jelentett értékcsökkenést, csak tematikai és hangsúlyeltolódást. Az első kötetben a konzolidáció légkörének megfelelően a tematika minden változatossága ellenére is nagy súlyt kaptak Papp Lajos rokonzenyes és harcos közéleti versei, első alkotói periódusának csaknem minden ilyen témájú költeményét felszívta a *Kikiáltó* címében is aktivitást kifejező kötete. Ezért, ha azon lehetett is vitatkozni, hogy a két kötet ilyen közeles megjelenése indokolt volt-e, a tematikai eltolódásból közéleti költői vénájának elapadására következtető aggodalmaknak nem le-

hetett igazuk. Ugyanakkor egy gazdag és mélyülő tendenciájú, sokhúrú szerelmi költészet kibontakozása nagy nyereséget is jelentett.

Most megjelent kötete, az *Aramlások*, csaknem 3 év távolából követve a *Friss szélben*-t, nagyjában az 1963 végéig írt költeményeit gyűjti csokorba, az *Invokáció* kivételével, melynek hiányát a kötetből fájjalom. Új kötete megjelenését megelőző költői periódusának ugyanis ez az ars poetica-szerű vers egyik legszebb közérdekű hitvallása, s ezért, ha egy antológiában (legújában egy másikban) meg is jelent már, a kötetből sem lett volna szabad kimaradnia. Az új alkotói periódust reprezentáló, ha nem is lezáró kötet megjelenése alkalmával tehát már jogosabbnak érzem a nagy kérdések felvetését: mit sikerült elérnie Papp Lajosnak, s merre halad?

Kétségtelen, hogy sok vonatkozásban gazdagodást, elmélyülést hozott ez a korszaka is, de egyértelmű igent mondani fejlődésére aligha lehet. Az első kötetekre még elég jellemző, az átéltség hiányát a túlbonyolított, mives szerkesztéssel feledtetni akaró verstípus itt már alig egy-két költeményben jelentkezik (pl. *Haláltánc*.) A formában való tetszelgés átadta helyét a mondanivaló pontos kifejezése szolgálatainak. Az általános egyszerűsödés, sőt bizonyos fokú klasszicizálódás fejlődésének kedvező állomása. Ugyanakkor a kifejezett érzelmek szubjektív hitele és a lírai elmélyülés csak néhány költeménytípusban esik egybe. Elsősorban szerelmi költészetében, mely egy társra és boldogságra váró lélek mély válságon átjutott kibontakozó bizalmának regényét tükrözi. Nem az *Obsit* pillanatnyi és elkeseredett dühkitörése, hanem a válás időszakában a régi szerelemtől búcsúzó, a párhoz szokott ember magányát kifejező versek az igazán megkapóak, pl. *Válás*, *Mené*, *tekel*, *Búcsú távolodva*. S ez a minden póztól megszabadult szomorú-csendes őszinteségű emberség bontakozik ki sértett és bezárkózó hangulatából az új szerelem hatására, fokozatosan és mély hitelű vallásokban. (Legszebb terméke a *Hívás*.)

A magánélet válságának megrázkódtatása az emberi tragédiák átélésének, más emberek fájdalomaival való szolidaritás útját nyitotta meg költészetében. Korábban az emberiség problémáival foglalkozó gondolati és politikai verseit bizonyos harsányság jellemezte, az átélés hiányát a túldramatizálás igyekezett feledtetni. Ez már témájukból is következett, hisz csaknem kizárólag távoli problémákról, a

gyarmati népek felszabadulási harcáról, vagy az atomkorszak általános fenyegetettségi érzéséről énekelt. Itt is találunk még néhány felületesebb, gyengébb politikai verset, pl. *Gyász*, *emelt fővel*, *Századunk*, *Haláltánc*, *Hét városok*, *Üzenet*, de az emberi együttérzésnek néhány döbbenetesen tömör remeke, a *Heilige Nacht* és az *Ismeretlen katona*, valami gyökeresen újat jelentenek. Ennek a fokozott érzékenységre lírai és egyéni válságkorszaknak azok a formailag kötetlen, az epigrammatikus tömörségű lírai pillanatképek a legjobbjai, melyek az olvasóban távolról Lorca kis szürrealista dalait asszociálják, s melyek Papp Lajos lírájának szerintem eddigi csúcását jelzik (pl. *A lovak kiballagnak a mezőre végül*, *Ejszaka felláznak a szökőkutak*). Ezekben telítődik leginkább közvetlen lírai tartalommal a költészetében oly gyakori műfaj, a helyzetdal. A *Cirkuszban*, a válság mélyén született és reprezentatívnak szánt gondolati vers viszont még nagyon is áttételesen, a többletelesen zenei kifejtés és az asszociációkra kényszerítő bonyolult szimbolika útján bontja ki a közéleti, a rivaldafényben élő ember magányosságának, meg nem értettségének eleményét, sokszor pesszimista vívódásait.

A válság oldódása a fájdalom tragikusabb hangjai után valami rezignáltabb bölcsességre, a harsányabb érzelmektől való tartózkodásnak állapotába vezet. A magába fordulás görse felenged, a költő fokozatosan a világra tárukozik, s mint a *Szimmetriák*-ban, felfedezi a hétköznapi, az őt közvetlenül körülvevő világ líráját. Majd a családi boldogság kiteljesedése újra megtanítja ujjongani, ismét felhangzanak a fiatal Papp Lajos lírájának legkedvesebb és legfinomabb jellemzői, a végtelen gyengédség és szeretet, az alig érzékelhető lelki rezdülések megjelenítésére is alkalmas nyelvi kifejezésbeli differenciáltság. De a válságból való kibontakozás nyereségei mellett fokozódó veszélyekre is fel kell hívni a figyelmet. Az jó, hogy Papp Lajos ragaszkodik a már egyszer elért magaslatához és csak a személyes átélés hitelével énekel. Jó, hogy az egyszerűséghez, a mindennapok szépségének felfedezéséhez közeledik, elhagyva a kivételes napok koturnusának magaslatát s a gyakran vele járó pózt. De a már költői természetével is együtt járó könnyű kifejező készség, mely korai verseiben is megmutatta a bőbeszédűség és pongyolaság veszélyeit, most, a tudatos egyszerűsögre, sokszor szinte prózaiságra való törekvéssel e veszélyeket csak fokozta. Nemcsak a *Leporelló* tudatosan.

prózaí képeiben, hanem kötött formáiban is megfigyelhetők e csevegés pongyolaságának töltelékszavai. S a hétköznapiok felfedezése sokszor nem lírájának szubjektív átélése, hanem a legjobb esetben valamilyen kifelé forduló epikus magatartás leíró-lajstromozó tevékenysége felé tart, néha pedig megelőgszik az impresszionisztikus zsurnalizmus felületi csillogást megragadó és visszaadó módszerével.

Ennek az alkotói korszaknak tiszta és szép reprezentánsa, ars poeticája az *Oldódó körök*. Vallomása a ma adekvát közéleti költészetéről így hangzik:

És higgyétek el! mert megdöntam,
[hogya ma a sorsunk
más nem lehet, csak ez, ami van, hogy
legyütt élünk.
Kiöregedtek a próféták. Nem lesz itt több
[nagy gyújtogatás!
Mint hasznos lámpák, mi a holnapra
[oktatva égünk.

Nem akarja „semmi-kozmosszá” fújni véges-magát: a mai költők szerinte nem prédikátorok és hadvezérek, hanem okos tanítók, új munkadalok regősei. Szerény, de vonzó vallomás ez: „Élek, mint szerény mesterember, kinek kezéből jó na-

pokon kikerül egy-egy tisztább ének”. Egyéni élete révbeérésével egy időben tehát egy hasznos és csendes, életünket igenlő közéleti líra programját bontotta ki. A szocializmust építő nép világában magát otthon érző költő, aki „ódát zengetni nem tud”, mert „Nem vág ez a műfaj sem alakomhoz, sem hangomhoz, amely igazán halk,” (*Hexameterek*) úgy érzi, megtalálta igazi hangját, s elutasítja magától a népvezér pózát. Anélkül, hogy saját útjából és költői természetétől való elfordulásra akarnám rábírní, azt hiszem, jelenlegi, egyéni boldogságával is összefüggő lírai fejlődési szakaszában újra feltűnik kezdő költészetének egyik gyengesége, melyet akkor még a fiatalság indokolhatott: az idillizálás veszélye. A szocialista társadalom jövő közéleti költészete valószínűleg az ő mostani ideáljához fog hasonlítani, de az ilyen típusú költészet annak legalábbis egyik fő vonala lesz. Ma azonban még esztétikailag magasabb rendűnek és hasznosabbnak érzem a továbbítésre ostromozó, a korai megelégedés ellen perló korunk és fejlődésünk ellentmondásait, feszültségeit mélyebben átélő és visszaadó közéletiséget. (*Tiszatáj—Magvető, 1965.*)

CSETRI LAJOS

VÁSÁRHELYI TANULMÁNYOK

Vásárhely kulturális arca „kívülről” nézve, az országos közvélemény szemében, eléggé egyoldalúnak látszik. Ha a város szellemi teljesítményeiről esik szó, az átlagember a nagy hagyományokkal rendelkező, rangos képzőművészetre gondol. Vásárhely mélyebb, közvetlenebb ismerői azonban jól tudják, hogy ott a szépirodalom, az irodalomtörténet, a helytörténet és a városhoz kapcsolódó témákkal foglalkozó gyakorlati tudományok számos érdemes és eredményes művelője tevékenykedik. A vásárhelyiek egészséges városzeretete, a helybeli szellemi igényessége e területek alkotóit, kutatóit is áthatja. Az elszármazottakkal, akiket erős szálak fűznek a szülővároshoz, s a nem Vásárhelyen élő, de a várost érintő témák feltárásával szívesen foglalkozókkal együtt, az érdeklődők széles körét is ide-számítva, jelentős, súlyos igényt képviselő réteg várta helyben és vidéken egyaránt, hogy a vásárhelyiek a helyismeret terén is rangos életjelt adnak magukról vala-

milyen kiadvány formájában. Mint más városokban is, a fentebb emlegetett ágak munkásai küzdenek leginkább a publikációs lehetőségek hiányával. Ami Szegeden is égetően kellene (a társadalmi és a műszaki-természettudományi közlési fórumot biztosító s évek óta tervezett szemle formájában, mint pl. a Vasi Szemle), az Vásárhelyen ugyanúgy szükséges, ha nem is rendszeres kiadvány, hanem az alkalmi kötetek vagy füzetek megoldási lehetőségei keretében. Elég csak a szomszédos Békés megyében sorra megjelenő, ilyen célú kiadványokra gondolni, hogy azok szükségességét s Szeged és Csongrád megye e tekintetben fennálló, mit tagadjuk, eléggé kedvezőtlen helyzetét, az utóbbi években tapasztalható stagnálást tudomásul vegyük, s mielőbb változtatni próbáljunk rajta.

A Vásárhelyi Tanulmányok megjelenését (bár a benne szereplő versek és reprodukciók tanúsága szerint eredetileg antológia akart lenni, s némi vajúdás után

érte el jelenlegi formáját) éppen a fentiek miatt nagy örömmel üdvözölhetjük. Színvonalas, a százoldalas terjedelem lehetőségei között sokoldalú, tudományos, de ugyanakkor közérthető, érdekes és olvasmányos is, a tömegek számára, a népművelés céljaira sokat nyújt. A vékonyka kötet annak bizonyítéka, hogy megjelenetési lehetőség esetén elegendő értékes, minden tekintetben nívós írást lehet összegyűjteni. Azt is beismerhetjük, hogy ennyi munkának még a folyóiratá vált Tiszatáj sem tudna teret biztosítani, a legnagyobb jóakarattal sem.

A kis kötet leghosszabb s legtöbb eddig ismeretlen anyagot felvonultató írása Oltvai Ferenc tollából származik s *A Szántó Kovács János-féle agrárszocialista mozgalom makói és Csanád megyei hatása* címet viseli. Jelentősége elsősorban abban áll, hogy a mozgalom környékbeli erjesztő hatását, Vásárhely határain messze túlnyúló szervező munkáját – amelyről eddig semmit sem tudtunk – széles körű forrásfeltárás nyomán, tudományosan elemzi és bizonyítja. Dolgozatához témájában szorosan kapcsolódik Péter László igen értékes, sok ötlettel teli tanulmánya Tömörkény Istvánnak a vásárhelyi parasztszervező 1895-ös peréről írt tudósításairól, amelyek a nagy szegedi író állásfoglalására vetnek fényt. (*A kiküldött tudósító: Tömörkény István.*) Rövidsége ellenére nagy forrásanyagot felhasználó, példamutató kutatás eredménye Gaál Endre dolgozata. (*Az 1918. június 21–22-i tüntetések Hódmezővásárhelyen.*) A város dolgozó tömegeinek forradalmasodó hangulatát és akkori helyzetét, az országos összefüggésekre ágyazva, a tüntetések hátterét mutatja be.

A pár évvel ezelőtt külön kötetben megjelent nagykorúsi felméréshez és tervtanulmányhoz hasonló, vásárhelyi tárgyú kutatómunka eredménye Erdei Ferenc és Kovács Kálmán: *A mezőgazdaság helyzete és fejlődése Hódmezővásárhelyen* c. dolgozata, amely azt a számos tudományág eredményeit ötvöző, komplex módszert alkalmazza, amely Erdei Ferenc minden munkáját úttörővé tette. A napi politikai munka és a hosszabb

időre szóló, átgondolt gazdaságfejlesztési tervezés egyaránt alapvető kiindulópontként használhatja fel az e tanulmányban olvasható elvi és konkrét megállapításokat. A mezőgazdasági problémák egyikét, a vásárhelyi szikes talajok jellemzését és javításának módját tárgyalja Ábrahám Lajos rövid írása, a kísérletek eredményeit felhasználva.

A Vásárhelyi Tanulmányok irodalmi-irodalomtörténeti írásai, Péter László említett tanulmányán kívül, a kis kötet utolsó harmadát teszik ki. Valamennyi rövid lélegzetű, együttesen mégis színes és eleven egészet alkotnak. Németh László, a város nagy szerelmese, *Az író és modelljei* címen írói alkotóműhelyébe vezeti el olvasóit, s arról beszél, hogyan formálódtak egyes alakokról szerzett benyomásai regényhőseinek jellemvonásai. Külön ír vásárhelyi modelljeiről is. Kárász József *Sárospataki emlék*-ében forrásértékű, egykorú levelekből vett, fontos idézetekkel tűzdelt visszaemlékezést közöl a sárospataki diákság bátor tettet jelentő antológiájának megjelentetéséről. Érdekes, szép írások Simonka György Tornyai emlékei és Kristó Nagy István kultúrtörténeti szempontból és helybeli szemmel hasznos, elgondolkoztató cikke. (*Egy dilettáns emlékezete.*) Örömmel olvastuk Tóbiás Áron rádióriportjának szövegét Vásárhely kiváló szülöttéről, Kiss Lajos néprajztudósunkról. A kötetkéből hiányzó néprajzi tanulmányt is szívesen vettük volna Kiss Lajos tollából!

A Vásárhelyi Tanulmányok tehát első kísérlet létre hozására kiemelkedően színvonalas, elmélyült kötetként tartható számon. Összeállítása, a tartalmában tükröződő szerkesztői magatartás (bár Grezsa Ferenc a szerkesztő nevét nem közli!) komoly igényességről, szigorú alaposágról tanúskodik. Az eredményes, megalapozott, élet-erős kezdeményezést, az útmutató-útke-reső törekvést köszöntjük a Vásárhelyi Tanulmányokba, s mielőbbi folytatását várjuk! Éppen az ilyen jellegű kiadványok adhatnak nagy lendületet a Vásárhelyen folyó alkotó- és kutatómunkának. (*Hódmezővásárhely, 1964.*)

SZABÓ FERENC

KÉT ÚJ TANKÖNYV

Az anyanyelvi képzés valamennyi tantárgy tanításának, a társadalmi életben való helytállásnak és az általános szellemi fejlődésnek is előfeltétele; az irodalomtanítás az értelmi, világnézeti és esztétikai nevelés egyik legbővebb vízi forrása. Közérdeknek tűnik tehát megvizsgálni, hogy a Tankönyvkiadó két újabb kiadványa: Szende Aladár *A stílus* és Makay Gusztáv *Irodalomtanítás* című munkája hogyan járul hozzá e tárgyak iskolai tanításának sikeréhez.

Szende Aladár műve már az iskolareform, illetve a magyartanítás korszerűsítésére irányuló törekvés terméke, az általános gimnáziumok negyedik osztálya számára készült kísérleti tankönyv. Az alapjául szolgáló tantervi célkitűzés ez új stúdium bevezetésével nem a régi formális stilisztikát akarja újból meghonosítani a gimnáziumban, hanem magasabb rendszerbe kívánja foglalni mindazokat az ismereteket, amelyeket a tanulók az általános iskolában és a gimnáziumok alsóbb osztályaiban a magyar nyelv nyelvtani rendszeréről és a leíró nyelvtan egyes fejezeteihez kapcsolódó stilisztikai tudnivalókból elsajátítottak. A középiskolai tanulmányok befejezése előtt mindenképpen indokolt szintézis azonban nem passzív ismeretek rögzítésére, holt emlékezeti anyaggá merevítésére törekszik, hanem a tanulók nyelvi kultúrájának; írásbeli és szóbeli kifejező, illetve irodalmi szövegelemző, műértő képességének a fejlesztésére. Ez a szándék kétféleképpen is kifejezésre jut a könyvben: elsősorban úgy, hogy szerzője a funkcionális stilisztika alapján áll, tehát a nyelvi jelek, a nyelvi megformálás módjának hatását, a stílus expresszivitását igyekszik megmutatni, másrészt abban, hogy minden elméleti jellegű fejezethez sok gyakorlat és feladat kapcsolódik.

A tartalom középpontjában a stílusrétegek vizsgálata áll. Ez természetes következménye az alapkonceptiónak, mely szerint a mondanivaló nyelvi megformálása döntő módon attól függ, hogy a társadalmi érintkezés milyen viszonylatai közt valósul meg. A szépirodalmi, publicisztikai, hivatalos, tudományos, szónoki, előadói és társalgási stílus tárgyalását olyan alapfogalmakat tisztázó fejezetek vezetnek be, amelyeknek ismerete nélkül a tanulók nem képesek felfogni a stílus-hatás tényét. Ez indokolja a nyelv életéről, nyelvünk rétegződéséről, a stílus

fogalmáról és a stílushatás titkáról szóló fejezetek beiktatását. A stílusirányzatokat tárgyaló fejtegetések sikerrel kísérlik meg több vitatott elméleti kérdés tömör összefoglalását és jó példát adnak az irodalom- és nyelvtanítás összekapcsolására. A könyv a stilisztika nemzetközi eredményeinek figyelembevételével készült, ez szakmai rangjának és hitelének biztosítéka. A tartalmi anyag és a módszertani feldolgozás egyaránt alkalmasnak látszik a tanulók nyelvszemléletének, szóbeli és írásbeli kifejező képességének, nyelvészeti érzékének fejlesztésére, sőt arra is, hogy felébressze bennük az anyanyelv ápolása iránti felelősséget. A tanulóifjúságon kívül érdekes és tanulságos olvasmánya lehet ez a mű mindazoknak, akiket a nyelv, az irodalom és általában a művészetek alaposabb megértésére ösztönöz a szellemi érdeklődés.

Makay Gusztáv „Irodalomtanítás”-a szintén a tankönyv és a közérdekű művek határán áll. Mint ugyanilyen tárgyú egyetemi jegyzetnek átdolgozása hézagpótló tankönyve a tanárjelölteknek, de ugyanakkor hasznos útmutató, értékes vezérfkönyv a gyakorló pedagógusok számára.

A tudományos igényeknek mindenben megfelelő, teljes szakmódszertan szerkesztése helyett a szerző ebben a művében mindössze arra törekedett, hogy az irodalomtanításban eddig elért eredményeket összefoglalja és jelezze azokat az irányokat, amelyek felé az iskolareform szellemében megújuló irodalomtanításnak haladnia kell. Határkő tehát a könyv olyan értelemben is, hogy egy átmeneti korszakban uralkodó helyzetképet rajzol, ismerteti azokat az alapvető módszertani eljárásokat, amelyek az eredményes irodalomtanításban nélkülözhetetlenek, de rámutat arra is, hogy az oktatási folyamat korszerűsítése érdekében azokat a jövő pedagógiája nem ugyanolyan összefüggésben és kombinációban alkalmazza, mint a hagyományos módszertani eljárás tette.

Annak ellenére, hogy a születendő újnak csak a jelzését, nem a bemutatását találjuk a könyvben, értékesnek és közérdekűnek kell minősítenünk mindazt, amit nagy pedagógiai tapasztalata alapján 13 fejezetben közread a szerző. Az irodalomtanítás céljáról, feladatáról, tartalmáról, az irodalomtanítás keretében folyó világnézeti és erkölcsi nevelés mód-

szeréről, az irodalomtanítás fokozatairól és tanítási módszereiről szóló fejtegetések valamennyi magyartanár számára nélkülözhetetlen alapismereteket tartalmaznak. Ugyanígy kell tekintenünk a tervezésről, az ismeretek megszilárdításáról, ellenőrzéséről, a tanulók otthoni olvasásának irányításáról, a fogalmazás-tanításról és az irodalmi nevelés sajátos területeiről szóló fejezeteket is.

Legnagyobb figyelmet azonban az irodalmi művek feldolgozását ismertető fejezetekre kell fordítanunk, mert végeredményben mégis csak ennek a színvonalától, élményszerűségétől, határfokától függ, hogy sikerül-e irodalmat értő, élvező, abban gyönyörködni tudó olvasókká nevelni a fiatalokat. Természetes tehát, hogy Makay könyve is ezzel a témakörrel foglalkozik a legrészletesebben. Az irodalomban csak hangulatokat, impressziókat kereső, öncélú esztétizálókkal szemben bizonyítja, hogy az alaposabb megértés és az irodalmi hozzáértés kifejlesztése érdekében szükség van elemzésre. Többször is hangsúlyozza azonban, hogy „*az elemzés nem öncélú, hanem az irodalmi élményt, a szöveg minden oldalú megértését és élvezését szolgálja*”. (96. l.) A műelemzés szempontjainak ismertetése után példákkal szemlélteti a lírai, epikai és drámai művek iskolai feldolgozásának menetét az előkészítéstől kezdve a tartalmi és formai egységben történő elemzésen át a szintézisig. Kár azonban, hogy főként a lírai költemények elemzésére bemutatott példák nem éreztetik minden esetben eléggé azt az irodalmi légkört és közvetlenséget, amelynek fontosságára elméletben oly helyesen mutat rá a szerző. Nem elég meggyőzően illusztrálják a példák azt sem, hogy „*ahány vers vagy prózai szöveg, annyiféle elemzési eljárás!*” Mindig a szöveghez szabott, legcélravezetőbb feldolgozási módot kell választanunk. Az egyik szöveg részletes elemzést kíván, a másik sommás feldolgozásban hat a legjobban. Esetleg még *ugyanazt a*

verset is másképp közelítjük meg fiúosztályban, és máshogyan lányok között; másképp az alsóbb és felsőbb osztályban”. (96. l.) Ennek a szempontnak fokozottabb érvényesítése az elemzési példák összeállításában hatásosan segíthetett volna a szematikus, formalista irodalomtanítás elleni küzdelemben. Így fennáll a veszély — a tapasztalat gyakran ezt mutatja —, hogy a nevelők egy része a szerző figyelmeztetése ellenére, változtatás és megelevenítés, átlelkesítés nélkül átveszi, táblára írja, füzetbe diktálja és a tanulóktól ugyanúgy számon kéri az olyan elemzési vázlatokat, amelyeket ebben a könyvben is talál. A célt, az irodalomtanítás minél hatásosabbá tételét eredményesebben szolgálta volna az az eljárás mód, hogy néhány költemény elemzéséről oldottabb, közvetlenebb, a jó tanítás minél több erényét érzékeltető teljes leírást adunk. Ezzel kapcsolatban mint másik módszertani kérdést, megmutathattuk volna azt is, hogy hogyan kell az ilyen életszerű munkafolyamatnak az eredményét, tanulságait vázlatban rögzíteni. Így a táblai vázlat készítésének jelentősége és funkciója is szervezettebben épült volna be az irodalmi óra módszertani leírásába. Ha azonban a gyakorló pedagógusok a szerző szándékának és útmutatásának megfelelően, egyéni módon, a körülmények figyelembevételével használják a könyvet, akkor attól az irodalomtanítás színvonalának emelése, a tantervi célkitűzés minél jobb megvalósítása remélhető. Sajnálatos, hogy a könyv külső kiállítása nem tükrözi azt az esztétikai igényességet, amelynek a tartalom oly nagy jelentőséget tulajdonít.

A most bemutatott két mű csak kezdetét jelzi annak a megújodási, korszerűsödési folyamatnak, amelynek teljes kibontakozását az új tantervek bevezetésétől és sikeres végrehajtásától remélhetjük. (*Tankönyvkiadó, 1964.*)

SIPKA SÁNDOR

CSANDA SÁNDOR

Költészet és kritika

Fábry Zoltán könyvéről

Fábry Zoltán legújabb könyvének: *Kúria, kvaterka, kultúra* alcíme „Adalékok a csehszlovákiai magyar kultúra fejlődéséhez (1918–1938)”. Elsősorban hézagpótló mű, hisz számos fiatal írónk és tanítónk hiányolta már, hogy nem ismeri s források hiányában nem ismerheti mai irodalmunk legközvetlenebb hagyományát, íróinknak a második világháború előtt kiadott alkotásait. Ha Fábry jelen esszégyűjteménye nem is pótolhatja az eredeti művek olvasását, értékes és érdekes áttekintést nyújt a két világháború közötti csehszlovákiai magyar művelődés számos negatív és pozitív jelenségéről. A kissé furcsa cím, három összefüggésbe hozható főnév, irodalmunk megítélése szempontjából fontos terminológiákat állít előtérbe. A kúria, a magyar dzsentri és a kisnemesség közismert fészke, jelentős szerepet játszott annak a kisebbségi magyar irodalompolitikának az irányításában, mely nem akarta észrevenni a változást, nemzeti sértődöttséggel leplezte konzervativizmusát, s kevés kivétellel a hortysta irrendentizmus eszközüvé vált. A kvaterka a vidéki kúriákban, de azokon kívül is a szlovákiai magyar szellemi életnek máig élősködő nyavalyája: a poharazással egybekötött fecsegés, mellődőnek kivagyok-póz, a dilettantizmus önámítása. E két tényezővel, némi túlzással azt mondhatnók: kulturális rákfennél szemben veszi fel a harcot már a húszas évek elején egy stózi kis kúria európai műveltségért és emberségért küzdő, nálunk egyedülálló elhivatottságú, aszkéta becsületességű lakója.

Minden kritikát kétféle szempontból kell értékelni: a megbírált és a bíráló szempontjából. Fábry kritikáinak áttekintésekor ez a második szempont szinte fontosabb az elsőnél, mert sokszor jelen-

tős cikket tudott írni jelentéktelen könyvekről, dilettáns, provinciális jelenségekről is, s könyvéből elsősorban nem a csehszlovákiai magyar irodalom, hanem az író – legjobb esszéírónk, kritikuskunk és publicistánk fejlődését ismerhetjük meg. Már többen is vitatták Fábry írásainak műfaját, maga az író egyik könyvében antifaszizmusnak nevezi, B. Nagy László pedig a novemberi *Kortársban* közölt kitűnő tanulmányában (A stózi mérték) történelmi esszének mondja. Ha pedig Fábry alkotó módszerét vizsgáljuk, azt kell mondanunk, hogy elsősorban költő: kezdő és kísérletező lírikusaink bosszantására (tréfásan) azt is hozzátehetnénk: a legjobb csehszlovákiai magyar költő. Az esszé, a XX. század kedvelt, reprezentáns műfaja elsősorban a költészethez tartozik; személyes vallomás, nemcsak a gondolatot közli, hanem a gondolkodó érzelmi magatartását, egyéniségét is megmutatja, s éppen ez utóbbiban van jelentőségének, mai népszerűségének magyarázata: a sok változást, csalódást megért olvasó az író egyéni magatartására, személyiségére is kíváncsi, hogy hihetőnek, hitelesnek tartassa, amit mond. (Csak közbevetőleg jegyezzük meg, hogy Sinkó Ervin, egy jugoszláviai magyar esszéíró, Fábry kortársa az irodalmat egyenesen azonosítja a költészettel, s esztétikai értékét így határozza meg: „A költői mű esztétikai kvalitása és esztétikai értéke, igazsága a műben testes öltöttséggel konkrét szubjektív embertől, és semmiképp sem az objektív »tartalomtól«, az objektív, történelmi-társadalmi tényezők által meghatározott témáktól és megismerésektől függ.” [Magyar irodalom, 435.]

Fábry Zoltán egyik legfontosabb, elvisztétikai nézeteit összegező tanulmányának, az Antisematizmusnak bevezető ré-

szében maga is vall arról, hogy alkotó tevékenysége költői indíttatású és jellegű: „Ady... az imperializmus, a világháború korában megtalálta az ember helyét és nevét. Formulája »ember az embertelen-ségben« történelmi névadás volt. Egyszeri felülmúlhatatlan, feledhetetlen és végérvényes. Vallom: e névadás nélkül vak, süket és néma maradtam volna. Amikor rádöbentem, ráeszméltem kinyilatkoztató, összegező értelmére, ez lett az a varázsige, mely látóvá, hallóvá és beszélővé tett: a vox humana elkötelezettjévé. Adynak, a névadó költőnek, köszönhetek mindent!” (Hét, 1963. 44. sz.) Mindezt azért is el kellett mondanunk, hogy a későbbiek során rámutassunk, mit lehet és mit nem lehet átvenni objektív irodalomtörténeti szempontból Fábry szubjektív, költői megállapításaiból, ítéleteiből. Talán mondanunk sem kell, hogy a valóban költői módon kifejezett szubjektív vélemény azonos szokott lenni az objektív igazsággal, de az esszéíró gyakran inkább értelmezi, mint értékeli az eléje kerülő műveket, s az is igaz, hogy tévedhetetlen szubjektum nincs. Mindez azt jelenti, hogy az objektum és szubjektum között nemcsak egység, hanem ellentét is van, s aktuális történeti célú írásokat egy későbbi korban tárgyilagosabban lehet korrigálni.

A *Kúria, kvaterka, kultúra* két fejezetre oszlik: Fábrynak a két világháború között, majd pedig az 1948-as fordulat után írt irodalmi vonatkozású cikkeire. Az első fejezet utolsó írásának dátuma 1938, az utána következő pedig 1953, ami egyúttal az író közel tizenöt évi hallgatását is jelzi. Az első fejezeten belül még két határvonalat lehetne megállapítani az író fejlődésében és szocialista humanizmusra épülő irodalomszemléletének kialakulásában: az avantgardista, a RAPP-ista és a népfrontos szemléletet. (Az előszóban megemlíti még pályakezdő kisebbségi nacionalista korszakát is, de ennek terméséből egyet sem vesz fel a kötetbe.) A gyűjtemény első írásai haladó polgári lapokból, a Kassai Naplóból (egy ideig az emigráns Ignó is szerkesztette) és a Reggelből valók. Többségük könyvrecenzióként készült, de az első kettő: Irodalom és magyarság, Írók és irodalom Szlovenszón, tájékoztató és állást foglaló tanulmány. Mindkettőben harcol a kúria- és kvaterkakultúra ellen, bizonyos célt tűz ki, programot hirdet a szlovákiai magyar irodalom számára, mely leginkább az avantgardisták, európai expresszionisták programjához hasonlít. Egyúttal éle-

sen elhatárolja magát az irredentizmustól: s az urak Magyarországtól.

„A cél: küzdeni a hamis, bűnös nacionalizmus ellen, mely az irodalompolitikában a kényelmes igazolás eszközét vélte megtalálni, mely így nem más, mint az irodalom elejtése és ugyanakkor a magyarság értékének lebecsülése. Küzdelem az önképzőköri irodalom ellen, az urambátyám írók, kataszteri tollnokok, a kvaterkamagyarság, az asztaltársasági magyarság irodalma ellen. Küzdelem azon politika ellen, mely csak a témák hazafiságában keresi és értékeli a nemzeti és költészeti értéket. Küzdelem az »író« ellen, aki fájdalomt konjunktúrával kapcsolja, mert útja, vágya végén nem áll más, csak a — díszpolgárság... Küzdelem más munkával, jobb munkával, új lehetőségek, nagyobb utak, keményebb küzdelmek akarásával.” (22. o.)

Ez a program lázadó, újat követelő lendületével hasonlít több forradalmi avantgardista irány, így pl. a bécsi Ma körének kiáltványaihoz és nyilatkozataihoz, s nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy nálunk reális volt, mert a polgári demokráciának a magyarországi rendszerénél sokkal szabadabb légköre lehetőséget nyújtott megvalósításához. Ezzel szemben az is igaz, hogy igen kevés valósult meg belőle; provinciánkon „az önképzőköri irodalom”, a „kvaterkamagyarság” veszélye nagyobb volt, mint Magyarországon, s a „pesti mérték” következetes elutasításával Fábry figyelmen kívül hagyta, hogy odaát nemcsak reakciós politikusok vannak, hanem a mieinknél tehetségesebb, magasabb színvonalú művészek is. Minderre utólag maga a szerző is figyelmeztet a könyv előszavában, s ugyanítt példamutató bátorsággal szól későbbi kritikáinak merev szempontú, dogmatikus hibáiról is: „Amit később a fasizmus főismérvéként átkoztunk és pellengereztünk — a kizárólagosságot és tekintetnélküliséget —, azt igazunk tudatában, tiszta szívvel parancsként gyakoroltuk. Irodalmi véstörvényeszk voltunk. Az akkoriban a nevemhez tapadt »Szlovenszók réme« jelző mindennél többet mond.” (11. o.)

A kötet első írásaitól kezdve megfigyelhetjük az író humanista eszméinek (emberirodalom), jellegzetes expresszionista kifejezéseinek, szellemes szójátékainak és szópárhuzamainak kialakulását és továbbfejlődését. A hasonló eszmeiség, a rokonszellem felismerése egy-egy műben már kezdetben is szubjektív ítéletre, túlzásokra csábítja az egyébként szigorúan tárgyilagos kritikust. Pl. az avantgardista

„emberirodalmat” képviselő Földes Sándorról már 1925-ben is ilyen túlzó elismeréssel nyilatkozik: „Mindig egy név, egy újabb név előre, előre egészen — életre. Magyarul: egyszer Ady, aztán Kassák, és most: Földes Sándor... Földes Sándor: a tömeg forradalmár emberségének ki nyilatkozatása. A negyedik osztály minden vádoló, mindent vállaló megváltó hangja. Pozitívitas. Tett. Élet.” (54. o.) Ebben a korban Kassák volt az avantgardizmus legtekintélyesebb magyar képviselője, s a húszas évek első felében Fábry is többé-kevésbé hatása alatt állott (később éles hangú bírálatokat írt róla), amint ezt a modernista versekéhez hasonló stílusú esszéi is bizonyítják. „A háborús föld szimfóniája, ahogy az ember rémült, veszett szemmel babonázta, amíg meg nem történt az áthasonulás csodája: a földből hús és húsból föld: a háború konzervdoboz a acél terpeszkedő dróthimnuszának fókuszában, mit hadiszállító bitangok földdel töltöttek, amire éhséggyilkos kutyaszemmel hiába vetették magukat. Hullaszinek és éhséghangok testvéri szimfóniája.” (73. o.)

A húszas évek második felében Fábry bírálatai egyre radikálisabbakká, osztályharcosabbakká válnak: az intellektuális lázadóból kommunista publicista lesz. A marxizmust kezdetben nem dogmatikusan alkalmazta, s ha van is ítéleteiben némi túlzott szigorúság, a lényeges dolgokban mindig igaza van, s kritikáinak elvi megalapozottságát, határozottságát még számos ellenfele (a megbíráltak közül) is elismerte. Elvi könyörtelenséggel támadja a provincializmust, a dilettantizmust, az irodalmi giccset, s mindez csak használhatott a szlovákiai magyar irodalomnak. Holló Ferenc regényéről (Az arany amulett) szóló bírálatát pl. így kezdi: „Lélegzetelállító némely ember rövidlátó bátorsága és szemtelen naivitása. Holló Ferenc volt az, aki a szlovenszkói irodalmi cirkuszba betoppantva, azonnali sürgős és kemény kritikát követelt, tisztogatást, rostálást, miegymást. Most, hogy elolvastam Holló Ferenc regényét, bután és értelmetlenül bámulom bátorságát: mi köze Holló úrnak és az arany amulettnek a mai irodalomhoz és kritikához? Hogy mer ez az ember a fórumra mászni és tolvajt kiabálni?” (76. o.) Holló Ferenc biztosan megsértődött, de nem kétséges, hogy Fábrynak igaza volt. Hasonlóan főbekölöntő kritikát írt Farkas Istvánnak *Lelkek feltámadása* c. regényéről, pedig őt első elbeszéléseinek megjelenése után még biztatta és értékelte. „Aki ennél naivabb és lehetetlenebb lelki feltámadást

ismer, az csal vagy festi magát... Bizonyos: Farkast is kikezdte már a legrettegetesebb szlovenszkói betegség: a provincializmus, melynek egyetlen mértéke: a toll közvetlen környezete; provincializmus, mely nem tudja megérteni, hogy épp regényíróról a legfontosabb: a világtávlat...” (82. o.)

Darkó István Zuzmara és Egri Viktor Demeter megtérése c. regényének megbírálásában már érződik némi merev szempontúság, a tartalmi, eszmei követelmények túlhangsúlyozása, de állításai lényegükben helytállóak, szigorúak, de igazságosak. Igaz, Fábry terminológiai közt van ilyen mint: „valóságmarkolás”, „talajos önközpont”, melyeket nehezen lehet az esztétika nyelvére átültetni, s a megbírált író néha nem tudhatja konkrétan, mit kérnek tőle számon. Még inkább kísért a kritikai szubjektívizmus veszélye az olyan jelenségekben, hogy Egri Viktorról általában csak elmarasztaló, Szabó Béláról pedig általában elismerő véleményeket találunk a könyvben.

Nem lehet célunk, hogy itt Fábry esszéinek valamennyi vitatható részével foglalkozzunk, szól róluk a szerző előszava és dr. Turczel Lajosnak a könyvhöz írt utószava is. A harmincas évek első felében írt kritikákról azt kell megállapítanunk, hogy Fábry ekkor többé-kevésbé a RAPP-ista (az Oroszországi Proletár Frók Szövetségének rövidítése) írók dogmatikus-sematikus irodalomszemléletének hatása alatt állott. A párt által később feloszlattott és megbélyegzett RAPP-ban jelentős szerepet játszottak a moszkvai magyar emigráns írók, s folyóiratuk, a *Sarló* és *Kalapács* irányadóul és példaképpül szolgált a Fábry szerkesztette *Az Útnak* is.

Természetesen, nem lehet ezt a mozgalmat sem egyoldalúan és a történeti helyzet figyelembe vétele nélkül elítélni; a maga idejében elsősorban politikai szerepe volt, s mind a moszkvai magyar emigráns írók, mind Fábry ekkori alkotásaiiban találunk jelentős értékeket. Hatását azonban megtaláljuk a politikai tartalmat erőltető vagy a formát lebecsülő bírálatokban. Így pl. Bányai Pálnak kissé igénytelen stílusú, nagyrészt tömondatokban írt *Felsőgaram* c. regényében ezt kifogásolja: „Bányait a szavak zenéje elragadja, az emberi sorsok ízét kóstolgatja, szelet zúgat és az erdő orgonáját. Bányai a mai, helyvel, idővel pontosan kicövekelte kemény, nyers valóságból túl sok lírát facsar.” (95. o.) A líra és lírai kifejezéseket ekkor számos cikkében negatívumként, elmarasztalásként használja, ami érdekes

módon hasonlít ahhoz a korábbi avantgardista törekvéshez, mely a lírai szépséget a valóságot elködösítő, megvetendő giccsnek (pl. Forbáth Imre első verseiben) tartotta. Ez a nézet abból a vulgáris forradalmiságból indult ki, hogy a rothadó kapitalizmus világát nem lehet szép költeménnyel ábrázolni. Ebben a korban Fábry a lírával szemben mindenekelőtt a politikai szándék, a „kiállítás” egyoldalú követelményét hangsúlyozza, mint pl. Lírikusok Szlovenszón c. esszéjében: „Kit nem döbbsent meg ez a kísérteties egyezés? Itt nálunk a Vozárit mellre ölelő Szalatnai, és a Kosztolányit prezentáló Németh László?! Olyan döbbsentők, olyan sokat mondók, olyan egycélúak ezek az ijesztően egy nyelvjárású dokumentumok! A szándék — amí egyértelmű az írói bátorsággal, a korszerű szocialista vállalással és kiállással — nemcsak Magyarországon, de a legradikálisabb magyar szielen területen, Szlovenszón is elveszett. Elveszett, mert tudatosan elvesztették.”

1936-tól kezdve Fábry kisebb írásai a népfrontot hirdető Magyar Napban, terjedelmesebb esszéi pedig továbbra is az erdélyi Korunkban jelennek meg. Ekkor alakul ki műveiben következetes, európai jelentőségű antifaszizmus mellett „vox humanájá”-nak máig élő erkölcsi tartalma: már nem szektásan értelmezett szocialista humanizmusa. A népfrontorkorokban írt kritikáinak hangja megértőbb, körültekintőbb, irodalomszemlélete fokozatosan eljut mai szintéziséhez. Túl-

zás lenne azonban azt állítani, hogy megszabadul minden hibájától: máig is gyakran kísért pl. ítéleteinek szubjektívizmusa s az összefüggésekből kiragadó idéző módszere, melyek kiváló alkotásai mellett előfordulnak pályája valamennyi szakaszában. A kiragadott idézetek kedvelése összefügg expresszionista, gondolatokat kiemelő, axiómákat fogalmazó stílusával, ami esszéiben gyakran rendkívül tömör és találó megfogalmazást eredményez, néha azonban többé vagy kevésbé ellentmondásba kerül a bírált mű egészével.

A második fejezetben közölt, a felszabadulás után szerzett tanulmányok és újságcikkek egy véglegesen kialakult, kiváló esztétikai ízlésről és szocialista humanista erkölcsi magatartásról tanúskodnak. A Szentiváni Kúria és a Forbáth Imre költészete c. esszék a maguk nemében egyedülállóak, irodalmunkban még felülmúlhatatlan jelentőségűek. Összegezéssül azt kell megállapítanunk, hogy a *Kúria*, *kvaterka*, *kultúra* igen értékes hozzájárulás a csehszlovákiai magyar művelődés történetéhez, fontos adalékokat jelent az egyetemes magyar irodalom számára is, s mindenekelőtt hozzásegít egy olyan esszéírónk és kritikuskunk életművének megismeréséhez, akinek külön fejezetet kellene szentelni mind a magyar, mind a csehszlovákiai irodalom történetében.

(Megjelent a magyar–csehszlovák közös könyvkiadás keretében. Bratislava, 1964.)

SZALAI IMRE

Kortárs, 1929–1931

Radnóti Miklós emlékezete nyomán jutottam el a Kortárs küszöbéig, s egy keskeny résnyire rányitottam az ajtót a szerkesztőségi asztal fölött összehajló fejekre.* Most szélesebbre tárom, kerüljünk beljebb a Horthy-korszakban megjelent baloldali folyóirat műhelyébe. Harmincöt év múlt el a lap alapítása óta, sántikáló emlékezősemet a folyóirat lelkes és szorgalmas adminisztratív szerkesztője, Vajda János hozzám intézett leveleinek mankójára támaszkodva segítem itt-ott élénkebb mozgásra. A visszapillantás gyakorta megszépít, itt oktalan volna efféle kozmetika, hiszen a folyóirat megjelenésének, életének szépségét nem eredményeiben, hanem küzdelmeiben találom. A küzdelem pedig tudvalevően ráncokat vés minden ábrázatra.

Ha hagyományt és örökséget keresnénk, a *Kortárs* annyiban mindenesetre elődje a *Tiszatáj*-nak, hogy az első irodalmi újság volt Magyarországon, mely rotációs formában jelent meg. E kétes értékű elsőség közvetlen eredménye volt, hogy az olvasók eleve bizonyos tartózkodással vették kezükbe a lapot, s önkéntelen társították azzal a gondolattal, hogy a lapban közölt írásművek még csak külsőségekben sem iparkodnak kacérkodni az örökléttel.

* *Tiszatáj*, 1964. nov. sz.

Mi készítette a lap szerkesztőit, hogy összefogjanak, folyóiratot adjanak ki, bukdácsoljanak a lapfönntartás le-föl menő akadályai, örömei között? Hiszen mind-egyik talált már szócsovet írásainak megjelentetésére, s ha kapott is talán némi helyet a kifejezés, a közlés biztosításának óhaja, emléküket és az igazságot sérte-ném, ha ennek lényeges szerepet tulajdonítanék. Lelkiismereti elkötelezettség, a szeretet és haladás ápolása, s az összekuszálódott társadalmi állapotok között az ifjúságnak remény nyújtása — ezek a célkitűzések vezették a fiatal kortársi útkere-sőket a lap alapításának és életben tartásának küzdelmeiben.

Hadd mutassam be őket: (de már korán bevégzett életük és életművük későbbi adatainak előlegezésével):

F o r g á c s A n t a l 1910-ben született, Bicskén. Versei, kritikái a *Társadalmi Szem-lében*, a *Korunkban*, a *Jóság* című antológiában, az *Est*-lapok 1938. évi Hármas-könyvében, majd a párizsi *Üzenetben* jelentek meg. Az „1928” című folyóirat egyik szerkesztője volt. Kiadott kötetei: *Fanyar idő* (versek, 1933), *Hűvös magány* (versek, 1936), *Időm törvénye szerint* (versek, 1938). 1932-ben letartóztatták, ez nem törte még, csak még keserűbbé vált. 1938-ban emigrált, 1940–1941-ben Clermont-Ferrand-ban tengette életét. Versei híven tükrözték egyéniségét, fanyar volt és magányos, a ridegségig zárkózott. Pedig nem volt hidegszívú. Ridegsége és hetykesége csak fitogtatott volt, védekezés, és nem fölényesség. Ritkán nyílt meg, ilyenkor csupa tűz volt, csupa lendület. Utoljára Kárpáti Aurélnál találkoztam vele az *Est*-lapok szerkesztőségében. Kárpáti akkoriban a Magyarország lapjain sorozatosan közölt életrajzi kisregényeket, s az 1935. évi karácsonyi és újévi héten át Bozzai Pálról, az 1848-as szabadságharc honvéd költőjéről szóló kisregényemet, s utána Forgács-nak Rimbaud-ról szóló kisregényét közölte folytatólagosan. Forgács élvezettel dol-gozott a kalandos életű francia poeta regényén, s talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy ez volt életének utolsó zavartalan szépirodalmi munkája. A szerkesztőségi munkában általában csak a beérkezett versekről volt véleménye, egyébként csak akkor szólalt föl, ha valamilyen gyalázatos politikai esemény készítette kifakadásra.

L a k a t o s P é t e r P á l 1898-ban, Kővágóórsön született, a Balaton mellett. Első versei a *Nyugatban* jelentek meg, 1922-ben, majd a *Magyar Írásban*, a *Népszavá-ban*, a *Korunkban*, az *Új Magyar Földben*, *Új Kultúrában*, *Hídban*, a *Jóság* anto-lógiában találjuk meg verseit s egyéb írásait. Szívvel-lélekkel vallott kommunista meggyőződéséért éveket töltött Horthy börtöneiben. A fölszabadulás után boldo-gan látott neki az újjáépítés munkájának, szűkebb hazája környékén a párt meg-szervezésének, a földosztás teendőinek. De már nem sokáig. Néhány év alatt telje-sen összetört. Törődöttsége, sokasodó és elhatalmasodó betegségei magányosságra, hallgatásra kényszerítették. Életének utolsó pár éve már csak szellemi és testi vegetálás volt. S a valaha oly bátor, elferdült gerincét feledtető módon gerinces, gladiatori keménységgel küzdő férfit magához húzta a matrác sír, s ha nagynéha kitépte magát belőle, azt jobb volt régi híveinek nem látni. Megbízatását, József Attiláról szóló könyvét sem volt már képes befejezni. A Kortárs-időben még ereje teljében volt, de a szerkesztőség munkájában csak ímmel-ámmal vett részt.

R a d n ó t i M i k l ó s t immár nem kell ebben az országban bemutatni. A szer-kesztőségi megbeszéléseken tevékenyen és élénken részt vett, a képzőművészeti tárgyú döntésekben csak ő volt támogatóm.

T a m á s s i G y ö r g y Budapesten született, 1910-ben. 1927-ben az irodalmi tanulmányi verseny első díját nyerte. Az „1928” című folyóirat szerkesztője volt. Később a *Korunk*, a *Gondolat* és a *Szociálistizmus* lapjain jelentek meg szociológiai tanulmányai. A *Jóság* című antológiának egyik munkatársa volt. Megjelent köte-tai: *Áhítat* (versek, 1930), *A totális állam* (tanulmány, 1937). Ügyvédi diplomáját kitüntetéssel szerezte meg, 1939-ben (!) Elete utolsó éveiben a tömegek szerepét kutatta a politikai mozgalmakban, ily tárgyú, kötetnyi kézirata a háború idejében elégett. A Horthy-pribékek munkatáborba terelték, s előbb Szlovákiában, majd Harkán raboskodott. Ha szabad férfiről ezt mondani: bájos volt, mint egy kislíú, s amellet eszes, mint egy élemedett korú bölcs. A szerkesztőségi munkában ő mondta ki az első és az utolsó szót.

V a j d a J á n o s 1907-ben született, Budapesten. Versei, novellái, kritikái írásai jelentek meg a *Magyar Írásban*, a *Munkában*, a *Mában*, a *Jóság* antológiában. A Kortárs megszűnése után a francia *Monde*-nak budapesti levelezője lett. 1942-ben munkatáborba vitték, előbb Nagykátára, azután Erdélybe, Dédabisztrára. 1943 karácsonyára néhány napos szabadságot kapott, akkor beszéltem vele utoljára.

További sorsáról már csak a felszabadulás után, Panni húga leveléből értesültem. Áldott jó lélek volt, hallatlanul olvasott, rendkívül lelkiismeretes és buzzó, néha túlbuzzó és lelkes. S bár mindenki szerette, ez a túlbuzzósága és lelkes „tap-sikalása” néha idegesítette a szerkesztőség többi, kevésbé „hivatalnok” tagjait.

A szerkesztés! Nem a geometriai szabályok biztos rendje szerint való mes-terkedés. Néha ömlik a kézirat, mint zivataros eső zúdul a szerkesztő asztalára, csak győzni kell olvasni, értékelni, megillető helyére besorolni. Néha szárazság van, hallgatnak a múzsák és kegyeltjeik — ez a ritkább eset —, de a szárazabb műfajok kedvelői sem lépnek ki a hallgatás rejtekeiből. S az, amit a lélek széperzéke kíván, s az, amit a céltudatos terv előírányoz, vajon megegyezik-e azzal, amit a véletlen esetlegesség szele a szerkesztőség asztalára sodor? Aki pedig csakis azzal az anyaggal operálhat mindenkor, amely pillanatnyilag rendelkezésére áll. Íme, már az első szám megjelenése előtt, 1929 novemberében így ír Vajda:

„Utolsó találkozásunk óta nagyot fejlődött a lap ügye, s most mégis az a hely-zet, hogy anyag hiánya miatt nem lehet nyomdába. Versekkel, versekkel és ver-sekkel el volnánk látva, de végre is ezekkel nem lehet megtölteni egy lapot. Pláne egy olyan komoly és harcos lapot, amilyen a mienk lesz. Tehát cikk kellene, teore-tikus írás kellene.” S a továbbiakban sürgeti az ígért cikket. Mindenkit mindenkor sürgetett, a kritikust, az író, a nyomdai szedőt.

S az érem másik oldala: a sértődések. Ezeket a szerkesztőnek tapintatos gyön-gédséggel, vagy rafinált vívőtechnikával kell leszerelni. Lám csak, magam is nyil-ván méltatlankodtam cikkem miatt, amely kimaradt az első számból. Mire Tamási kedves magyarázó és egésztelő sorokat küldött:

„Ön még nem vett részt egy lap nyomdai összeállításában, és így nem tudja, hogy ilyesmi bizony gyakran előfordulhat. Aminthogy nem az Ön cikke az egyedüli, amelyik — sajnos — kimaradt. Ez sokban a lap tartalmának rovására ment.”

No, később aztán részt vettem és megtudtam. S megtanultam, hogy e fiatalok nem álmodozhattak lapjuk összefűzött példányainak vánkosára hajtott fejjel a szépség istennőjéről, mint tán egyebütt és máskor ifjú irodalmárok tehettek. Néha szomorúan, sokszor szorongva, gyakran riadozva és nemegyszer fölháborodva re-gisztráltunk tényeket, eseményeket, csak sejtve még a szörnyűségeket, amelyek felé a világ haladt. Pedig eleinte a „nemzet védelmezői”, s a „hazafias felbuzdulás” későbbi aktivistái látszólagos nemtörődomséggel tekintettek el munkánk fölött, s a nagyközönségnek csak csekély hányada figyelte aktív törődéssel. A kettő össze-függött, s előbb-utóbb a biztosan várható ellehetetlenüléshez vezetett. Sok vihart nem kavartunk, a szellemi és erkölcsi értékek oly alacsony szinten álltak, hogy amit s ahogy előadtunk, nem keltett sziklarengető visszhangot. Ha kevésbé lettünk volna moralisták, nyilván több előfizető értelmiségiről számolhatnék most be, s nyilván nemcsak egyetlen munkásolvasónkról volna tudomásom, aki kivágta és összegyűjtögette cikkeinket. Fölfelé törtünk, ahelyett, hogy minden erőnkkel előre-törtünk volna.

Ez a kissé konciliáns, s némileg tartózkodó álláspont innen is, túlról is félre-értésre adott okot. Nem volt elég, jobbfelé, a fiatalokat ösztökélve a „feltámadást” remélni és sürgetni, követelni a helytállást a „rémekkel és veszélyekkel szemben”, ujjongani a győzelem biztos hiedelmében és hirdetésében a konzervatív aggastyá-nok „béka-egér” harcán — s kevés volt, balfelé, hangoztatni, hogy Magyarországon csak „egyféle szabadság van: a kizsákmányolás szabadsága”, elégtelen volt szinte minden cikkben és kritikában a „zátonyra jutott” polgárságot és polgári gondolatot kipellengérezni, és harsonázni, hogy „az új magyar költő lelke mélyén ott él a forradalom” —, mindez kevés volt, s az 1930 áprilisi számban indítatva éreztük magunkat a „pro domo” keretében kinyilvánítani, hogy a lap „világszemléleté-nek a szocializmust vallja”.

Meggyőződésünkben, egyenként mérve, nem nagy távolságok voltak közöttünk, a lapszerkesztőség pillérei között, véleményeltéréseinket jórészt alkati sajátosságok, pszichológiai adottságok idézték elő — kezdve Lakatos harcos, heves lobbanékonyságá-tól a magam kissé passzív, lefojtott szenvedélyességén keresztül Tamási hűvös, jogászi érvelésű álláspontjáig, amit a lap legális megjelenésének, fönntartásának igyekezete is indokolt. Összegezve azonban, Lakatos és Tamási között már elég nagy feszítávú ív magaslott fölöttünk.

Számon tartottuk az ifjúság minden mozgalmát, mert csak a fiataloktól vár-hattuk a társadalom megújulását, s az egészséges magyar élet kialakítását. Ünne-peltük az országos Ady-emléknapot, a felvidéki „Sarlós”-mozgalmat, az Új Magyar

Föld kiadványait, és rendkívüli jelentőséget tulajdonítottunk a P. T. O. E. (Pénzügyi Tisztviselők Országos Egylete) vitaestjének, amely a haladó szellemű fiatalság első nagy megmozdulása és összefogása volt. Megszületett az Ifjúsági Parlament, a haladó ifjúsági egyletek szövetsége, amelyben részt vettek a Vajda János Társaság, a szocialisták, a demokraták, és feministák ifjúsági csoportja, továbbá a Bartha Miklós Társaság, amely akkor még okkal-joggal csatlakozhatott a haladás mozgalmához, amelyhez később lényegesen kevesebb illetékességgel közeledhetett.

A magyar irodalmat kellő megvilágításba igyekeztünk helyezni mind a magyar, mind a külföldi kiadványokhoz fűzött dolgozatainkban, az eráris, konzervatív irodalomtörténet és kritika torzképeinek leplezésével.

Nem a politikai és irodalompolitikai küzdelmek emésztették föl a lap szerkesztőinek erejét, hanem az anyagi nehézségek. Már a kezdet kezdetén, 1930. január 20-án kelt gyűjtőív és megbízólevél árulkodik a lap anyagi nehézségeiről. A szerkesztők és a lap munkatársai is beálltak, kénytelen s nem is kellett az előfizetők gyűjtőinek táborába. Sajnos, nem érdemleges és a gazdasági bukást elhárító eredménnyel.

A hírverés volt főcélja, de dokumentációs szándék is megnyilatkozott abban, hogy az akkori Andrássy úti (Népköztársaság útja) „Mentor” könyvkereskedés és könyvkiadó kirakatában „Kortárs”-kiállítást rendeztünk. A Kortárs addig megjelent példányai, a képzőművész munkatársak grafikái, s legfőbb díszként Scheiber Hugó festőművész számunkra készített eredeti rajza díszítette a kirakatot.

Szerkesztői megbeszéléseinket egyszer-másszor valamelyőnk lakásán, egy vagy talán két ízben egy társadalmi egyesület klubhelyiségében, de legtöbbször a „Japán” kávéházban tartottuk. Ide invitál Vajda néhány, számomra küldött cédulája, névjegye, az egyik levél az elmaradhatatlan cikksürgetéssel. A Japán volt a legkedveltebb találkozóhely. Itt kerestek föl munkatársaink is, akiknek írásai helyet kaptak lapunk hasábjain, s akiknek nevei között megtaláljuk Berda József, Erg Ágoston, József Attila, Dán György, Mária Béla, Moussong Piroska, Zelk Zoltán nevét. József Attila eleinte csak odavetődött hozzánk, azután gyakran ott is maradt körünkben. Ennek értékes eredménye volt a Kortárs 1930. augusztusi számában megjelent kritikája, Hankiss és Juhász francia nyelven megjelent, a magyar irodalomról szóló „panorámának” kritikája. Éppoly kérlelhetetlen volt ebben is, mint Babitsnak „Az istenek halnak, az ember él” című verskötetéről írt „tárgyi kritikái”

TÁRGYI KRITIKAI TANULMÁNY BABITS MIHÁLY VERSESKÖTETÉRŐL

*Halai Imolának,
szentül.*

Pest, 1930. jan.

AZ ÍRÓ KIADÁSA

József Attila

tanulmányában. Velem végeérhetetlen esztétikai vitákba keveredett, s amit nekem, koromnál fogva, akkor még bővebben volt módom megismerni az esztétikai irodalomból, azt ő elképesztő intuícióval pótolta. Nemegyszer éjjel egy órákor sem átalotta, hogy hazakísérjen a Japánból közeli, Teréz körüti lakásomig, s még a kapunál is bekiáltozott utánam, amíg a kapu be nem csukódott mögöttem. Nem bírta elviselni, hogy a vitában ne neki legyen igaza, s így az övé volt mindig az utolsó szó, főleg, ha maga is érezte, hogy ellentmondásokba keveredett. A későbbi években

példátlan szorgalommal merült el esztétikai stúdiumaiba, s maga is — marxista jellegű — esztétikai könyv írásába kezdett. Nem tudom, megtartotta-e azt az elvét, hogy a könyv nem lehet magántulajdon, mert az közkinccs, de ha abban az időben valakinek könyvet adott, meg kellett ígélnie, hogy nem tartja meg, hanem továbbadja. Ezért különös megbecsülést jelentett, ha dedikált könyvet ajándékozott.

1930 végén Párizsba emigráltam, s már nem osztoztam társaim sorsában, amelyről Vajdának utánam küldött leveléből értesültem, hogy a Kortárs szerkesztése már nem a régi gárda kezében van. A lap két utolsó számának kanyargós iránya is eléggé árulkodik erről.

Reménytelen korszakokban rendszeresen megnő a politikamentes esztétizmus, a mi Kortársunknál — ha viszonylag s bizonyos szempontokból. tartózkodó volt is — nyoma sem volt ilyesféle áramlatnak. A mi szerkesztőségi asztalunk fölött átforrósodott az atmoszféra, s a korszellem szegénysége és felelősségvállalás küldetésének gazdagsága szikrázva ütközött össze fiatal társaim megbeszélésének harci zajában. S ha a toll tud is kemény lenni, mégis csak hajlékony — s elnézem a Kortárs címkéjét, amelyet a Kortárs kiadványai részére készítettem: igen, a betűket nem könnyű kézzel írni, hanem nekifeszülten vésni kellett.

Hanem azért volt ott persze vidámság, zenebona és hahotázás is a szerkesztőségi asztal mellett, hiszen, akik körülülték, olyan fiatalok voltak. Hallom Tamási bájos kölyökvihogását, Radnóti kamaszos heherészését, Lakatos mosolytalan nevetését, Forgács dörmögő röhhentéseit és Vajdá önfeledt pukkadózását. S hogy most visszaemlékszem, rádöbbenek: csupa gyerekkacagás volt ez — olyan ártatlannak voltak!

Forgácsot Grenoble-ban érte utol a gyilkosnép., 1944 márciusában. Onnan Drancyba, a hírhedt gyűjtőtáborba vitték, majd tovább Németországba, ahol nyoma veszett...

Lakatos 1959-ben hunyta le szemét Balaton menti szülőföldjén, a börtönben töltött évek és méltánytalan mellőzések csapásainak sebeivel, hosszadalmas és fájdalmas szenvedés után...

Radnóti kálváriája Győr mellett ért véget, iszonyatos kínzások számos stációját túlélve, egy tarkolóvés nyomán, amelyet pár órával előbb írt versében megjósolt...

Tamási munkatáborban legyengült testét 1944-ben a harkai munkásszázad megpróbáltatásai során egy jelentéktelennek látszó toroktályog fertőzése döntötte sírba...

Vajda az ausztriai Siegesdorfbán szenvedett ki, testi és lelki ellenállásra már képtelen, egy szívroham következtében. Magányos sírjára bajtársai fejfát is készítettek, de nevét a gyilkosok a fejfára nem engedték felírni...

Harmincöt év múlt el a Kortárs alapítása óta, harmincöt éves voltam akkor. Különös és hálára kötelező kegye a sorsnak, hogy Vajda és a többiek nevét e lapokra följegyezhettem.

FERENCZI IMRE

Néprajzkutatás és tájkutatás

Nemrégiben jelent meg magyar fordításban Cocchiara palermói professzornak, a neves olasz tudósnek *Az európai folklór története* c. összefoglaló munkája (Budapest, 1962.), amely széles látókörrrel világítja meg, hogy milyen eszmei és gyakorlati indítékok játszottak közre Európában a népi műveltség, elsősorban a folklór (a népi tudás, a színhagyomány) iránti érdeklődés megszüntetésében, s hogy milyen széles skálájú tudománnyá terebélyesedett a romantika eszmetársainak, főképpen Herdernek és a Grimm testvéreknek programja és heroikus erőfeszítései következtében. Manapság már nyugodtan beszélhetünk a néprajzi kutatás múltjáról nemcsak európai, hanem hazai tekintetben is, mint azt *Ortutay Gyulán*ak a különböző szakfolyóiratokban és az említett összefoglaló munka függelékeként közölt újabb áttekintése mutatja. Az anyagi kultúra (tárgyi kultúra) kutatása terén sem rosszabb a helyzet, egyszóval tekintélynek örvendő tudományág a néprajz mind a tágabb európai, mind a szűkebb hazai viszonylatban. Olyannyira megnőtt a nép anyagi és szellemi műveltségét leíró és értelmező tapasztalat, hogy hovatovább csak a kutatók legjobbjai képesek az eredményeket magukba szívni és felhasználni. Pedig az az igény, hogy a néprajzos a hazai, az európai, sőt még tovább az etnológiai vizsgálatok tapasztalatait megismerje és hasznosítsa, nem valami extrém követelmény, hanem a tárgyból, a kultúra életének (táji és történeti kifejeződése, mozgása, kultúrák kölcsönhatása, progresszív és regresszív tendenciái stb.) megismerésében rejlő bonyolult problémákból következik.

A kultúrák földrajzi elkülönülése, illetőleg sajátos kifejeződése és történeti rétegződése két alapvető kérdést állít a középpontba: egyrészt azt, hogy milyen törvényszerűségek szerint formálódik a kultúra egy meghatározott időbeli és térbeli egységben, másrészt, hogy miképpen érvényesül a kontinuitás az egymást váltó műveltségi szisztémákban. Ma ismét az evolúciós felfogás térhódításának vagyunk tanúi, amely szerint a megszámlálhatatlan ellentmondás ellenére is a kultúrában progresszív haladás érvényesül. Az új evolúciós nézőpont azonban már tudomásul vette, hogy az évezredek és a kontinensek méretében jelentkező törvényszerűségek alkalmatlanná tették a természettudományos (biológiai) fejlődésképlet átültetését a kultúra életére, azt, hogy egyáltalán óvakodni kell a teoretikusok (etnológusok, kultúrfilozófusok) fejében fogant tetszetős sémák afféle alkalmazásától, amely nagyvonalúan figyelmen kívül hagyja a megvizsgálandó kultúra sajátos helyzetét a történelmi, társadalmi és földrajzi milióban. A néprajzi és etnológiai módszerek revíziójának az időszaka a mienk, az a törekvés hatja át, hogy gátat vessen a kulturális jelenségek (műveltségi javak és műveltségi szisztémák) terjedéséről valott különféle felfogások sematikus alkalmazásának, jelesen az egy pontból történő szétterjedés (diffúzió) eltúlzásának, hogy eloszlassa az Elementargedanke (térben és időben egymástól függetlenül kipattant eszmék, megoldások) elmélet mindenhatóságába vetett hitet, hogy lenyesege a vándorlásteória (kulturális javak vándorlason alapuló terjedése) torz kinövéseit, s ez még nem a teljes felsorolás, ami természetesen nem jelenti azt, hogy negligálja ezeknek az elméleteknek a jogosultságát a kultúrák vizsgálatában.

Az európai néprajzkutatás sokat tanult az „egyszerű” kultúrák vizsgálóinak

eredményeiből, felismerte, hogy a népességi és politikai határok nem jelentenek akadályt a műveltségi elemek terjedésében, s azt is meglátta, hogy a történelmi népek is megőrizték az osztálytársadalmat megelőző korok számos kulturális elemét. Nyilvánvalóan mások a kultúra relációi az európai nemzeteknél, mert az eltérő történeti fejlődésnek és a tagozódott társadalomnak szükségszerű következménye az, hogy a szemléletmód gyorsabban megváltozik. Nagyobb történeti és területi összefüggésben a feudalizmus közös vonásai adtak alapot ahhoz, hogy egy új tudományág, amely az élő kultúrában a múlt történeti, vallási, költészeti stb. maradványait kereste, elsősorban az archaikus maradványok hűségesebb őrzőjét, a paraszti civilizációt vette célpontba. A romantikusok eszméin nevelkedő és a nemzeti önállóság útját egyengető XIX. századi értelmiség (írók, tudósok, pedagógusok) megragadta azt a gondolatot, hogy gazdag és értékes költészet él a „műveletlen” nép ajkán, ami esztétikai szempontból vetekszik a „műveltek” alkotásaival. Egy évszázad társadalmi változása azonban tisztázott egy sereg félreértést, így hogy a népköltészet a feudalizmus talajából sarjadt műveltségi produktum, hogy az osztatlan nép történeti elközelése illúzió, hogy a különböző műveltségi szintek mindenkor kapcsolatban állottak egymással. Az is nyilvánvaló lett, hogy az első néposztály nemcsak a műveltek asztaláról lehullott morzsák birtokosa, mint a gesunkenes Kulturgut elmélete bizonygatta. A népköltészet iránti érdeklődés és a szervezett formában megindult néprajzkutatás hosszú ideig magán viselte az előzményekből fakadó ellentmondásos nézőpontokat. A kutatás története világosan mutatja, hogy a romantikus néplátás, a nacionalista vetélkedés, az elnyomást szolgáló ideológia nyoma mind visszatükröződnek a gyűjtési programokban, a közzétett tanulmányokban. De a pozitívumok nem évültek el, jelesen az, hogy az elnyomottak mindenkor megteremtették a maguk kultúráját, megőrizték rengeteg archaikus vonást, a történelmi, társadalmi és költészeti múlt gazdag tárházát. Ebből az örökségből indul ki a mai néprajzkutatás, amikor az ösközöségi és osztályokon nyugvó társadalmak történeti etapjait segít megvilágítani, amikor a kultúra és az emberi szellemi tevékenység eltérő formáit magyarázza a homályosan kitetsző vagy világosan kivehető evolúciós folyamatban.

Az elmondottakból következően a mai hazai néprajzkutatás célkitűzései meg lehetőségen sokrétűek, mert az írásos (történeti, gazdasági, irodalmi stb.) forrásokat pótolandó, illetőleg kiegészítendő elsősorban a recens (a mai életformában és műveltségben megtalálható) adatok alapján egy meghatározott ponton (falu, község), egy regionális (táj, etnikum) területen, továbbá országos, sőt szélesebb földrajzi összefüggésben vizsgálja és magyarázza az anyagi és szellemi kultúra jelenségeinek, konkrét (tárgyi) formáinak geneziséjét, múltját és jelenét, történelmi és társadalmi kapcsolatait. Ha meggondoljuk, hogy az anyagi kultúra felőleli a letűnt évszázadok emberének létfenntartását biztosító halászat, vadászat, gazdálkodás, lakás, viselet, táplálkozás, közlekedés összes megjelenési formáját, s ez még korántsem teljes tematika, vagy hogy a szellemi kultúrába beletartozik a vallási, szokásjellegű és sok más tudatformának, továbbá a költészeti produktumoknak széles skálája, azal a variációmeggel, ahogyan az egyes ember, egy táj, egy népközösség népe megformálta és kifejezte életét a kultúra által, akkor megértjük a néprajzkutatás nagyon is fontos jelentőségét a történeti, művelődéstörténeti stúdiumok sorában. Természetesen nem egyedül végzi ezt a sokrétű kutatómunkát, megszorítással élve azt mondhatjuk, hogy elsősorban a múlttal kontinuitásban levő paraszti kultúrák tanulmányozásával járul hozzá a történelem mélyebb megismeréséhez.

A kutatás mai állása, a közel százéves szervezett gyűjtőmunka eredménye folytán a néprajzkutatóra sokoldalú feladat és nagyobb felelősség hárul. Ebből a felismerésből sarjadt az a törekvés, hogy a szakmai erők helyes koordinálásával az ország minden területén dolgozzanak néprajzkutatók, továbbá, hogy a szakemberek irányításával az önkéntes gyűjtők (pedagógusok, tisztviselők, sőt újabban tsz-tagok) megbízható feljegyzésekkel támogassák a szaktudományt.

Még szűkebbre vonva a kört, lássuk, hogy milyen problémákat vet föl egy tájnak, s abba beletartozóan egy megyének (Csongrád) a néprajzi vizsgálata. Közbevetőleg megjegyezzük, hogy írásunk jellege és célkitűzése felment a hivatalos kötelezettsége alól, annál is inkább, mert a téma részletesebb kidolgozására külön is sort kerítünk. Első és egyik legfontosabb probléma, hogy meghatározzuk azokat a műveltségi összetevőket, amelyek mint domináns jegyek jellemzők a tájra. Mindenkinnek van bizonyos ismerete ahhoz, hogy a *különösen* jellemző foglalkozási, viseleti vagy folklór-jelenségeket (pl. szokás) észrevegye. Ebből következik,

hogy egy táj (vidék) jellegzetességeit általában ezekkel a különös vonásokkal azonosítják. Csakhogy pl. egy ma jelentős és jellemző foglalkozási ág, mint a Szeged vidéki paprikatermelés, a tápai gyékényfeldolgozás nem volt mindig ilyen nép-szerű. Így azután a *különös* ismérvek történetileg korlátozódnak a mélysége, mert korábban csupán egyike, sőt jelentéktelen vagy éppen ismeretlen (pl. a paprika) része volt a tájon ismert és gyakorolt termelő, illetőleg feldolgozó tevékenységnek. A példák szaporítása nélkül is evidenssé válik, hogy a különös ismérvek akárhány-szor csak egy bizonyos időegységben (évtized, évszázad) játszanak kiemelkedő szerepet a táji kultúra megítélésében. De nézzük meg közelebbről a tápai gyékény-szővés súlyát a megélhetési források sorában. Azonnal kitűnik, hogy mellette aligha kisebbitő szerepe volt és van a földművelésnek, az állattartásnak és halászatnak. Mindez rávilágít arra, hogy az általános összefüggésben az egyes termelési ágak s az általa kifejeződő kulturális jelenségek helyzete és súlya megváltozik. Az élet más területéről véve példát, maradjunk — mondjuk — a karácsonyi szokásoknál. Korábban igen jellemző megnyilvánulási forma volt a betlehemezés, ma viszont eltűnőben levő szokás, különösen a gyorsabban átalakuló községekben; ugyanakkor pl. a század elején még ismeretlen volt a fenyőfadiszítás, napjainkban pedig általános an elterjedt, hovatovább hagyományos velejárója a karácsonyi ünnepnek. A túlzó általánosításoknak a hagyomány egészét érintő megnyilvánulása az, amely szerint a néphagyományok elpusztulása csak idő kérdése. Ugyanekkor tanúi vagyunk egy sereg értelmében és formájában megváltozott, de a múlttal összefüggést mutató tradíciónak (pl. a szilveszteri túlkölés, tsz-lakodalom stb.) népszerűségének. A nagy társadalmi átalakulás mindenestre megnehezíti a hagyomány sorsát érintő kérdésekben a tisztánlátást. Magam voltam tanúja a közelmúltban annak, hogy szilveszter este a suhancok az ostorpatogató, zajongó hagyományos falujárást megszervezték, s a városba érve az egyre divatosabbá váló zenebonát hallgathattam. Két, gyökerében azonos, de formájában és funkciójában csupán hasonló szokásnak lehettem a szemlélője. Mindez arra int, hogy az *átalakulás* szót nem lehet fölcserélni minden további nélkül a *pusztulás* szóval. Kétségtelen, hogy a nagyfokú szelektálás folyamatába léptünk, s hogy a rostálás nem egyformán érvényesül a hagyomány területén. Azt is érdemes figyelembe venni, hogy nem az első és nem is az utolsó nagy hullámerése ez kultúránknak: a folyamatot a kapitalizálódás indította meg, a mai fejlődés csupán meggyorsította. Szinkretizmus tanúi vagyunk, amely sajátosan új körülmények között játszódik le, s aligha tennénk helyesen, ha felületes jóslásokba bocsátkoznánk arra nézve, hogy a változás és a kiegyenlítés milyen eredménnyel végződik.

Visszatérve az előbbi gondolatmenethez, lényegében azzal a nagy feladattal kell megbirkóznunk, hogy megkeressük a *különös* (egyedi) és az *általános* vonások szerepét a táji kultúrában, pontosabban azt, hogy megbízható adattömeg álljon rendelkezésünkre egy bizonyos terület paraszti műveltségének jellemzésére. A néprajzi kutatás módszertani tapasztalatait tekintetbe véve az egyik megoldási lehetőség, hogy az eddigi eredményeket felférjük, gondosan mérlegeljük, és ennek alapján válasszunk kiindulópontokat (helységeket), ahol egy meghatározott időegységben (száz vagy ötven év) fölmérjük a paraszti életmódhoz szervesen kapcsolódott műveltség fontos témaköreit, mint pl. az agrotechnikai megoldások, határhasználati, állattartási módok, családsszervezeti tanulságok, szokások és így tovább, mint azt a készülő Magyar Néprajzi Atlasz országos méretben megvalósítani igyekszik. Arra is történt már kezdeményezés, hogy egy témakör (népi gyógymódok) megyei kataszterét (Szolnok) elkészítsék, s ezzel az országos felmérést elmélyítsék és finomabbá tegyék. De ezen túlmenően egy megye témafelmérése igen alkalmas eszköz arra nézve, hogy a műveltségi elemek történeti rétegződésébe is bepillantassunk. Mi abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy *Bálint Sándor* professzor nagyszabású monografikus feldolgozásai, eddigi eredményei (*Szegedi Szótár* I—II. A szegedi paprika stb.) és a most készülő corpus (A szegedi táj néprajzi monográfiája) révén hatalmas anyag birtokosává lehettünk. Ez a tájért vállalt példa nélküli munka szervesen kapcsolódik ahhoz az előzményhez, amit *Kálmány Lajos* a folklór terén végzett, s másfelől ahhoz a munkához, amit a közelmúltban Csongrád megye más néprajzi kutatói (*Kiss Lajos, Katona Imre, Juhász Antal, Szabó Ferenc* stb.) produkáltak. Mindemellett úgy vélem, hogy a szervezeti gyűjtésnek, a tervszerű kutatómunkának a feladata nem csökkent, sőt további kezdeményezéseket sürget. A néprajz mai helyzetéből kiindulva, az eddigi eredményekre építve a következőkben látom a táji kutatás legfontosabb feladatait: szélesíteni az együttműködést a

megye területén dolgozó néprajzi szakemberek között, mélyebb kapcsolatot teremteni a szomszédos megyék kutatóival, útmutatást nyújtani a területünkön dolgozó társadalmi gyűjtőknek. A cél az, hogy összefogjunk a megoldandó közös feladatok megvalósítása érdekében. A szervezési munkák között is különleges hely illeti meg a déli és a délkeleti interetnikus (magyar—délsláv, magyar—román) kapcsolatokról következően a nemzetközi együttműködés szélesítését személyi és munkatervi vonatkozásokban egyaránt. Az összefogás gyümölcsözően előmozdíthatja egy-egy téma (pl. építkezésforma, török vonatkozású néphagyomány) szélesebb körű felmérését.

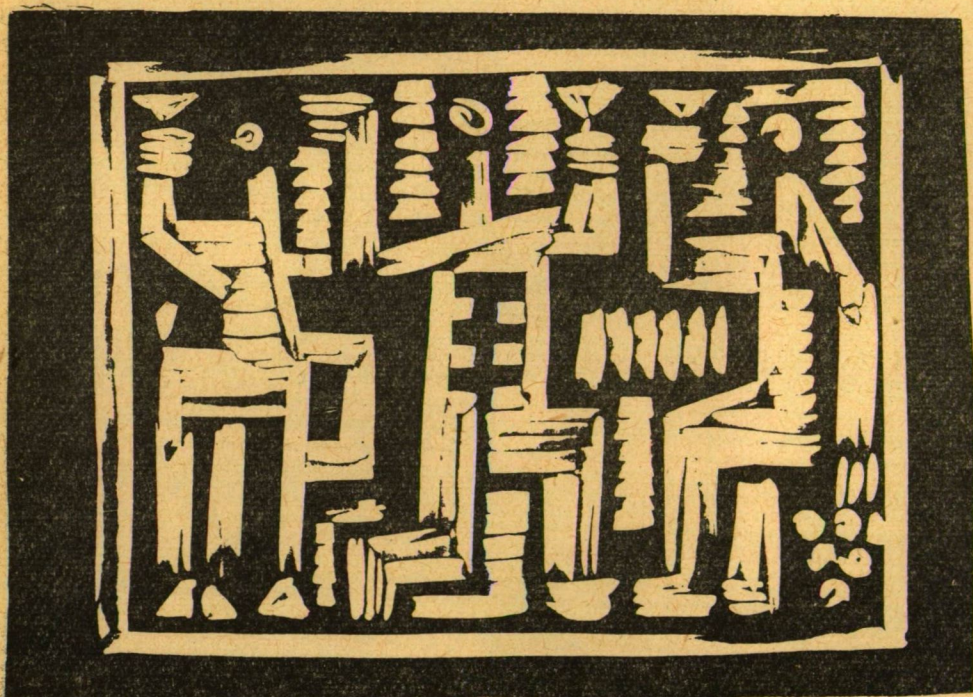
Az itt körvonalazott munka azonban csupán egyik szakasza a távolabbi célkitűzéseknek, elsősorban az anyaggyűjtést teszi szervezettebbé és elmélyültebbé. A paraszti kultúra táji feltérképezésével párhuzamosan az eddiginél nagyobb súlyt kell helyezni a monografikus (egy község) vizsgálatra, továbbá az összehasonlító kutatásra, amely a kulturális elemek széles körben való elhelyezésével segít megérteni az összefüggéseket és a táji eltéréseket. Mindezek mellett a sor végén ott áll a stúdiumunk lényegét tevő feladat, a műveltségi elemek, a kulturális komplexumok genezisének felderítése. A néprajzi kutatás sokrétűségét tekintve számolnunk kell azzal az igénnyel, hogy az életmód és a kultúra változása eredményeképpen a műveltségi elemek funkcióját külön is vizsgálat tárgyává tegyük. A már említett változási folyamat ugyanis azt bizonyítja, hogy a hagyományos népi műveltségnek számos eleme beépül a mai össznépi kultúrába. Az alkalmazkodás és az újrakelevenedés legtöbbször formai változással jár együtt, ami figyelmeztet arra, hogy a történeti analógiák nem vehetők feltétlenül azonosaknak. De az is bizonyos immár, hogy a közösség által akceptált és kifejezett szellemi termékek sokkal bonyolultabb összefüggésben jelentkeznek, mint száz vagy akár ötven évvel ezelőtt. Ha el akarjuk kerülni azt a hibát, hogy a régi és új időmegjelölő jelzők összekeveredjenek, ha a mai népi kultúrát nemcsak a pusztulás fokával akarjuk mérni, hanem időszerű problémáival együtt megérteni szándékozunk, akkor elkerülhetetlen, hogy megteremtjük a szorosabb együttműködést a szociológiai kutatásokkal.

Akárhányszor éri vád a néprajzkutatókat, sokszor éppen azok részéről, akik csak a túlhaladott néprajzi módszereket ismerik, hogy nem veszik tudomásul az élet változását. Nem vitás, hogy ebben a szakma művelői is hibásak, mert egyfelől elfeledkeztek tudományfeladatunk népszerűsítéséről, másfelől sokan voltak és vannak éppen a sokszor méltán méltatlanul vádolt vidéki néprajzosok között olyanok, akik közleményeikben és véleménynyilvánításukban nem határozták meg világosan munkájuk tudományos célkitűzését, nem választották el egymástól a szakmai és népvnevelői feladatokat. E romantikus nemzetnevelő, hagyománymentő misszió jegyében fogant mindent-akaró törekvés ugyanakkor azt is igényelte, hogy a tudományos kutatás akceptálja és támogassa e célkitűzés felelős megoldását. Az történt, hogy a szakma nem mindenkor informálta kellően a közvéleményt a néprajz mai feladatairól, eredményeiről, ahogy azt helyesen a nyelvtudomány művelői tették. A dolog mögött sokszor az a hallgatóságos felfogás húzódott meg, hogy ti. ne hogy elriasszuk a kezdő gyűjtőket, nehogy éles válaszfal emelkedjék a szakmaiak és „kívülállók” között. Ebben a tekintetben csak az hozhat előrelépést, ha világosan kifejtjük a néprajz célját és feladatát, és informáljuk a széles közönséget. Oszlassuk szét a néprajz köré szövéődött „mitikus” eszméket, feleljünk az okkal és ok nélkül elhangzó kifogásokra. A kritika, az elvi és módszertani tisztánlátás megerősíti munkájukban mindazokat, akik a szakma sáncán „belül” vagy azon „kívül” dolgoznak a népi műveltség megismerésén, viszont gátat is vet az afféle téves megítélésnek, mely hol a néprajztudomány lekicsinylésében, hol a felületes és módszertelen gyűjtésekben, közleményekben, hol pedig a néprajzi munka romantikus értékelésében fejeződik ki.

Tudományágunk elég érett ahhoz, hogy szembenézzen ezekkel a problémákkal; a hibák ellenére eredményeinkkel európai viszonylatban sem vallunk szegényt. Úgy véljük, a megnövekedett feladatok indokolttá teszik, hogy egészében értékeljük a magyar néprajzkutatás eddigi eredményeit, ismételten tisztázzuk annak viszonyát az egyes (történettudomány, szociológia, irodalomtörténet, lélektan stb.) stúdiumokhoz, megjelöljük a néprajz speciális helyét a hazai tudományok között. Az igény időszerűségét aláhúzza az a tény, hogy a néprajzkutatás sokoldalúsága nemcsak célkitűzéseiből (a kultúra jelenségeinek, formáinak múltja és jelene, táji sajátságainak feltárása, földrajzi összefüggéseinek megállapítása, belső ellentmondásai) adódik, hanem abból is, hogy a két nagy vizsgálandó terület (anyagi és szel-

lemi kultúra) számos, egymástól eltérő módszertani problémákat vet föl, s ezek tisztázatlansága eklekticizmust eredményez mind az anyaggyűjtésben, mind pedig a feldolgozás módjában. Az egységes marxista vizsgálati nézőpont nem jelenti azt, hogy egy csapásra megoldódtak a néprajzkutatás módszertanának (metodológia) problémái. Az elvi álláspontok tisztázásán túl az etnográfusnak és a folklóristának egyaránt szembe kell néznie a kultúra megvalósulásának mindenkori feltételeivel: nem engedheti meg magának, hogy csak az íróasztal mellől ítélkezzen, megalkotva a tetszetősebbnél tetszetősebb elméleteket. A néprajztudomány az empirikus ismeretek révén oldhatja meg tulajdonképpeni feladatát, s töltheti be igazi célját. Számolnunk kell azzal, hogy az élet változása új módszerek alkalmazását követeli meg, de a tudományos eredmények erős ütemű halmozódása nemkülönben ezt igénylik.

Összefoglalásul újra hangsúlyozni kívánjuk, hogy a táj kutatás ma az egyik legfontosabb néprajzi feladat. Ez a vizsgálat akkor lesz modern, ha elvileg és módszertanilag megalapozott gyűjtéseken nyugszik, amelyek a célkitűzést érthetővé teszik. Szakítani kell azzal a hagyományos szokással, hogy ad hoc-jellegűen nyúlunk a vizsgálandó témákhoz. Ha pedig hozzákezdünk egyik vagy másik néprajzi jelenség kutatásához, akkor keressük meg azoknak a történeti és társadalmi összefüggések felé mutató kapcsolatait; ezt az egyszerű adatfelvételnél kell kezdeni. Írásunkat tekintsek kezdeményező programnak. Gondolataink nem újak, mégis szükségét érezzük annak, hogy minél szélesebb körben ismertté tegyük a néprajzkutatás elvi és módszertani tanulságait, problémáit.

Horváth Sándor: Szüret (Relief-terv)

LEONYID MARTINOV

A fordítás problémája

(Előszó helyett)

Idéztem őket, s egy előmbe lép. Szemöldök nélkül, rongyokban, sötéten. A skolasztikát tagadta merészen, miért gáncs érte őt s megannyi szegény s mondják: kötélen érte őt a vég.

Ez volt Villon.

Majd részeg örömeiben a másik jött: ketten fogták kezét. Imádkozott: fogadj be tiszta ég! kitaposott úton haladt az életem, ám sorsom kocsmázók közé vetett, miért Max Nordau szidott, megvetett s ki tudja, hányan mondták: Naplopó!

Ez volt Verlaine.

És útítársa, óh az angyalarcú, ifjú és mosolygó, a mindenütt csodákat álmódó, maga köré fényt hintő alkotó, kinek kezén a nyál, a könny, a hó virág lett, gyémánt, messzefényű bolygó s ezüstgolyó.

Ez volt Arthur Rimbaud.

De másokkal is népes lett az út, oly sűrűn, hogy átfogni nincs tekintet. Ki pokolból, ki mennyországból intett. — Mit akarnak — kérdeztem volna mindet, s — Fordíts le minket! — hangzott válaszuk.

— Amelyben élek, huszadik a század — mondtam és —, mint tudják az urak. Bennem a modern ember lelke árad, Önökre nincs időm, de még ha csak Önök! De lám, a latin—görög árnyak, sőt etruszkok és asztékok is várnak arra, hogy bennem megszólaljanak. S megéri-e a buzgó indulat, hogy tőled, Villor, feledve a kint, lefordítsam, híven, szabály szerint, mondjuk a Vastag Margot balladáját? Már hallom is a szerkesztőt: Megint! minő illetlenség, az iskoláját, ejnye, ejnye, ugyan fészülje már át! . . . De nem hagyom szatirád ostorát, hogy tördelők tompa ollói vágják, s nem engedem, hogy vakolóecsettel mázolják át festői gótikád!

Világirodalmi folyóirat közölt rólad egy cikket a minap, Rimbaud — nem titok —, megtisztelve ezzel Téged, Arthur és fordítóidat. De égi képed, nem tudom, mivégre keresték földi ösvények között, szükségtelen és durva részletekkel, míg részeg hajód tépte a ködöt, teleszkóp nélkül néztél csak az égre, s így történt az, hogy mint komisz kölyök, a kocsmából az udvarra kilépve azt hitted, hogy az eget öntözöd.

És Verlaine-ről tán már nem is beszélék: zsoltárait miként kell érteni, hogyan vezessük szegényt végre ki az ellentmondásból, mely elfedi, a börtönből? Hogy nyer e bűnös lélek bocsánatot? hogy örjögött, hogy égett, hogy izzó arca hónál is fehérebb . . . Viseljék érte hát más nemzedékek a felelősséget, jaj, csak ne mi!

Nem uraim, mégsem! Az Önök álnok sorait nem fordítja le kezem! Az éncéloom az ég, a végtelen, túlnézek századokon, éveken s különben is, hogyan fordítanám? Hogy? Próbálják újra, próbálják ki mások, fordítsanak egy blökk-re könnyeden!

S ha megvetően szólnék: akadályok? s nem simítnék szögletes sarkokat? Hiába! Nincsen isten, hogy ne váljak céltáblául a kritika nyilának s még jó, ha csak egy hangos kakas átkoz s nem egy ördögien bölcs tollazat! bebizonyítván: milyen messze vagy, miről álmodsz a pontosság csúcsához, semmi köze a kibernetikához, mit fordítottál, ember műve csak. Mert nyersszövegbe dallamot helyeztem, mert másokéba loptam vétkemet, mire átgondolt munkám befejeztem, modernizáltam is a verseket. S ez így van jól, testvérek a világban, bár hangotok hallom figyelmesen, hajlongva járni, mint dámák a táncot, a dance macabre-ot, vagy a contre dance-ot, híven mutatva minden kis nüanszot, középkort éppúgy, mint a reneszánszot, nem érzek ehhez semmi, semmi sanszot, nem tehetem, hisz én is létezem!

Nem tehetem, hogy mint a papagáj, vagy a kakadu verklizzem Önöket. Mit zsenijükkel egykor kitaláltak, a magam módján lesz abból szöveg. Iszonyú módon rám ezért vadászgat a tolmácsok leselkedő hada, mondván: tolvaj ez, klasszikus munkákat hamisítgat nagy csendben éjszaka...

S egyszerre hallom:

Merj! Hisz van jogod rá! Mi időnkben is így esett vala... S ha Pável Antokolszkij megmorogná, ne bántson az, hisz ez az ő joga. Sajátját mással el ki nem keverte? Így tettek eddig mindig s mindenütt; joggal, helyesen tette, aki tette; a művek megőrizték lényegük. Idegen bánat életük keserve, idegen lobogás saját tüzüik. S ha bárki jámbor egyszerű szegény nép fordít, az is magával toldja meg a művet. Hogy ha dolgos, verítékét adja hozzá — ha lusta, csak vizet.

Leonyid Martinovnak, a Tragédia és annyi más nagy magyar költő alkotás fordítójának az elmúlt év végén újabb fordításkötete jelent meg Moszkvában, a Progress kiadó új sorozatában, a „Műfordítás mestereiben”, annak második darabjaként. A kötet jelentékeny részét a magyar költészet foglalja el. A fülszöveg külön megemlékezik a költő magyar fordításairól és megemlíti, hogy „Martinov szívébe azok a népdalok ültették el a magyar költészet szeretetét, amelyeket gyermekkorában hallott, a szülőföldjén, Szibériában dolgozó magyar hadifoglyoktól”. A kötetben költészetünk nagyjai mellett megtaláljuk a cseh, a lengyel, a jugoszláv, az olasz és a latin-amerikai költészet reprezentánsait is. A kötet legkiemelkedőbb érdekessége számunkra azonban az a prózába tördelt verses előszó, melyet megkíséreltem lefordítani a Tiszatáj olvasóinak. A fordításkor a maximális hűségre törekedtem, de hát Martinov briliáns technikájának „csak magam módján” tudtam megfelelő magyar tükrét adni. Igyekeztem azonban, hogy a mű fordítás után is „megőrizze lényegét”.

DALOS GYÖRGY

A Dante-centenárium jegyében

Michele Barbi: Dante

A közelmúltban jelent meg Michele Barbi „Dante” című könyve (Bp., Gondolat, 1964, ford. Sándor András), amelynek kiadását a jeles olasz Dante-kutató fáradhatatlan munkája iránti tiszteletként üdvözlünk a középkori Európa legnagyobb irodalmi lángelméje születésének hétszáz éves évfordulója alkalmából megrendezendő ünnepek előestéjén.

Barbi e tanulmánya eredetileg az Enciclopedia Italiana XII. kötete számára készült, de a Sansoni Könyvkiadó 1933-ban önálló műként is megjelentette, legutóbb pedig 1961-ben adta ki, kisebb változtatásokkal.

Az első kiadása óta eltelt három évtizedben számos új Dante-interpretáció született különböző nemzetiségű szerzők munkája nyomán. A hangsúlyt ebben az időszakban igen gyakran Danténak a városállamok korát élő Itália gazdasági és társadalmi átalakulásaitól való elszigetelődésére teszik, s benne a légváratok építő utópistát igyekeznek kimutatni, aki képtelen volt korának politikai valóságához alkalmazkodni, dédelgetvén az „egyetemes monarchia” eszméjét, néhány gondolkodó megvalósíthatatlan álmát; anakronizmussal, szűk látókörrrel vádolják. E végletes nézetekkel szemben Barbi sokkal kiegyensúlyozottabb és átgondoltabb véleménye ma is helyesnek, meggyőzőnek bizonyul.

Az olasz irodalomtörténet mindenemű vitakozási szándékról lemond, elveti az önkényes értelmezéseket, s az elmélyült kutatásokkal eltöltött évtizedek tapasztalatára támaszkodva arra törekszik, hogy a Dante-kutatók kétségbevonhatatlan eredményeit összefoglalja. Törekvésének gyümölcse lett e könyv, amely amellelt, hogy a közönség legszélesebb rétegeinek igénye szerint készült, nem mond le a problémák szigorúan tudományosan megalapozott felvetéséről, Dante és a kortársak műveinek legjellemzőbb részeire való gyakori utalásokról, alapos bibliográfiáról.

A Dante-életrajzban, amellyel a könyvet kezdi, Barbi a korabeli feljegyzések és a kommentátorok adatainak felhasználása mellett a friss levéltári kutatások eredményeiből is merít.

A második fejezetben a szerző Dante kisebb műveivel (*Az új élet, Vendégség, A nép nyelvén való ékezzólásról, Az egyeduralom stb.*) foglalkozik. Elemzésében a hangsúlyt az a törekvés kapja,

hogy könnyebbé tegye az olvasó számára Dante műveltségének, politikai, irodalmi és nyelvészeti nézeteinek megértését. Mindez nem jelenti hogy a szerző filológiai kérdések tárgyalására szorítkozik, vagy, hogy Danténak, mint az új olasz nyelv megteremtőjének érdemeit, legyen bár ez a költő sokoldalú munkásságának egyik legfontosabb összetevője. A kis kötet amelyet bemutatunk, nem filológusok, hanem azok számára készült elsősorban, akik útmutatást és bevezetést kívánnak Dante műveinek és nézeteinek tanulmányozásához.

A legterjedelmesebb fejezetben Barbi a Divina Commediával foglalkozik. A Szingjáték elemzése alapján a szerző a dantéi szellem jellemzőit kutatja, s választ keres arra a kérdésre, hogy mely tényezők teszik Dantét a középkor legteljesebb költői személyiségévé. Barbi kimutatja, hogy Dante költészetének legnagyobb értéke a valóságábrázoló erő; hangsúlyozza, hogy a mű drámai képeinek — amelyekben erény és bűn, szeretet és gyűlölet, öröm és sírás keveredik egymással — élettelle való telítettsége ad Dante művészetének minden idők költészetében egyedülálló, kivételes megjelenítő hatalmat. Elemzésének legjobb és legeredetibb részei azok, amelyekben Danténak mint egyetemes költőnek a profilját rajzolja meg, olyan költőt, aki a legelemibb, legegyszerűbb érzések kifejezése mellett az emberi élet értelmének örök kérdésére keres választ.

A szerző figyelmeztet arra, hogy az akkori gondolkodásmód sugallta elemek, az allegorikus keret, a számbeli egyezések, a három rész közötti szimmetriára való törekvés Danténál nem az öncélú költészet jegyei, hanem a Divina Commedia általuk is a középkori tudomány és gondolatvilág legnagyobb összefoglaló emlékművévé válik. S Barbi álláspontjából kell kiindulnunk, ha Dante művészetét azokban a részletekben akarjuk megérteni és értékelni, amelyek sokak véleménye szerint kevésbé aktuálisak.

Az újabb kutatások az eddigieknél határozottabb formában vetnek fényt arra, hogy Dante a reneszánsz előfutára. Barbi, ha előre bocsátja is néhány fenntartását Dante prereneszánsz költőként való értelmezését illetően, mégis egyaránt meglátja és értékeli benne az újítót és a művelt humanistát.

A könyv a Dante-kritika rövid történetével és annak ismertetésével zárul, hogy hogyan fogadták és értelmezték a dantéi életművet az elmúlt évszázadokban Itáliában és Európa más országaiban.

Igen ritkán találkozhatunk a kritikai irodalomban olyan tanulmánnyal, amely – mint Barbi munkája – egyaránt kielégítheti az irodalommal foglalkozók és általában az olvasóközönség igényeit. Véleményünk szerint Barbi könyve, amely

viszonylag kis terjedelemben képes összefoglalni a Dante-kritika eddigi eredményeit, kevésbé nélkülözhető, mint sok más, lényegesen terjedelmesebb és részletesebb munka.

MAURO SANTELLI

(Ismertetésünk szerzője, Mauro Santelli, 1964. szeptembere óta a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Olasz Intézetének lektora. Olaszul írott cikkét Kubatov János fordította. – A szerk.)

Horváth Sándor: Meseillusztráció

SZÍNHÁZI BEMUTATÓK SZEGEDEN

A Szegedi Nemzeti Színház operaegyüttese februárban nagy sikerrel mutatta be Prokofjev „*Három narancs szerelmese*” című világhírű operáját — Magyarországon először.

Prokofjev ízig-vérig modern, groteszk, humoros és ironikus elemekkel átszótt muzsikáját nagy átéléssel és stílusosan szólaltatta meg a Vaszy Viktor vezényelte zenekar. Teljesítményük különösen dicsérendő, ha elgondoljuk, hogy tagjai mégis csak a klasszikus, hagyományos zeneinterpretálásához szokott muzsikusok.

Versényi Ida, az előadás rendezője a látványosságra és a mozgalmasságra törekedett — kár, hogy a második rész ritmusa ellankadt, s csak a zárókép hozta meg ismét a kívánt mozgalmasságot.

Az énekeseknek rendkívül nehéz feladatot kellett megoldaniuk — ők is a klasszikus művek interpretálásához szoktak inkább —, de becsülettel helyfálltak valamennyien. Sinkó György nagy átéléssel és sok humorral elevenítette meg az ügyefogyott király alakját. Vargha Róbert Herceg-e az előadás egyik erőssége volt. Mellettük elsősorban Karikó Teréz, Berdál Valéria és Rissay Pál teljesítményét dicsérhetjük.

A hatásos díszleteket Székely László, a mutatós jelmezeket Kemenes Fanni m. v. tervezte. Az előadás összképét tekintve részesei voltak a sikernek ők is.

*

Ugyancsak februárban került sor a Szegedi Nemzeti Színház Kamaraszínházában Maugham „*Imádok férjhez menni*” című, három felvonásos vígjátékának bemutatójára. A szerző jelentős műveihez mérve a vígjáték eléggé jelentéktelen, de jelenetein, néhol szíporkázó dialógusain ott érzik a rutinos, a színházat és a közönséget kiválóan ismerő író keznyoma. A siker így nem maradhatott el, annál inkább, mert a szereplőgárda maga is élvezte a játékot, szívvel-lélekkel komédiáztak valamennyien.

A rendező, Angyal Mária jól oldotta meg feladatát: arra törekedett, hogy a vidámság, a nevetetés minden lehetősége kihasználódjon — így lett a produkció gyorsan pergő, változatos.

Torday Teri alakítása állt az előadás középpontjában. Néha már karikírozó jellegű monológjai, kéz- és arcjátéka, táncai, dalai méltán arattak nagy sikert. Jászai László e komikus szerepkörben nagyszerűen megállta helyét — dinamizmus, erő, lendület jellemezte játékát, csakúgy, mint Szabó Kálmán teljesítményét, aki méltó párja volt a komédiázásban.

Az előadás kellemes meglepetéseként néhány nagyszerű epizódalakításnak lehetett szemtanúja a közönség. Miklós Klára mértéktartó fölényrel megformált öreg ladyje, Kormos Lajos ügyefogyottságában is elegáns gentlemanje, Kerpely Judit mosolygató Montmorency kisasszonya és Szendrey Ilona Mrs. Pogson-a kellemes és hatásos színfoltja volt a produkciónak.

*

Február végén — már lapzártá után — került sor a Szegedi Nemzeti Színházban Jacobi—Bródy—Martos „*Leányvásár*” című nagyoperettjének bemutatójára. A látványos, kellemes melódiákkal megtűzdelt operettet nagy tetszéssel fogadta a könnyű műfajt kedvelő közönség.

HELYTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

Érdekes kezdeményezésre hívja fel figyelmünket két, szerkesztőségünkbe érkezett kiadvány. A békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnázium KISZ történetkutató szakkörének tagjai izléses formájú füzetekben adják közre helytörténeti dolgozataikat. A kezdeményezés mindenképpen dicsérendő, hiszen ha a dolgozatok általában nem is érik el a tudományos közlemények színvonalát – ha jól meggondoljuk, ilyen igényt nem is támaszthatunk középiskolás szerzőkkel szemben –, adatközléseiknek hasznossága kétségtelenül.

Az első kötet 1962-ben, a második 1964-ben jelent meg. Előbbiben Békéscsaba múltjával és jelenével ismerkedhetünk meg. A dolgozatok témája változatos: vizsgálódások a Békési Nyomdában és az Istvánmalomban; agrárszocialista veteránok visszaemlékezései; a Békéscsabai Általános Munkás Dalkör története; a békéscsabai Kállai Éva Úttörőház múltja és jelene; virágmagtermelés, pézsmavadászat Békéscsabán. A második kötetben is sok érdekes dolgozatot olvashatunk: Politikai érdekű gyülekezőhelyek és sztrájkanyag Békéscsabán az ellenforradalmi korszakban; Adalékok a békéscsabai földosztás történetéhez; Visszaemlékezések a békéscsabai termelőszövetkezetek szervezésének éveiből; Békéscsaba V. kerületének fejlődése a felszabadulás óta; Szlovák irodalmi néphagyományok Békéscsabán; Adatok a Békéscsabával határos Gerla, Mezőmgyer, Szabadkigyós, Újkigyós történetéhez és népeletéhez stb.

Mindkét kötet anyagát rajzok, grafikonok és fényképfelvételek egészítik ki, teszik szemléletesebbé.

A kezdeményezés dicséretével egy időben azonban hadd hívjuk fel a figyelmet valamire: véleményünk szerint helyes lenne szűkíteni a jelenleg meglévő, igen szerteágazó tematikai gazdagságot. Szerencsésebb megoldást jelentene, ha egy-egy új kötetet egy-egy téma alaposabb, sok oldalról megvilágított feldolgozásának szentelhetnénk. Ez tulajdonképpen azt jelentené, hogy a szakkör munkája összefogottabb, „gazdaságosabb” lenne, a feldolgozott téma pedig valóban helytörténeti értékű. Úgy hisszük, e szakkör tagjai, lelkes, ambíciós vezetőkkel, dr. Virág Ferencsel együtt, alkalmasak lennének ilyen komolyabb, komplex feladatok megoldására is.

EGY ISKOLAI ÉVKÖNYV

Az iskolai évkönyveknek valamikor nagy hagyománya volt Magyarországon. A felszabadulást követő időszakban azonban e kiadványok száma erősen megcsappant. Pedig egy-egy ilyen évkönyvnek, ha jól elgondoljuk, nemcsak a kiadóként szereplő iskola szempontjából van fontossága, hanem helytörténeti jelentősége sem lebecsülendő.

Örömmel lapozgattuk a szarvasi Vajda Péter Gimnázium és Mezőgazdasági Szakközépiskola dr. Gábris József igazgató szerkesztésében megjelent évkönyvet, mely az intézmény 1963–64-es tanévének eseményeiről tájékoztat bennünket, sok oldalról bemutatva és jellemezve e jelentős intézmény egy évének munkáját, az e tevékenységből leszűrt pedagógiai és egyéb tapasztalatokat. A tájékozódást és a szemléltetést nagy mennyiségű fényképanyag segíti, mely az iskolai élet minden részletéről tudósítja az érdeklődőt.

Kár, hogy a kötet tipográfiája és nyomdai előállítása kissé riasztó. A közölt fényképek nyomata eléggé elmosódott, a tördelés is sok kíváncsivalót hagy maga után. Pedig a tartalom megérdemelné az izlésesebb, korszerűbb „tálalást”. Mint ahogy reméljük is, hogy az elkövetkezendő években megjelenendő kötetek már nemcsak tartalmukban, hanem külsejükben is reprezentálják majd azt a színvonalas munkát, mellyel e szarvasi gimnázium nevelőtestülete és diákijúsága méltán dicsekedhet.

Horváth Sándor: Tehén a földön

ÁRA: 5,— Ft

Bővítse házikönyvtárát

	FORINT
Természettudományi Lexikon I. kötet	150.—
(6 kötetben jelenik meg.)	
Film kislexikon	160.—
Zubek U.: Az indiák aranya	45.—
Hanzelka J.—Zikmund M.: Fejvadászok földjén	75.—
Csapó György: Európai pillanatok	34.—
Piazzini G.: Akik túlélték a vízözönt	20.50
Jiri Jaeger: Az eszkimók földjén	22.—
Kratochvil M. V.: Felfedezők és hódítók	39.—
Passuth: Édenkert az Óceánban	16.50
Molnár Gábor: A fehér arany vadonában	17.—
Kohl—Larsen—Janira: Szimbót hallgatom	29.—
Bjerre J.: Kalahári	29.—
Dobrecov L. N.: Atomfizika	51.—
Keller Andor: Déli posta	19.50
Jócsik Lajos: Hét ember meg egy fél	16.—
Tersánszky J. Jenő: Nagy árnyakról bizalmasan	25.—
Jókai Mór: Egy magyar nábob I—II.	45.—
Goda Gábor: Fontos történetek	20.50
Ráth-Végh István: Szerelem, házasság	10.—

Kaphatók könyvesboltjainkban:

Szeged,
Kárász u. 5.
Kárász u. 16. (Antikvár)
Lenin kert. 34.